

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

512 56

G.P. Young

Den Gamle By

2004

Den Gamle By 2004

Offentlige tilskudsgivere

Kulturministeriet

Århus Kommune

Århus Amt

Donatorer til store aktuelle byggeprojekter

Eilschous Boliger Den A.P. Møllerske Støttefond

Købmandsgården KFKs 100 års Jubilæums Fond

Politikens Pavillon Inge og Asker Larsens Fond

Møntmestergården Augustinus Fonden

CAC Fonden

Aage og Johanne Louis-Hansens Fond

Hovedsponsorer

Nykredit

MORGENAVISEN
Jyllands-Posten

Den Gamle By 2004

Den Gamle By er under protektion af
Hendes Majestæt Dronning Margrethe II

Redaktion Thomas Bloch Ravn og Elsebeth Aasted Schanz
Papir 135g Satimat Club
Skrift Adobe Garamond
Design Narayana Press
Tryk Narayana Press
ISBN 87-89328-22-1
ISSN 0909-945x
© Den Gamle By og forfatterne
Omslagsbillede Skomagermadammen byder indenfor
Foto Knud Nielsen

Indhold

Thomas Bloch Ravn Fremdrift og fokus	7
Birgitte Kjær Frederik Visby og Århus	10
Nynne Raunsgaard Sethia og Lea Lindhardt Møntmestergårdens flyvende kunstværk	17
Tove Engelhardt Mathiassen I lyst og nød – indsamling af bryllupstøj fra de sidste 40 år	29
Elsebeth Aasted Schanz Dansk Plakatumuseum og Danmark på plakaten	34
Trine Locht Elkjær Byens dyr	44
Thomas Bloch Ravn Kampen om standsfællesskabet	50
Søren Bitsch Christensen Årsberetning, Dansk Center for Byhistorie	72
Thomas Bloch Ravn Årsberetning, Den Gamle By	83
Fra Butikken	117
Miniguide	122
Adoptionsaftaler med hussponsorer 2004	126

Fremdrift og fokus

Af Thomas Bloch Ravn

Den første forudsætning for udvikling er, at man ved, hvor man vil hen og på hvilke betingelser. I Den Gamle By tror vi på fremdrift, og vi er klar over, at det kræver fokusering. Museumsdirektør, mag.art. Thomas Bloch Ravn orienterer i denne artikel om museets tanker om vækst og fokus.

Den Gamle By spiller på mange tangenter og er som museum rig på oplevelser og mulighed for fordybelse. En kendt dansk mæcen og kulturperson har i sit fyndige billedsprog udtrykt det således, at Den Gamle By er for både tossen og professoren.

Og her rammer han hovedet på sømmet. Museets gæster kan gå i detaljer med renæssancens bindingsværk, de kan studere Urban Jürgensens design af lommeure fra årene omkring 1800, de kan lade sig inspirere af klunketidens boligdesign, de kan tage ved lære af, hvordan man i 1800tallet holdt utøjet væk fra havens grønsager, de kan gå i dialog med det levende museums historiske aktører eller de kan blot nyde de smukke omgivelser, mens de drikker en fadøl i traktørstedet.

Mange gæster fra ind- og udland besøger hvert år Den Gamle By. Det er vi glade for. Og vi er stolte over, at vi også blandt museets gæster har adskillige, der ellers aldrig kunne drømme om at gå på museum.

Den Gamle By har sat sig det mål at forøge det årlige besøgstal fra de cirka 320.000, som det har ligget på i en årrække, til 400.000 gæster. Og målet er endvidere, at en stor del af de ekstra gæster skal komme i maj, juni og august, september og oktober samt sidste del af november, hvor der er meget at opleve på museet, og – som det vigtigste i denne sammenhæng – god plads til mange flere gæster.

Vi ønsker ikke at øge besøgstallet af økonomiske årsager, selv om et øget besøgstal også vil give flere indtægter, som igen kan være med til at skabe et bedre museum. Nej, vi ønsker først og fremmest flere gæster, fordi vi i al ubeskedenhed

Den Gamle By sætter i fremtiden endnu mere fokus på Levende Museum. Her flokkes museets gæster om skomagermadammen.

mener, at det er vigtigt at få historien ud til folk. For historien er noget, der vedkommer os alle sammen og ikke kun en lille gruppe professionelle eller særligt interesserede.

Da den svenske museumsmand Sten Rentzhog i 1987 tiltrådte som styresmand for Nordiska Museet i Stockholm, sagde han til sit personale: "Lad os sætte en ære i at være folkets museum, et museum man kan identificere sig med, et museum hvor ingen behøver at føle sig mindre værd end andre, et museum som er hele folkets ejendom".

Det er Den Gamle Bys specielle force, at mulighederne er så mange. Det gør så også behovet for fokusering nødvendigt, idet det er hovedløst at tro, at man kan spille på alle tangenter på én gang.

I de kommende år vil Den Gamle By fokusere på følgende:

1. Fortsat udvikling og udvidelse af det Levende Museum, hvor man både kan smage, lugte og prøve historien
2. Flere særudstillinger, hvor større dele af de ikke udstillede samlinger kan komme i spil, som for eksempel årets udstilling af bryllupstøj eller den kommende udstilling af akvareller med 1800tallets byliv som motiv
3. Temadage, hvor der sættes fokus på forskellige temaer a la årets Håndværksdage
4. Etablering af et 1900tals kvarter som et naturligt supplement til den eksisterende Den Gamle By, sådan som projektet er skildret i årbogen for 2003

I Den Gamle By tror vi på, at historien betyder noget for os mennesker. Så vi kan lære os selv bedre at kende og se ud over vores egen næsetip – og dermed sætte os selv og vores samtid i perspektiv.

I det daglige arbejde lægger vi vægt på ægthed og troværdighed, på fantasi og publikumsdeltagelse, på nytænkning og udvikling og på imødekommenhed overfor publikum.

Sidste år hævdede både stat, amt og kommune de offentlige tilskud til Den Gamle By ganske betragteligt. Samtidig har flere donatorer og sponsorer givet vægtig støtte til museets virke. Den Gamle By er yderst taknemmelig for den opbakning og støtte, som i første omgang har betydet, at det har været muligt at igangsætte flere store vedligeholdelsesopgaver af et økonomisk omfang, som museet ikke tidligere turde tage fat

på. Dernæst har den betydet, at museet har kunnet igangsætte forskellige udviklingsprojekter inden for satsningsområderne. Og endvidere har den øgede opbakning betydet, at museet i fremtiden vil blive mere synligt over for publikum.

Hver tid og hver generation må vælge sine fokuspunkter, hvoraf naturligt følger, at følgende generationer givetvis vil fokusere anderledes – og godt for det! Det er så naturligvis underforstået, at der løbende også skal og vil være opmærksomhed omkring det, vi allerede har, så vi kan passe ordentligt på det til glæde for det store publikum, som utvivlsomt også i fremtiden vil besøge museet.

Den Gamle Bys malere viste eksempler på deres kunnen i Møntmestergården i temaweekenden Håndværksdage i Den Gamle By 11. og 12. september 2004.

Frederik Visby og Århus

Af Birgitte Kjær

Den Gamle By rummer en samling på cirka 100 akvareller udført af Frederik Visby. De forestiller Århus, som Visby huskede byen fra sin skoletid i 1850erne. Billederne er en charmerende dokumentation af livet i det gamle Århus og rummer et væld af pudsige og fortællende detaljer. I foråret 2005 åbner Den Gamle By en særudstilling med Visbys Århusbilleder. Overinspektør, cand.mag. Birgitte Kjær redegør her for Visbys baggrund og hans akvareller fra Århus.

Frederik Visby var en urolig sjæl, der den første halvdel af sit liv søgte kloden rundt og som forsøgte sig med flere professioner. Til sidst endte han med at slå sig ned i sin barndoms by, Århus, og med tiden at arbejde med det, der altid havde været hans mål: at male billeder. Kunstner var nemlig det, han helst ville være; maler, fotograf og tandlæge var derimod professioner, han kunne leve af.¹

I 1864 brugte Frederik Visby sin søster som model på et yndefuldt maleri af en ung pige, der kaster en buket blomster ned til det skandinaviske studenteroptog på Vimmelskaftet i København. Han husker også at gengive mange detaljer omkring vinduespartiet, Den Gamle By 8:76. Foto Knud Nielsen.

Frederik Visby

Frederik Visby blev født i Nordsjælland i 1839. Faderens udnævnelse til præst i Vester Velling og Skern ved Randers bragte familien til Jylland, og da den 12årige dreng skulle begynde sin højere skolegang, blev det katedralskolen i Århus, der blev valgt. Her gik han fra 1851 til 1858, hvor han tog sin afgangseksamen. 40-50 år senere genkaldte han sig mennesker og scenerier fra disse skoleår i en stor billedserie, som for altid har forbundet Visbys navn med Århus i 1850erne. Men lad os først følge ham videre ud i verden.

En urolig sjæl

Efter sin studentereksamen flyttede den unge Frederik Visby til København for at studere, men han havde ikke helt afklaret, hvilken vej han ville gå. De første to år læste han blandt andet på Universitetet, Polyteknisk Læreanstalt og på Teknisk Institut. Men fra 1860 stod det klart for ham, at han ville

være kunstner, og han blev optaget på Kunstakademiet, hvor han gennem de næste fire år gennemgik de forskellige skoler og i 1864 fik afgang. Der er bevaret flere malerier fra hans hånd fra akademitiden, og de viser en ganske habil maler i senguldalderens stil.

At leve af kunstmaleriet var dog udsigtsløst, og han slog sig så igennem som håndværksmaler. Dette var selvfølgelig ikke, hvad den unge, ambitiøse mand havde tænkt sig, og i 1865 skippede han livet i København for at tage til de vestindiske øer, hvor han fandt arbejde både "med de store og med de små pensler" – når der ikke var kunstneriske opgaver, tjente han til brødet som håndværksmaler.

I 1866 rejste han videre til Sydamerika, hvor han efter eget udsagn "eventyrede" sig frem gennem Guatemala og Mexico for at ende i Californien. Herfra tog han hjem, og i 1870 finder vi ham i Århus, hvor han slog sig ned med borgerskab som malermester.

Dette arbejde kedede ham, og i 1871 udvidede han sin virksomhed ved yderligere at etablere sig som fotograf, mens han lod en svend passe malerforretningen. Fotografering var i 1871 endnu et nyt fag, men i stor fremdrift, og det er karakteristisk for Visby, at det netop er det, han vælger. Hans atelier flyttede flere gange; det lå først i Vestergade 5, senere på Store Torv 14, for til sidst at ligge på Store Torv 1. I 1871 giftede han sig og fik hurtigt fire døtre.

Uroen sad ham dog stadig i blodet, og i 1877 brød han op og flyttede til København, hvor han på et år uddannede sig til tandlæge. Som sådan arbejdede han nu et par år i hovedstaden, indtil uroen drev ham videre. I 1880 finder vi ham nemlig igen på vej til de vestindiske øer. To år senere rejste han videre til New York, hvor han også blev to år, for så i 1884 at vende hjem til København, hvor han blev i fire år.

At han ikke havde mistet ønsket om at arbejde som kunstner ses af, at han i tiden i København i 1885 frekventerede den berømte P.S. Krøyers malerskole, hvilket da også kom til at sætte sine spor i hans senere arbejder.

Tilbage i Århus

Endelig i 1888 vendte han tilbage til Århus, hvor han slog sig ned som tandlæge, og som sådan arbejdede han de næste

Frederik Visby boede på de vestindiske øer i to perioder. Dette billede fra Sct. Thomas, er muligvis fra hans første ophold i slutningen af 1860'erne. Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, mus. nr. 1667.

Frederik Visby var en tid fotograf. Her foto af en ukendt kvinde, fotograferet i Frederik Visbys atelier på Store Torv 14 midt i 1870'erne, Den Gamle By 611:76.

cirka 20 år. Men han fandt også tid til sit kunstmaleri, og især, da han efter 1909 lukkede sin praksis.

Det er i denne sidste Århus-periode, hans tegnede erindringer om Århus, som han huskede byen i sin skoletid, er blevet til, mange af billederne endda så sent som omkring og kort efter år 1900.

Visbys Århus

Det var nemlig klart, at den lilleby, Frederik Visby huskede fra sin skoletid, var under hastig forandring. Han boede nu i en moderne by med stor havn, jernbane, industrianlæg med mere. Den by, han huskede, var en by, der endnu pegede bagud mod enevældens småsovnige provinsbyer. Forskellen har været frapperende.

Visbys billeder har som udgangspunkt byen, som den blev oplevet af en elev i Katedralskolen. Han kunne kende alle byens gader, da byens udstrækning næppe overskred de moderne gader Molsgade, Nørregade, Nørre Allé, Vester Allé, Sønder Allé og ud til vandet, en strækning, det højst tog en halv time at krydse igennem på langs, mindre på tværs. Visbys verden var naturligt nok udgjort af især Mejlgade, Skolegade, Møllestien (hvor han boede en tid), Rosensgade, af kvarteret omkring Domkirken og af Havnen. Indbyggertallet i byen var knap 8.000.

Visbys Århus-billeder

Visby genkaldte sig sin barndoms Århus som en uskyldsverden, befolket med snurrige personer. Han havde et skarpt blik for tilværelsens humoristiske eller groteske sider. Han indlagde gerne en slags anekdotisk handling i billederne. Karak-

Visby daterede aldrig sine malerier. Dette smukke billede fra Århus havn må være malet omkring år 1900, Den Gamle By 63:52. Foto Knud Nielsen.

teristiske billeder kan se ud som disse følgende tre, der både viser et Århus, som ikke eksisterer mere samt Visbys forsøg på at indarbejde sin erindring i et topografisk billede. Han har bag på billederne ofte selv skrevet, hvad det er for en historie, der netop knytter sig til det enkelte billedes anekdote.

Bispegårdens gårdsplads

Århus bispegård lå syd for domkirken, på det område, hvor det katolske kapitelhus havde ligget før reformationen. Her boede i Visbys skoletid biskop G.P. Brammer med sin familie, og det er netop et besøg hos dem, Visby skildrer på billedet. Sammen med biskoppens søn, Johannes, flyver han med drage på den store gårdsplads foran bispegården, mens hele bispefamilien ser på.

Biskoppen er vel blevet forstyrret i studeringerne for at se på drengenes leg; han er iført tidens traditionelle hjempepåkledning, slåbrok, mens bispinden har iført sig en let silkekåbe over den lyse kjole samt kyse. Den mindste af de to piger har kjole med kort skørt, hun er altså endnu ikke konfirmeret, og står da også med et srykke legetøj i hånden, et tøndebånd til at trille med, mens den anden pige er voksen og iført hellang kjole. De to drenge var under legen så uheldige, at dragens hale "knipsede hans højærværdighed på næsen". Den unge Frederik Visby var grædefærdig, men "den venlige bispinde trøstede med rødgrød". Det er denne historie, Visby har villet fastholde i sin erindring, og han har så indsat den i det smukke sceneri fra bispegården. Bemærk porten i muren til venstre for hovedhuset.

Frederik Visby: Bispegårdens gårdsplads, Den Gamle By 611:52. Foto Knud Nielsen.

Billedet fortæller imidlertid også en anden historie, nemlig om et bybillede, der forsvandt i 1882, da store dele af området syd for Domkirken blev nedrevet for at give byen bedre plads til byens torvehandel. Også gengivelsen af domkirken viser et udseende, der afviger fra det, vi kender i dag. I 1770erne havde kirken fået det lave spir, som først blev erstattet af et højere i 1880erne. Kirken står også med hvidkalkede vinduesindramninger, som den havde allerede i 1700tallet.

Mellem domkirken og bispegården

Biskop Brammer kommer her ud af netop den port, der sås i muren på det forrige billede, og er på vej over til domkirkens indgang i den sydlige korsarm. Selv hilser han værdigt på et af sognebørnene, der respektfuldt hilser igen. Visby benævner denne som "pensionist Gorm", en af byens kendte figurer, som i katedralskoleelevernes interne jargon benævntes "Gorm den Gamle". Visby gengiver ham flere gange i forskellige situationer.

Personen, der ganske upåvirket sjokker videre, er Visbys latinlærer, adjunkt Arntzen fra katedralskolen, som Visby havde et noget ambivalent forhold til. Bagest er det katedralskolens pedel, der går forbi.

Domkirken lå før nedrivningen af bispegården i 1882 langt fra så åbent i byrummet som i dag. Kirken havde været

Frederik Visby: Mellem domkirken og bispegården, Den Gamle By 598:52. Foto Knud Nielsen.

omgivet af en kirkegård, hvis brug var ophørt i 1813 og kirkegårdsmuren var kort efter blevet revet ned.

Den snævre gade, der går ned mod vandet er Skolegyde, der dengang, hvor den virkelig var en snæver gyde, bar sit navn med rette. Den er senere blevet gjort bredere ved at hjørnehuset med N. Biehns Con(ditorie) er blevet nedrevet. Katedralskolen ligger stadig på hjørnet.

Katedralskolen

Katedralskolen lå mellem domkirken og vandet. Vi ser ind mod Skolebakken, hvor den snævre Skolegyde til venstre fører forbi Katedralskolens skole- og gymnastikbygninger op til domkirken.

Forrest i billedet står til højre katedralskolens rektor, Hans Henrik Blache, og ser op mod sin have sammen med den hjulbenede Lars Larsen med langpibe i venstre hånd og fez på hovedet. Rektor er iført høj hat og brun kjol med tidens uundværlige røde lommelærklæde stikkende ud af lommen i frakkeskødet. Som den lærde mand, han er, har han en tung foliant under armen.

Husene langs Skolegades og Mejlgades østside havde haver, der gik helt ned til stranden. Flere havde lysthuse eller

*Frederik Visby: Katedralskolen,
Den Gamle By 574:52. Foto
Knud Nielsen.*

udsigtsbalkoner indbygget i de plankeværker, der afgrænsede haverne. På katedralskolens plankeværk tørrede fiskerne garn.

Sådanne lysthuse var blevet populære i begyndelsen af 1800tallet, og der blev bygget flere dels ned mod bugten dels langs den øvre del af åen, hvor der ikke kunne sejle større skibe. Haven med lysthuset til venstre bag Skolegades huse tilhørte ifølge Visby smakkekasserer Møller, mens haven med bænken var madam Løvgrens. Forrest på hendes plankeværk sidder en propel på en høj stang. Madam Løvgren havde vel børn?

Visby malede dog billedet og dets lysthuse for at kunne genkalde sig de steder, hvor han som skoledreng første gang havde forsøgt sig som tobaksryger. Drengene røg "Pottenborre", som de købte hos Weinholdt Secher på Lille Torv.

Området er ændret meget. Først anlagdes en lille promenade langs den inderste del af Skolebakken, som senere blev forlænget. Derefter fulgte udvidelser af gaden, anlæggelse af jernbane og udvidelse af havnen.

Visbys troværdighed

Visby malede oprindelig sine lokalhistoriske akvareller for at genkalde sig og fastholde sine erindringer. Men der var interesse for dem, og skulle de vises frem for andre, skulle der ikke være fejl i dem; der levede jo andre, der ligesom Visby kunne huske 1850erne. Han fandt derfor støtte for sin hukommelse i en serie fotografier, der i årene op mod århundredskiftet blandt andet blev udgivet af Ketel Kerelsen. I denne serie blev også gengivet fotografier, der var taget så tidligt som i 1860erne af maleren Andreas Fritz. På andre fotografier, der var yngre, behøvede Visby kun at ændre for eksempel domkirkens spir fra det høje spir fra 1880erne til det lave spir fra 1770erne, for at tidskoloritten var rigtig.

Udstilling og katalog

Den Gamle By viser i foråret 2005 en udstilling af alle Visbys cirka 100 akvareller, der viser, hvordan han gerne ville erindre sin skoletid i 1850erne.

Noter

1. En mere udførlig beskrivelse af Frederik Visbys liv kan findes i Peder Jensen: Et bevæget livs roman. Fr. Visby – maler, fotograf og tandlæge. Århus Stifts Årbøger bd.56. 1963.

Møntmestergårdens flyvende kunstværk

Af Nynne Raunsgaard Sethia og Lea Lindhardt

I forbindelse med Møntmestergården omtales ofte et usædvanligt loft, bemalt med flyvende fugle. Fugleloftet, som det populært kaldes, bliver for tiden konserveret med støtte fra Aage og Johanne Louis-Hansens Fond. Det interessante loft fortjener at blive beskrevet nærmere, og arbejdet fremlægges her af konserveringstekniker Nynne Raunsgaard Sethia og konservatorassistent Lea Lindhardt.

Da Møntmestergården i 1944 blev nedtaget i Borgergade, København, blev der i stueétagen gjort et opsigtsvækkende fund: Bag forskallingen for et pudset loft fandtes på de oprindelige loftsbrædder en bemaling af flyvende fugle på en himmel med skyer. Fuglebemalingen var meget stor, idet den fandtes i seks fags bredde og hele husets dybde. På de to

Et eksempel på en af loftets malede fugle. Foto Knud Nielsen.

Et nærbillede af en papegojes nakke illustrerer, hvor elegant fuglens fjerdragt er udført.

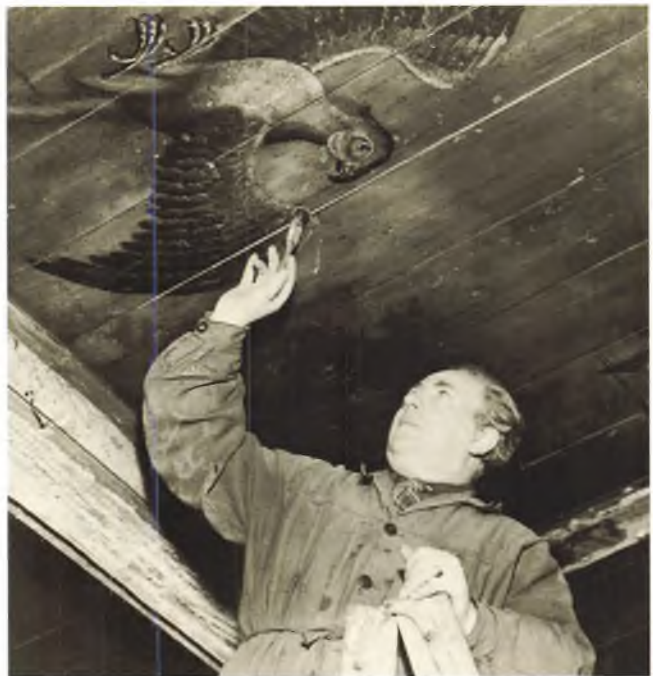
Garynedes bortføres til Olympen af en ørn. Motivet er muligvis inspireret af Rembrandts maleri fra 1635 i Gemäldegalerie Alte Meister Dresden. Foto Knud Nielsen.

Inden fugleloftet i 1944 blev nedtaget, blev det overstrøget med en slags fernis, som siden har fået himlens blå farve til at forsvinde. Foto Københavns Bymuseum.

af fagene var det meste af fugleloftet dog blevet overmalet. Overmalingen skyldtes, at fugleloftssalen på et tidspunkt blev gjort mindre ved opsætning af en skillevæg, hvorefter det lille loft blev malet to gange.

Lofter med bemaling af flyvende fugle er ikke noget ukendt fænomen. Af offentligt tilgængelige steder med fuglelofter kan for eksempel nævnes bogtrykkerens kontor i Den Gamle By og Museet på Sønderkov ved Brørup. Møntmestergårdens fugleloft udmærker sig dog ved sin store størrelse og meget dygrige udførelse.

Det bemalede loft måler cirka 7,25 m × 8,60 m og er udført på fyrretræsbrædder. Over hele fladen er malet store og små fugle mellem hinanden, i alt cirka 35. På loftsbjælkerne er også malet små fugle, i alt cirka 25, hvoraf kun? er bevaret. Fuglene er alle forskellige: Nogle kan tydeligt gruppebestemmes som for eksempel ugle, svane, papegøje eller svale. Andre synes taget fra den frie fantasi. Loftets absolut største motiv er ørnen, der bortfører drengen Ganymedes til Olympen. Motiverne er fremstillet i omtrent naturlig størrelse. Fuglene er malet af en særdeles rutineret og sikker hånd, og alle synes udført af den samme maler. Hver lille fjer sidder perfekt

placeret, og fugleøjnenes farvespil rammes med få, præcise penselstrøg. Samtidig formår maleren at holde linierne graciøse og proportionerne i orden. Der er ikke forsøgt at skabe rummelighed i bemalingen. Bag fuglene ses skyer af forskellig karakter, nogle med lette og gennemsigtige penselstrøg, andre med viltre og tykke penselstrøg.

Før nedragningen af fugleloftet, blev det overstrøget med en slags fernis, for at sikre bemalingen. Dernæst blev det nedtaget og lagt sammen, farveside mod farveside med grundpapir imellem.

Tilstand ved overtagelsen

Fra 1944 blev fugleloftet sammen med resten af Møntmestergården opbevaret i et skur på Vestre Kirkegård i København. Dette ophold havde nær betydet fugleloftets endeligt, på grund af de meget uheldige klimapåvirkninger.

Tilsyneladende er sne og regn trængt ind til mange af brædderne, så fugtpåvirkningen var alt for høj. Dette var ideelle betingelser for træets værste fjender, træsvampene og de træpisende insekter. I andre perioder har det tilsyneladende været meget tørt, hvilket forårsagede andre typer skader.

Fugleloftet i sin fulde størrelse, udlagt på magasingulvet. Foto Knud Nielsen.

Træsvampe

Svampene har ødelagt træets celler indefra, så det til sidst kun består af et skrøbeligt celledskellet, som kan knuses ved den mindste belastning. Denne type angreb kan kendes på de mange tynde revner på kryds og tværs i træet. I svære til-

Bagsiden af et svampeangrebet bræt med de mange revnedannelser.

Svampens vifteformede overflademycelier er dannet under papiret, der er delvist fjernet. Foto Knud Nielsen.

Bræt belyst fra siden. De mange farveopskallinger ses som lange linier, der følger træets årer. Nederst til venstre ses svampemycelier og øverst til højre papir, der sidder fast på farvelaget.

fælde ses lange tynde svampe-streng, de såkaldte overflademycelier. De ligner hvide blodårer, som løber hen over træet, eller har vifteformede formationer. På fugleloftet ses angreb af både hvid og gul tømmersvamp.¹

Insekter

Insekterne kendes især på de huller og gange, de efterlader i træet. Der er konstateret angreb af almindelig borebille, rådborebille, træbuk og husbuk.² Omtrent halvdelen af fugleloftets brædder er stærkt nedbrudte på grund af insektangreb eller træsvampe.

Udtørringsskader

I de meget tørre og varme perioder har træet trukket sig sammen. Ved sammentrækningen var der ikke længere plads til farven, hvorved den blev skubbet op fra underlaget i flager. Da det skyldtes træets bevægelser, ses farveopskallingerne især i lange linier, der følger træets årer. Der findes primært to typer opskallinger, lige og skålformede. Særligt mange opskallinger findes på de to fag, hvor fuglebemalingen siden blev overmalet.

Andre skadestyper

Ud over de nævnte skader af træsvamp, insekter og farveopskallinger findes en del andre skadesfænomener. Der er flere steder større revner i træet. Mange steder havde det indlagte papir mellem brædderne sat sig fast i farven. Dette er et problem, da farven ofte sidder bedre fast på papiret end på træet.

Også den påførte fernis viste sig at være et problem, da den er stærkt mørknet. Loftet fremstod ved overtagelsen i Den Gamle By helt mørkebrunt. Kun fuglenes lyse partier er nemme at få øje på. Selv skyerne kan være svære at se, på grund af den mørke fernis. Fernis og farvelag er flere steder lyst plettet, måske på grund af fugtpåvirkningen under opmagasineringen på kirtegården. I områder med svampeangreb på overfladen, har fernisen også et hvidligt udseende. Ved prøveafrensning af den svært opløselige fernis viste det sig, at der på den underliggende farve er mange små og store brune pletter, som vanskeligt lader sig fjerne. Mange af dem er de såkaldte flueklatter. I datidens København har der øjensynligt været en sand flueplage.

Det viste sig også, at himlen ikke fremstår blå men lys brun, selv hvor der ikke er skyformationer. Dette tyder på, at den blå farve er fuldstændigt udbleget. På grund af den langvarige opbevaring, er brædderne desuden meget snavsede.

Eksempel på prøveafrensning af fernis. Til højre i billedet ses den mørke fernis stadig. Papegøjefuglen er malet med klare farver, der først kom til syne efter fjernelsen af fernisen. Himlens lyse blå farve er dog udbleget.

Original eller rekonstruktion

Det er standardprocedure, at Den Gamle By anvender så meget originalt bygningsmateriale som muligt ved genopførelsen af de historiske huse. Derfor var udgangspunktet, at fugleloftet skulle opsættes på sin plads i Møntmestergården i forbindelse med byggeriet af gården. Der viste sig dog hurtigt problemer, hvis dette skulle lade sig gøre. Derfor var det oplagt at overveje, om der i stedet for originalen skulle opsættes en kopi.

Mange af brædderne er så nedbrudte af svampeangreb og insektgange, at de knap kan holde deres egen vægt. De kan med andre ord ikke blive sat op, uden at de enkelte brædder afstives. Der blev lavet stabiliseringsforsøg med forskellige lime, som blev sprøjtet og penslet ind i træet. Dette var dog ikke tilstrækkeligt til at stabilisere træet. Den eneste mulige løsning ville være at skære det meste af træet væk, så kun bemaling og et par millimeter træ skulle blive tilbage. Den tynde overflade kunne man derefter lime fast på nyt træ. Denne løsning ville være et meget kraftigt indgreb i det originale materiale, og er derfor ikke ideel.

Der er flere problemstillinger, som peger i retning af at det vil være bedre at opsætte en kopi af fugleloftet i stedet for det originale: Det er sværere at beskytte bemalingen mod snavs, røg og sod i Møntmestergården end på magasin, idet der skal være mulighed for eksempelvis at have Levende Museum i fugleloftssalen. Den svært opløselige fernis behøver foreløbig ikke at blive fjernet, hvis loftet skal opmagasineres. Om mange år vil man måske have bedre metoder til at fjerne en svært opløselig fernis, uden at skade farvelaget.

På baggrund af de ovennævnte overvejelser blev det besluttet at opsætte en kopi af fugleloftet i Møntmestergården. Kopien skal udføres af Den Gamle Bys malerafdeling i samarbejde med konserveringen. Konserveringen skal stå for undersøgelsen af fugleloftets maleteknik, og malerafdelingen udfører selve kopien.

Selv om det originale fugleloft ikke bliver sat op i Møntmestergården, skal det naturligvis behandles med henblik på lang og god bevaring i museets magasiner. Der er lavet særlige reoler, som passer til bræddernes længde og bredde. De dårligste af brædderne opbevares og transporteres på specialfremstillede bakker. Endvidere konserveres farvelaget i områderne på og omkring fuglene.

Konservering af fugleloftet

Allerede ved flytningen af hvert enkelt bræt er der hensyn at tage. Iagttagelse af revner, flyvehuller fra borebiller og svampeangrebet træ afgør, hvorvidt der skal støttebakke til at flytte det forsvarligt.

Farvelaget kan også ligge så løst eller være så opskallet, at for hurtig bevægelse med brættet vil få det løse farvelag til at forsvinde.

Stabilisering

På trods af at fugleloftet ikke skal opsættes i Møntmestergården, er der nogle steder nødvendigt at stabilisere selve træmassen. Mange steder langs kanten er træet forvitret og efterlader farven som en tynd skal, der kun holdes sammen af farvelagets bindemiddel. Undersiderne af farvelaget med det forvitrede træ bliver her konsolideret med japanpapir og methylcellulose som bindemiddel. På nogle brædder blev der ved en prøvebehandling i 1997 sprøjtet methylcellulose ind i flyvehullerne fra borebillerne. Derved er træet blevet stabiliseret indefra.

Fjernelse af papir

På en del af bræddernes overside sidder det overliggende papir desværre helt fast i områder. Først bliver alt løstsiddende papir med stor forsigtighed fjernet med skalpel. Hvis farvelaget sidder fast, kan papiret fugtes let og dernæst fjernes med en vatpind. Hvis farvelaget ikke hæfter til træet, er man nødt til at fastlægge det løse farvelag, før papiret bliver fjernet.

Første rensning

Overfladesnavset fjernes så godt som muligt med en lille pensel og let fugtige vatpinde. Snavset skal fjernes inden fastlæggelsen af det opskallede farvelag, da det ellers vil suge limen og klæbe til overfladen.

Fastlægning med kaseinlim

I 1997 blev der udført prøvebehandling af 16 udvalgte fugleloftsbrædder. Da disse fastlægningsresultater stadig er tilfredsstillende, er det oplagt, at farveopskalningerne fortsat bliver fastlagt efter samme metode som dengang. Limen som anvendes kaldes kaseinlim.

Papiret, som ved nedtagningen blev lagt mellem brædderne, fjernes. Midt på brættet sidder papiret fast på farvelaget.

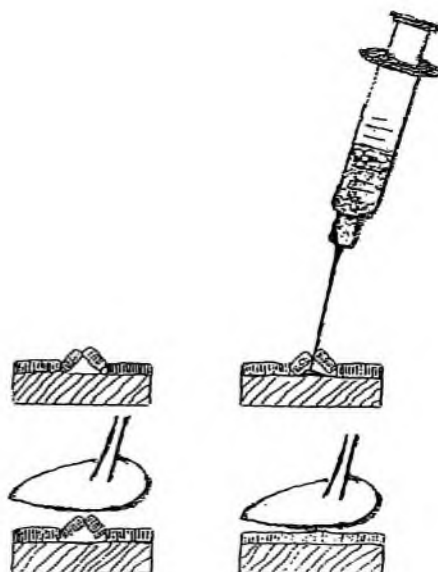
Varmespartel og fuglevinge med farveopskalninger som er fastlagt. Under arbejdet anvendes siliconepapir under varmespartlen.

Bindemidlet i kaseinlim er mælkeprotein, der har været brugt som bindemiddel i århundreder. Siden sidst i 1800-tallet har en fabriksfremstillet, rensat form været tilgængelig.³ Kaseinlim danner en hård film, som er uopløselig i vand. Da al overskydende lim på overfladen aftørres, er kaseinlimen kun tilstede mellem farvelaget og træet. Det har derfor ikke den store betydning, at limen er svær at opløse. Til gengæld har kaseinlimen de fordele, at den er meget bestandig, at den ved tilsættelse af lidt ethanol meget nemt trænger ind i de mikroskopiske hulrum under den løse farve, og at den ikke kræver opvarmning under arbejdet.

Fastlæggelsen af farvelaget foregår ved, at kaseinlim tilsat 10% ethanol sprøjtes ind under farvelaget i bittesmå doser, mindre end et knappenålshoved. Eventuelt overskydende lim fjernes. Efter kort tørringstid presses farvelaget forsigtigt på plads med en varmespartel (miniature-strygejern).

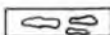
Varmespartlen er cirka 70° C, da oliefarven blødgøres ved denne temperatur. Den korrekte temperatur er af stor vigtighed, da misfarvninger kan opstå på overfladen ved for høj varme. For lav varme får ikke det løse farvelag til at hæfte på træet.

Mellem farvens overflade og varmespartel lægges siliconepapir for at undgå, at limen og farvelaget klæber fast på varmespartlen. Herefter kan farvelaget forsigtigt presses på plads.

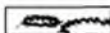

Fastlægningsprocessen. Tegnet af Lea Lindhardt. Størrelsesforholdene er vejledende.

Farvelag mangler/afballet, angivet med

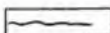
Fastlægnng, angivet med

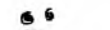
Maalende overflade/tilstand

Rovner

Synlige knæker

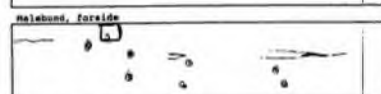
Grænsereg (omfang angivet med tal indenfor 5,5 x 5,5 cm)

Råd, svamp

Møntmestergården Fugleloft, opf. af: K. C. W. Ny Nr.: 1
 Dato: 1997 Nr.: 1 Nr. 25.000 Nr. 197.000

Bemærkninger: Jul 1997 og 1998

Fastlægnng Vask og tørring Afrrens forisla
 Læsnng af rovner Nettesch Foto

Sidste rensning

Når al opskallet farvelag er fastlagt, kan brættet renses forsigtigt på overfladen. Hertil bruges afkog af kvillajabark og en lille natursvamp. Kvillajabarken stammer fra en plante ved navn *Quillaja saponaria* tilhørende rosenfamilien.⁴ Det vandige afkog af underbarken skummer stærkt, og herpå beror barkens anvendelse som mildt vaskemiddel.

Under rensningen fjernes finere snavs og svampenes overflademycelier, som måtte være på farveoverfladen. Der efterrenses med rent vand. Brættet er nu færdigkonserveret.

Undersøgelse af maleteknik

For at kunne lave en kopi af fugleloftet, er det nødvendigt at undersøge, hvordan bemalingen er udført. Undersøgelsen er en proces, der kommer til at foregå sideløbende med malernes arbejde, for at tilpasse undersøgelserne med malernes behov. Der er dog allerede foretaget en grundlæggende undersøgelse, så malerne har et udgangspunkt for opstarten af kopieringen. Der kan laves farveundersøgelser på flere måder, hvoraf der primært anvendes én: Farvesnit.

Eksempel på tilstands- og konserveringsregistrering udført i forbindelse med prøvebehandling af fugleloftet i 1997. Udført af Gitte Sorig Thomsen.

Undersøgelse ved hjælp af farvesnit

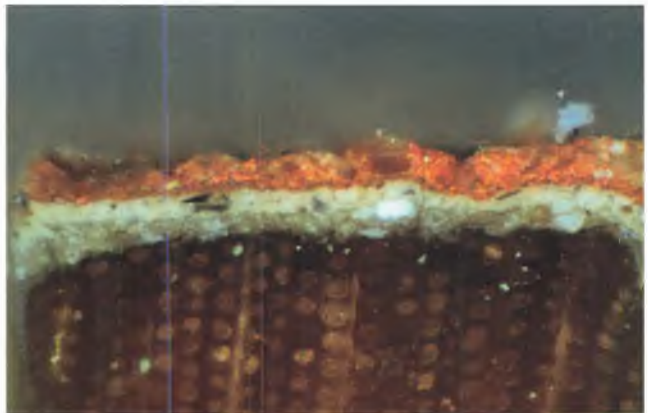
Farvesnit er meget små fragmenter af farvelaget med dets underlag, træet. Disse små fragmenter indstøbes i plastic og slibes, så man kan studere farven fra siden i mikroskop. Er man heldig, kan pigmenterne (farvestofferne) i malingen bestemmes ud fra deres udseende i mikroskopet. Der kan også udføres kemiske tests på farvesnittet, så nogle af pigmenterne kan bestemmes ad den vej.

Fugleloftets maleteknik

Fugleloftets dekoration er udført på brædder, som er forgrunderet med en let transparent grunding. Denne består sandsynligvis af olie, hvortil der er tilsat hvidt pigment, som ifølge test består af en lille smule blyhvidt og en stor del andet hvidt pigment, sandsynligvis kridt. Grundingen kan ses over træet på samtlige farvesnit, jævnfør det indsatte fotografi.

Himmelfarven ligger over grundingen. Det er en oliefarve primært pigmenteret med hvidt pigment, både blyhvidt og sandsynligvis kridt. Farven er tonet med lidt smalte (knust blåt glas) og enkelte store rødbrune pigmentkorn, som ikke er bestemt. Farvelaget fremstår lidt gulligt, hvilket muligvis skyldes oliens gulning. Tætheden af smalte Korn varierer meget. Smalten lider af smaltesyge, så den bliver transparent lys grå. Det gør det umuligt at vide, præcis hvor blå himlen har fremstået oprindeligt. Der er dog ingen tvivl om, at himlen må have været meget lys blå på grund af overvægten af hvidt pigment, jævnfør det indsatte fotografi.

Næroptagelse af et farvesnit fra en malet fugl. Proven er cirka 1 mm bred fra højre til venstre. Nederst ses træet med de kubelignende cellevægge. Over træet ses en grålig, transparent grunding. Derover ses himmelfarven, som er et hvidt lag med enkelte gråblå skarpe pigmentkorn. Øverst ses en rød farve fra fuglen.

Skyfarven er i områder lagt meget jævnt direkte på grunderingen og i andre områder lagt i forhøjede, viltre penselstrøg oven på himmelvarven. Det er en oliefarve. Pigmenteringen minder i sammensætning om himmelvarven, dog lysere. Nogle af skyerne er tonet med rødt pigment og fremstår som rosa morgen- eller aftenskyer.

Fuglene er muligvis skitseret direkte på brædderne under grunderingen med en gråsort farve, som fremstår på et enkelt farvesnit. Fuglene er bemalet med forskellige farver. Generelt dominerer brune, grå og gullig-hvide nuancer. Ofte anvendes det røde pigment cinnober til for eksempel øjne og brystpartier. Et farvesnit viser, at cinnoberfarven er anvendt rent, og den store, kantede pigmentform viser, at der er tale om mineralsk cinnober eller pigment fremstillet ved en tør kemisk reaktion. Disse former for cinnober var almindelige før 1700-tallet. Øjnene er også malet med sort og hvid farve. I enkelte tilfælde anvendes andre farver til fuglene, så som lyse rødlige og grønblå farver, jævnfør fotografiet af papegøjefuglens hoved.

Datering af fugleloftet?

Farvesnit kan i visse tilfælde også anvendes til datering af farvelag. Under fugleloftsdekorationen, direkte på træet, ses på flere farvesnit en lys grå farve. Disse farvesnit kommer fra det yderste fag, som tilsyneladende har været malet gråt, før fugleloftsdekorationen blev udført. Denne grå farve må stamme fra husets første periode. Arkitekt Hans Henrik Engqvists bygningsarkæologiske undersøgelse viser, at fugleloftssalen ved husets opførelse var delt op i en to-fags forgang og en fire-fags sal.⁵ I denne periode var fugleloftet ikke blevet malet endnu. Da det yderste fag i salens anden side havde gråmalet loft, må der sandsynligvis være tale om, at også dette fag var fraskilt salen med en skillevæg. Efterfølgende blev skillevæggen mellem de to eller tre rum fjernet og fugleloftsdekorationen udført.

Møntmestergården er efter alt at dømme opført i starten af 1680'erne.⁶ Det virker derfor sandsynligt, at fugledekorationen blev udført i perioden omkring 1690-1700 eller lidt før, men en præcis datering er ikke mulig.

Kopiering af overmalede brædder

Når Den Gamle Bys malere skal kopiere fugledekorationen på de to overmalede fag, står vi overfor en udfordring. Det vil være bedst, hvis kopien kan udføres, uden det bliver nødvendigt at afrense overmalingslagene på de cirka 10 kvadratmeter. Derfor er der udført forsøg på at lokalisere fuglene under overmalingslagene, så man kan nøjes med at afrense og undersøge fuglene og ikke hele himmelbaggrunden. Brædderne bliver belyst fra siden, parallelt med overfladen, med en meget snæver lyskilde. Herved fremtræder alle ujævnheder i overfladen ganske tydeligt. Ved denne metode er det lykkedes at lokalisere de overmalede fugle, idet de typisk kan kendes på de parallelt liggende penselstrøg af vingerens fjerdragt.

Snart på vingerne ...

Møntmestergårdens flyvende kunstværk kommer snart "på vingerne". Konserveringen af de fire uovermalede fag er ved at være tilendebragt, og malerne kan begynde at anvende fugleloftet til kopieringen. De skal løse opgaven, så fuglene igen kan komme til at "flyve frit rundt" i fugleloftssalen til glæde for Den Gamle Bys gæster.

Noter

1. Upubliceret rapport ved Martin Bernsted. Den Gamle By 1998.
2. Samme rapport.
3. Hans-Peter Schramm & Bernd Hering: Historische Malmaterialien und ihre Identifizierung, Berlin 1988, side 116.
4. Karl Meyer: Vareleksikon II, København 1952, side 41.
5. Hans Henrik Engqvist: Møntmestergården i Borgergade. Den Gamle Bys årbog 1992, side 17-19.
6. Engqvist side 8.

I lyst og nød – indsamling af bryllupstøj fra de sidste 40 år

Af Tove Engelhardt Mathiassen

I maj 2004 indledte Den Gamle By en kampagne med indsamling af bryllupstøj fra de sidste 40 år. Målet er at føre samlingen frem til nutiden og supplere den store indsamling, daværende museumsinspektør, dr.phil. Erna Lorenzen, foretog i 1967.

Anledning var dengang kronprinsesse Margrethes bryllup. Kronprins Frederiks bryllup i år har på ny givet anledning til, at der sættes fokus på bryllupstøj. Museumsinspektør, cand.phil. Tove Engelhardt Mathiassen fortæller om ideerne med indsamlingen, og hvilke typer af tøj Den Gamle By fortsat er interesseret i.

Der er den store fordel ved aktiv indsamling, at den kan målrettes meget præcist. Indsamleren kan og skal gøre sig faglige overvejelser om de typer af genstande, som det vil være historisk interessant og relevant at inddrage i museets samling. Samtidig får museet en enestående lejlighed til at dokumentere tingene på en måde, der kan bruges forskningsmæssigt, fordi alle giverne får stillet de samme spørgsmål. Derved skabes et kildemateriale både til belysning af bryllupstøjets udvikling gennem 40 år og sandelig også af, hvordan brylluppets fejring har forandret sig i samme periode.

Den Gamle By mangler mændenes tøj

Den Gamle By vil gerne medvirke til at dokumentere bryllupper i perioden 1964 til 2004 via bryllupstøjet og de beretninger, billeder og anden dokumentation, der følger med. I skrivende stund er samlingen ved at være velforsynet med forskellige typer af brudekjoler fra 1960erne; men der er mangel på mændenes bryllupstøj fra hele perioden. Mange af de unge brudgomme var udstyret med lejet eller lånt festtøj, eller også er det fine tøj blevet slidt op til andre festlige lejligheder, efter at hvedebrødsdagene var forbi. Museet efterlyser altså specielt mænds bryllupstøj fra samtlige 40 år og allerhelst i en helhed sammen med brudens tøj.

Tove Kristensen som brud i 1972. Kjolen og bøllehatten var fra den århusianske tøjforretning Sophie, hvor man i 1970erne også kunne købe selskabstøj i lilla velour. Foto: studio 14, Kolding.

Mette Skovsbøll og Bent Hansen blev gift i sommeren 1990. Alle sejl var sat til, så det blev en dejlig fest med hestevognskørsel fra Haldum Kirke ved Hinnerup og eksklusiv middag i restaurant Renée, Frue Kirkeplads i Århus. Brudgommens tvillingedøtre fra hans tidligere ægteskab havde deres ens konfirmationskjoler på til festen og hans søn bar et sæt tøj, der passede stilmassigt med faderens. Foto: OBC Christensen, Skødstrup.

Alternativt og fantasifuldt bryllupstøj

Da Tove Kristensen lige var blevet færdig med sin uddannelse som sygeplejerske ved Århus Kommunehospital i 1972, valgte hun at gifte sig med sin kæreste og samlever stud. teol. Klavs Bo Sørensen. Det unge par ville ikke have, at begivenheden skulle have et alt for traditionelt præg. Derfor gik den kommende brud ind i den populære, århusianske tøjforretning Sophie, hvor man med krum hals og entusiasme gik løs på den uvante opgave at designe bryllupstøj. Kjolen blev syet i et enkelt snit i det blødeste, hvide babyfløj med lyserøde blomsterknapper i bærestykkets lukning og lange ærmer med elastik i en løbegang ved håndledet. Tove Kristensen var ikke interesseret i at bære slør; så efter råd fra personalet i Sophie bar hun i stedet en bøllehæt af hvidt babyfløj over sit

løsthængende hår. Hendes oprindelige idé om hvide træsko til sættet blev ikke gennemført. Hun valgte glatte, hvide sko med en lille hæl i stedet. Bruden – og i nogen tilfælde brudgommen – som meddesigner på sit skrud er gældende i hele perioden og kommer frem med stor selvstændighed gennem 1970erne.

Da Gunnar Stein og Susanne Bergmann blev gift på Helsingør Rådhus i 1974, havde brudgommen strikket brudens nederdel som en del af sit frieri. Susanne Bergmann havde nemlig sagt til Gunnar Stein, at hun kun ville gifte sig med ham, hvis han strikkede hende en nederdel i hønsestriik, 1970ernes strik med mønsterborter og politiske budskaber om kvindefrigørelse, modstand mod atomkraft og andre aktuelle temaer indstrikket i tøj. Gunnar Stein arbejdede

HØNSESTRIK 2

FORLAGET HØNSETRYK

*Brudepar og gæster fotograferet
foran Helsingør Rådhus 6. april
1974. Den Gamle By efterlyser
eksempler på fantasifuldt og
alternativt bryllupstøj.
Foto: Pia Funder.*

på forlaget Hønsetryk, der udgav hønsestrikbøgerne, så inspirationen fra bøgernes redaktør Kirsten Hoffstätters farvestrålende, strikkede nederdel lå lige for. Kirsten Hoffstätter lærte Gunnar Stein at strikke, og ungersvenden med gang i strikkepindene blev eksponeret både i den skrevne presse og på TV. Kirsten Hoffstätter strikkede Gunnar Stein brudgomsvest i blå farver, og bryllupsbilledet kom på forsiden af Hønsestriik 2 i 1974.

Den Gamle By efterlyser flere hele sæt af mands- og kvindetøj fra 1970erne. Museet mangler eksempler på brudepar i hønsestriik og batik. Fra samtlige 40 år efterlyses tøj fra rådhusbryllupper med de typer af brudekjoler, der ikke nødvendigvis er hvide og lange, og hvor også brudgommens tøj kunne være mere afslappet.

Bryllupsskikke under forandring

Store bryllupper blev moderne i 1980erne, og parrene valgte gerne et tema og fik måske hjælp af en professionel festarrangør til at gøre dagen gennemført i alle detaljer. Da Leila Ostenfeldt og Carl Erik Nielsen skulle giftes i september 1988, allierede de sig med brudens gode ven blomsterkunstneren Tage Andersen om et temabryllup under overskriften prins og prinsesse. Kjolen blev designet af Maria Sander, og alt fra brudebuket og bordpynt til brudekjole og butterfly var afstemt i farver og udformning. Parret lod farveholdingen have indflydelse på selve serveringen, så eneste drikkevarer til middagen var rosévin. – Den Gamle By efterlyser flere eksempler på bryllupshelheder gerne med et tema – og i den forbindelse også meget gerne tøjet brugt af brudepiger og brudesvende, forlovere og andre som har været med til at gøre bryllupsdagen ekstra festlig.

I 1989 blev loven om registreret partnerskab indført i Danmark som det første sted i verden. Den Gamle By ønsker at dokumentere, hvordan lovgivning og skikke i forbindelse med kærlighed mellem to mennesker af samme køn har forandret sig i de sidste 40 år. Museet efterlyser tøj fra festligholdelsen af registreret partnerskab.

Leila Ostenfeldt og Carl Erik Nielsen på et af de professionelle bryllupsbilleder i prins og prinsesseskrud fra temabrylluppet i 1988. Buketten var bundet af blomsterkunstneren Tage Andersen, og kjolen var designet af Maria Sander. Foto: dals foto, Viborg.

Aktiv indsamling – helhed og dokumentation

Den Gamle By har fået en overvældende respons på indsamlingskampagnen, og alle giverne er med til at skrive et lille stykke samtidshistorie med deres tøj og alle de oplysninger, der følger med. Dog mangler der de nyeste ting, så tøj fra bryllupper i 1990'erne og frem til i dag modtages med tak. Den Gamle By indsamler helheder, som på bedste vis kan dokumentere vores måder at leve på, og i fremtiden planlægger vi flere aktive indsamlingskampagner. I 2005 er der planen at efterlyse ventetøj.

Dansk Plakatmuseum og Danmark på plakaten

Af Elsebeth Aasted Schanz

Om et par år flytter Dansk Plakatmuseum til Den Gamle By, men allerede dette efterår har de to museer taget hul på det fremtidige samarbejde. I den anledning har den dynamiske skaber af plakatmuseet Peder Stougaard og museumsinspektør, ph.d. Elsebeth Aasted Schanz talt sammen om plakatens betydning som samfundets spejlbillede.

Plakat betyder "at klæbe op" og kommer oprindeligt af det græske ord "placard". Plakaten er gadens parlament. Dens vigtigste mission er at fungere som budbringer og at formidle sit budskab ved at vække opsigt. Som sådan kendes plakaten helt tilbage fra den græske oldtid, hvorfra den har overlevet og udviklet sig gennem århundreder. Den danske plakat bliver især bemærkelsesværdig fra omkring 1895, hvor produktionen viser en stigende tendens. Stadig den dag i dag præger den vores bybillede og det bliver den utvivlsomt ved med.

Plakatens virkemidler

I en bog fra 1936 med titlen "Reklame Hånd Bogen" beskriver Hakon Splid plakaten som et besnærende virkemiddel, der umiddelbart tiltrækker sig opmærksomhed og dermed indfanger et publikum:

Plakaten er blandt de reklamemidler, hvis nære beslægtning med den billedene kunst, altid vil skabe interesse hos iagttageren, hvad enten det er agitationsplakater for politiske partier, salgsplakater for alle slags varer eller plakater for festiviteter, plakaten ses af alle, der færdes i gadens rige myldrende liv, den virker ved gentagelsens magt med sine koloristiske, optiske og psykologiske effekter.

Det er med andre ord meningen, at plakaten både skal fange og videregive en stemning samtidig med, at den fremstår ren

og let genkendelig. Den skal umiddelbart kunne aflæses og forstås. Billedsproget såvel som teksten må derfor nødvendigvis være enkel og entydig klart udtrykt.

Der findes mange gode historier at fortælle med plakaten som kulturhistorisk kilde. Den favner bredt i sine menings-tilkendegivelser og byder på en kalejdoskopisk vandring. Et målrettet udvalg af plakater kan belyse et lille udsnit af de mange mulige temaer, som kan udbredes til en hel historie.

Protestplakater

Med plakaten kan man slå til lyd for samfundsmæssige og politiske holdninger. Den kan være farlig ved at udtrykke en protest eller et oprør. Det sås for eksempel under både Første og Anden Verdenskrig, hvor plakaten blev et våben ved hvilket, det var muligt, at nå ud til store dele af befolkningen. For frihedskæmpere og revolutionære er det en måde at bringe budskabet ud på, men også et middel til at piske en stemning op med og styrke et sammenhold i oprøret.

Agitationsplakaten søger på samme måde at skabe en bevdst og styret stemning. Her er den politiske valgplakat som socialdemokratiet fik udført i 1935 et skoleeksempel. Teksten er fyndig og billedet på en gang tillidsvækkende og stærkt. "Stauning – eller Kaos", lyder de berømte ord og nedenunder står der "stem socialdemokratisk!". Fotografiet af Stauning med de runde briller og det grånende skæg udstråler myndighed og omtanke.

Man kan sige "ja" eller "nej" til en given sag med plakaten. Det fremgår klart af de mange protestplakater, der er trykt gennem tiden. Den livsbekræftende gule farve i "Nej til Atomkraft" med den smilende sol er blevet en klassiker, som for mange skaber associationer til de danske 1970ere og Jomfru Anebands og Røde Mors protestsange.

Mindre kendt er nok Ib Spang Olsens plakat fra samme periode, der bringer budskabet "Ja til verden – nej til EF Unionen" (1972). I en cirkel, hvor den runde form er symbol på harmoni og samdrægtighed, ser man sort og hvid, mænd, kvinder og børn samarbejde og fungere side om side. Nederst på plakaten står al verdens folkeslag i et mistrøstigt sceneri i kø foran en massiv mur ved en stor lukket port. Vi mærker den indelukkede stemning og arbejdsløshedens svøbe.

Nej til EF Unionen siger Ib Spang Olsen med denne plakat fra 1972.

Plakaten for den gode sag

I tråd med protestplakaten lever plakaten i den gode sags tjeneste. Også her har Ib Spang Olsen optrådt med mange værdifulde bidrag. Han var en dygtig tegner og en dygtig plakatkunstner, hvis sociale bevidsthed og engagement kommer tydeligt frem i hans værker uden at de dog bliver klæbende eller sentimentale. Ib Spang Olsen er nærværende i sin fremstilling og en god fortæller.

I sin medleven for hvad han fandt retfærdigt eller uretfærdigt, udførte han en lang række af sine plakater ganske gratis og lod indtægterne fra salget tilfalde den pågældende organisation. Det var blandt andet tilfældet med plakaten for Foreningen Syge Børns Behov fra 1989. "Vi kan hjælpe hinanden med at hjælpe" fortæller plakaten. I et vindue sidder en pige. Hun sidder stille og passivt og stryger fraværende sin hund over pelsen, mens hun med et alvorligt ansigtsudtryk og nedslåede øjne betragter de legende børn udenfor. De er modsat hende på enhver måde aktive. Der bliver cyklet, sippet, spillet med kugler, stået på skateboard, spillet fodbold og løbet. Alle fysisk aktive handlinger, der udstråler vitalitet, liv, sundhed. Det er alt det, den syge pige ikke har, alt det hun længes efter – det, der er barndommen og som er frataget hende. Hvem kan med det budskab modstå en dybtfølt trang til at hjælpe og til at prøve, at gøre den syge piges situation bedre? Budskabet er stærkt og gribende.

I en anden plakat fra 1985 udført for Byggeriets Udviklingsråd tales der til fordel for byfornyelse og bedre kvarterer. En mand og kvinde i plakatens forgrund griber favnende ud efter byen, der er fremstillet som et sammensurium af gamle bygninger og nyt betonbyggeri. Træerne vokser spøgelsesagtigt gennemsigtige op af murene og mandens ene arm snor sig ind gennem vinduet i en ældre ejendom. Ned over stenbroen løber en vilttert udseende ung kvinde med vidt udbredte arme. Byfornyelse er trivsel og muligheder, synes plakaten at fortælle.

En lille syg og bedrovet pige er blikfang på Ib Spang Olsens plakat for Foreningen Syge Børns Behov.

VI KAN HJÆLPE
HINANDEN
MED AT HJÆLPE

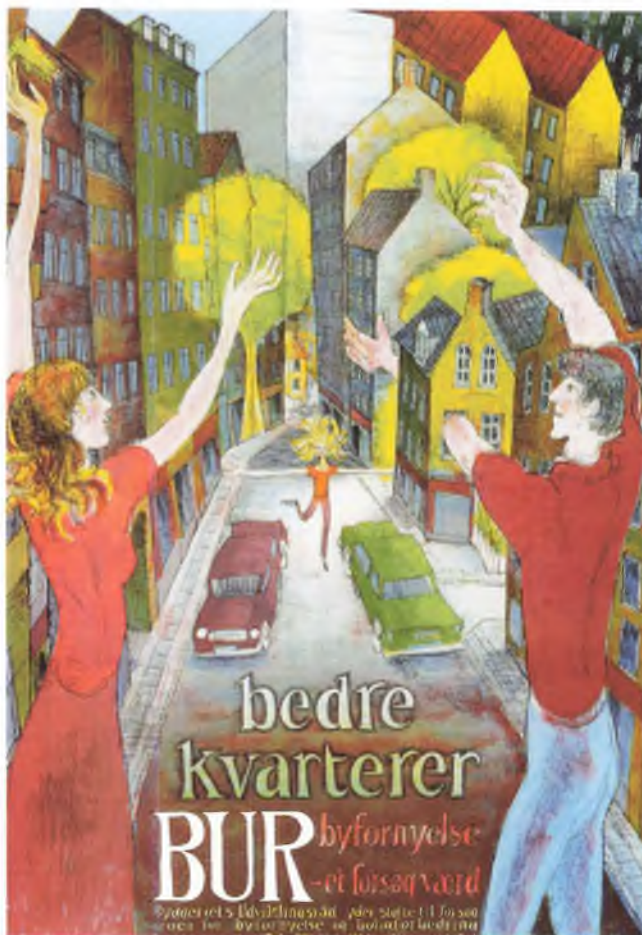
VORE SYGE BØRN

FORENINGEN
SYGE BØRNS
BEHOV
31671166

31 61 11 66 informerer om nærmeste
patient- eller forældreforening

Fantasi og frodighed præger Ib Spangs Olsens plakat til fordel for byfornyelse og bedre kvarterer.

Sikker Hansen har i 1946 fremstillet en plakat for Justitsministeriets udvalg for større Færdselsikkerhed. Teksten er af Piet Hein og lyder: "De gamle og de smaa maa færdslen passe paa". Det er altså ikke dem, der skal passe på trafikken men omvendt trafikken, der skal passe på dem. Midt i plakaten står en lille, lys pige med sin bold mellem hænderne. Hun er glad, smilende, tillidsfuld og har tydeligvis ikke begreb om verdens mulige ondskab. Bag hende ses en gammel kone og en langskægget gammel mand med stok. Man fornemmer, at de er langsomt og dårligt gående. Måske hører den gamle kone også dårligt. Allerbagest kører et par biler og en motorcykel frem. Plakatens budskab er klart. Her er en befolkningsgruppe, som kræver omsorg og hvor trafikken skal være ekstra opmærksom på at vise hensyn. Problematik-

ken er fortsat aktuel, men skal man have formidlet samme budskab i dag, er det nødvendigt at bruge kraftige og mere voldsomme virkemidler for at trænge igennem. En venlig henstilling og et smukt poetisk motiv er ikke længere tilstrækkeligt.

Turistplakaten

I en ganske anden boldgade befinder reklameplakaten for salg af varer, rejser og underholdningsindustrien sig. Aage Rasmussen udførte i 1943 en plakat med påskriften "Stævn mod Odense". En lille energisk lodsbåd fører en kæmpe stor færgе – der er så stor, at kun lige spidsen af stævnen kan være på plakaten – sikkert ind i havnen ved Odense. På færgens stævn læses begyndelsen af ordet "Danmark". I det grønne vand glimter stjerner, som står i kontrast til det kontante landskab domineret af den moderne industri.

Aage Rasmussen er netop kendt for sine mange rejseplakater, der reklamerer for rundfart i det danske land. Man kan i hans plakater aflæse den gængse rejseform på et givet tidspunkt. Således har han også udført plakater med maleriske motiver af Lillebæltsbroen (1951) og af Storestrømsbroen (1937). Hans lyntogsplakater er dog nok de mest kendte.

Hos Aage Rasmussen har motivet det med at vokse ud af plakaten. Det bliver så stort, at kun et hjørne kan rummes på papiret og beskueren får indtrykket af, at transportmidlet vælter frem mod én. Denne særlige teknik, hvor motivet gøres gigantisk og en smule truende, lærte Aage Rasmussen at kende i Paris da han besøgte den franske plakatkunstner A.M.Cassandre – Adolphe-Jean-Marie Mouron Cassandre –, der om nogen har rendyrket plakaternes særlige virkemidler.

Humoren og fantasien er også kendetegnende i Aage Rasmussens streg. Det fremgår både af nogle af de plakater, han har lavet for DSB, men også af en plakat udført for SAS i 1950'erne. Her ses haleroret af en flyvemaskine godt læst med kasser fyldt med alverdens indhold. Over det hele troner en giraf, der med blafrende øre og hale og halsen strakt frem imod vinden modstår lufttrykket. Teksten svæver i en sky omkring giraffens hals og fortæller, at SAS flyver med stort set alverdens ting undtagen dog lige giraffer.

En turistplakat fra 1946 vidner i rene linier og farver om danskernes selvforståelse. Hvad er Danmark og det mest dan-

Sikker Hansens plakat fra 1946 er enkel i sin sort/hvide streg såvel som i sit budskab, der understreges af Piet Heins visdomsord.

Aage Rasmussen leger med sin plakat fra 1943 med et ordspil om at stævne til Odense samtidig med, at han viser den gigantiske stævn af en færgе.

Det er den absurde pudsighed, der fanger blikket i Aage Rasmussens plakat fra 1959 med den flyvende giraf.

Turistplakat for Danmark fra 1946 med alt, hvad det smukke danske land kan byde på af herligheder i Aage Rasmussens fortolkning, der er præget af stemningen i efterkrigstiden.

ske i vores egen bevidsthed i 1940erne? Ifølge Aage Rasmussen var det ren idyl kendetegnet ved bølgende kornmarker, der rejser sig som en flodbølge i plakatens ene side – det blå blikstille hav, den hvide landsbykirke, som bryder landskabet og den fredsommeligt græssende ko blandt sommerens velduftende blomster. Et stort "Danmark" fornedet på plakaten lader ingen tvivl mulig om, hvor i verden vi befinder os. Endnu i 1940erne fremstillede Danmark sig selv som det frodige landbrugsland med den udbredte kyststrækning, hvor roen og skønheden var fremherskende.

Produktplakaten

Yderst tidsrypisk er Sikker Hansens plakat fra 1945 af den piberygende indianerkvinde med de store, grove, sensuelle ansigtstræk. På hovedet balancerer hun en kurv med tobaksblade og i munden har hun en kridtpibe. Hun er eksorisk og fremmedartet og helt i tråd med de reklamer for tobak, som kendes tilbage fra 1600tallet. Teksten lyder: "Tobak F.D.B. Cigar og Tobaksfabrikker Esbjerg". Plakaten er virkelig et historisk dokument fra dengang, det endnu ikke var forbudt at reklamere for tobak og hvor man ikke var opmærksom på tobakkens skadevirkninger. I dag, hvor det visse steder er på grænsen til at være en kriminel handling at ryge, ville tobaksplakaten med sit reklamebudskab være utænkelig.

Mest kendt af Sikker Hansens plakater er nok den smukke afrikanske kvinde afbildet i profil. Plakaten fremstår enkel og stærk. Den reklamerer for Cirkel Kaffe landets mest solgte, som kan findes i Brugsen. De gyldenbrune farver skaber associationer til kaffen. Plakaten stammer fra 1955 og er fortsat i anvendelse, måske netop på grund af sit charmerende historiske præg. Motivet med den klassisk skønne profil er oven i købet stadigt så populært, at man i vore dage blandt andet kan få det på pude som korsstingsbroderi.

Teaterplakaten

I en niche for sig findes teater- og filmplakaterne. Her gælder det om at reklamere for en bestemt forestilling og slå på de kendte navne. Det fremgår klart af en plakat fra Tivoli Revyen udført af Arne Ungermann i 1947. Her ses de optrædende karikeret men genkendeligt afbildet på en karrusel udsmykket for oven med unge, nøgne kvinder. Stig Lommer stod for iscenesættelsen og han var netop kendt for som trækplaster at bruge meget let påklædte og tiltrækkende unge kvinder på scenen. De fik direkte betegnelsen Lommer-piger. Liva Weels navn er fremhævet med rødt og da hun er så kendt og elsket, står der blot Liva – alle ved jo, hvem hun er. Plakaten er festlig i motiv og farvevalg og lover på forhånd en fornøjelig aften.

Teater- og biografplakaten er i øvrigt en god kilde, når man har brug for faktuelle oplysninger om, hvilket repertoire, der blev spillet på et bestemt tidspunkt og hvem der medvirkede i forestillingerne og iscenesatte dem. Filmen og

Tobaksreklame med en skøn indianerkvinde som blikfang. Plakat af Sikker Hansen fra 1945.

Reklame for Cirkel Kaffe i Brugsen. Plakat af Sikker Hansen fra 1955.

At der var spræl i Tivoli Revyen i 1947, er man ikke i tvivl om, når man ser på Arne Ungermanns plakat.

teatret lever af at imødekomme publikums smag og belyser derfor i sit repertoirevalg, hvad det er for et samfund, vi befinder os i på et givet tidspunkt i et givet land.

Dansk plakatumuseum

Med den væsentlige betydning plakaten har – netop fordi den er tidstypisk og således både i sit formsprog, i sin billedverden og i sit budskab genspejler det samfund, der har fostret den – er det ganske naturligt, at den har fået sit eget hjemsted i Dansk Plakatumuseum. Samlingen blev grundlagt i 1970'erne og i 1993 kunne museet – efter lange og trange forhandlinger – slå dørene op til tilbygningen ved Århus Kunstbygning, hvor samlingen blev etableret som museum.

Det utrættelige indsamlingsarbejde, som Peder Stougaard – grundlæggeren af den omfattende samling og af plakatumu-

seet – lægger for dagen, har resulteret i en betydelig og særdeles alsidig plakatsamling. Den rummer således ikke mindre end 225.000 plakater indsamlet fra 126 forskellige lande.

Fremtidens danske plakatmuseum

Man kan drage essensen ud af hver eneste plakat på det danske plakatmuseum og fortælle mange både store og små historier – historier om det nære dagligdagsmiljø og historier om verdensbegivenheder. Det er muligt at gå på vandring og både se og føle en udvikling. Den tilfredsstillende oplevelse af genkendelsens glæde er der også, når et gammelkendt motiv dukker op og trækker minder frem af glemslen om tidligere mærkesager.

Netop sådan en vandring var det muligt at foretage i Den Gamle Bys udstillingslokaler i efteråret 2004, da Peder Stougaard og Dansk Plakatmuseum viste en udstilling af danske kulturhistoriske plakater med titlen "Danmark på plakaten". Udstillingen rummede spændende perspektiver og kan fortolkes som en forlovelse mellem Dansk Plakatmuseum og Den Gamle By. Selve brylluppet finder sted, når plakatmuseet flytter sin omfattende samling til Den Gamle By og indretter sig i museets planlagte 1900tals kvarter i Anton Rosens pavillon, der forventes opført indenfor de nærmeste år. På denne måde bliver to museer til ét og Den Gamle By får tilføjet en enestående spændende specialsamling.

Byens dyr

Af Trine Locht Elkjær

Den Gamle By arbejder i disse år på at formidle livet i de gamle, danske byer til museets gæster under overskriften "Smag, lugt og prøv historien". I den forbindelse spiller også dyrene en rolle. Husdyrholdet i de danske købstæder var en del af datidens selvforsyning og af det daglige liv. Museumsinspektør, cand. mag. Trine Locht Elkjær fortæller om byens dyr.

Folk og fæ

J.P. Trap, forfatteren til opslagsværket Trap Danmark, beskriver i sine erindringer livet i købmandsgården i Randers, hvor han voksede op i første halvdel af 1800tallet, med følgende ord:

Man holdt sine malkekøer og lagde grise til. Fjerkræ og duer hørte til gårdens besætning, som oftest havdes agre og enge på byens mark, der dyrkedes ved hjælp af de 2 eller 4 heste, der holdtes til kørsel for handelen.¹

De smalle gader i en købstad på den tid vrimlede med dyr. Heste foran arbejdsvogne og kareter, køer i store flokke på vej til eller fra græsning på bymarken, svin i gårde og huses bagbygninger, vildfarne høns og halvville katte satte deres præg på bybilledet. Hvad dyreholdet angår, var det ikke væsensforskelligt at bo i en købstad frem for en landsby. Trap fortæller et andet sted:

Byen havde en ejendommelig sommerduft af dens mange køer, der hver morgen og hver middag blev drevet ud i marken for at græsse på byens fællede og atter middag og aften kom hjem for at blive malket. Hyrden mindede ved at blæse i et stort kohorn om tiden til at malke og drive kørerne ud.²

Enhver købstad havde en byhyrde, der drev kørerne til og fra græsning. De større købstæder kunne have to hyrder, som dækkede hver sin del af byen. Hyrden tog sig af kørerne. He-

stene måtte ejerne selv trække på marken og tøjre. Græsnin- gen af køer og heste fandt sted på særlige græsningsområder og i den del af bymarken, der lå brak. På de dyrkede vange var der eftergræsning, når kornet var høstet og ævret opgivet, som det hed, når gærderne blev fjernet, og kvæget fik adgang til eftergræsningen på stubmarken. Bymarken blev først og fremmest dyrket af købmændene, embedsmændene og forskellige institutioner, der havde folk ansat til opgaven. Der var desuden enkelte indbyggere, der havde landbrug som hovederhverv. Alle indbyggere havde derimod græsningsret til et antal køer og heste alt efter grundtraksten på deres gårde og huse. Alle gårde og huse havde derfor også staldbygninger.

Heste, grise, køer og får hører til min købmandsgård

Husdyrhold var en vigtig del af selvforsyningen og daglig- dagen for indbyggerne i datidens købstæder. Allerede fra de første bydannelser holdt alle husstande dyr i større eller mindre omfang, men først fra 1837 har vi sammenligneligt

Fire køer på vej til græsning på bymarken nærmer sig Studsgades Port i Århus i 1873. Midt i billedet Borrebakken og herredskontoret for Hasle m.fl. herreder, i baggrunden Hotel Jylland. Akvarel, formodentlig malet af Agnes Lunn (1850-1941). Lokalhistorisk Samling, Århus.

statistisk materiale, der kan fortælle hvilke og hvor mange dyr, der blev holdt i de enkelte købstæder. I tabellen er anført husdyrhold og indbyggertal for otte danske købstæder fordelt over hele kongeriget.

Husdyr 1837 ³	Århus	Hjørring	Nakskov	Odense
Bistader	26	5	5	12
Får og lam	15	216	50	175
Heste	688	127	109	670
Køer	361	362	138	748
Plage og føl	14	1	3	16
Stude og tyre over tre år gamle	37	2	2	13
Svin og grise	188	61	158	649
Ungkvæg til opdræt	1	22	13	26
Indbyggertal 1834 ⁴	6765	1386	2204	8709

Husdyr 1837	Skive	Slagelse	Stege	Vårde
Bistader	6	21	2	
Får og lam	557	300	213	625
Heste	65	268	106	108
Køer	172	388	300	328
Plage og føl	1	15	7	1
Stude og tyre over tre år gamle	8	102	9	8
Svin og grise	26	240	199	42
Ungkvæg til opdræt	4	15	45	19
Indbyggertal 1834	980	2915	1627	1430

Som det fremgår af tabellen, følger antallet af dyr ikke indbyggertallet i de forskellige købstæder. Hjørring har lige så mange køer som Århus, til trods for at byens indbyggertal kun er omkring en femtedel af Århus'. En lille købstad som Skive med 980 sjæle har forholdsvis mange dyr. Det var landbrugets betydning for byen, der var afgørende for dyreholdets størrelse. I mange små købstæder var landbruget byens hovednæringsvej.

Skanderborg kan ikke anses for nogen købstad, uden for så vidt konsumtionen angår, men indbyggerne nære sig af avling, fiskeri og deslige.

To hyrdedrenge driver to stude og en flok får forbi Morskabstheatret på Vesterbro i København. Sort/hvid tegning fra 1800tallet af P. Klestrup.

Sådan skriver stiftamtmanden i en indberetning til kommercekollegiet i 1735.³ Heri kan man også læse, at handelen er ringe, der er ingen egentlige købmænd, men fem mænd, der driver lidt småhandel, foruden en del håndværkere. Sådan var virkeligheden i mange små købstæder. Men også København og de store købstæder havde dyr, om end de ikke havde den samme betydning for byens erhvervsliv og økonomi.

Heste og køer var de mest talrige husdyr i købstæderne. Kørehestene blev brugt, når købmanden skulle standsmæssigt frem, arbejdshestene blev brugt til markarbejdet på bymarken. Havde købmanden ikke råd til to slags heste, kunne han vælge at anskaffe sig et par fredensborgere, der er så tilpas lette i det, at de kan shines op til køreheste. Der er forholdsvis mange heste i købstæderne. Det skyldes, at byerne var pålagt en transportforpligtelse over for rejsende. Derfor havde næsten alle købstæder også et vognmandslav med tilhørende heste, som ofte blev græsset på et bestemt sted i bymarken eller på en eng, som var overdraget vognmændene. Når hestene ikke var på arbejde eller på græs, var de opstaldet i købmandsgårdene. Vognmændene var nemlig ofte købmænd, der havde vognmandskørsel som et bierhverv på linje med landbruget.

Køerne var uundværlige for indbyggerne i datidens købstæder. Den letfordærlige mælk var ikke en handelsvare, og det var derfor vigtigt for købstæderne at være selvforsynende. Havde man ikke selv råd til en ko, kunne man have anpart i en. Køerne var opstaldet i stalde, bagbygninger og skure ved byens gårde og huse.

Købstæderne havde lige som landsbyerne en bytyr. Nogle købstæder som for eksempel Slagelse slog sig desuden på studeopdræt. De få stude, der var i de øvrige byer, har sandsynligvis tilhørt købmænd, der tillige var brændevinsbrændere. De fik på den måde en god udnyttelse af affaldsprodukterne fra brændevinsproduktionen. Trap skriver i sine erindringer, at enhver købmandsgård i Randers havde et brændevinsbrænderi med tilhørende maltovn.⁶ Studene stod i en såkaldt fedestald, hvor de ikke bestilte andet end at æde og sove. Opdræt af ungvæg var ikke noget, købstadens indbyggere beskæftigede sig ret meget med. Det krævede meget arbejde og større staldbygninger.

Får blev især holdt i købstæder med store jordtilliggender af ringe kvalitet. Skive og Varde har hver 5-600 får, imens Skagen har over 1000 får i 1837. I Århus dyrkede man hver stump af den gode østjyske muld, så her er kun plads til 15 får og lam. Året efter, i 1838, er der slet ingen får i Århus.

Imens heste, køer og får blev holdt på markjorderne, blev svinene holdt i købmandsgårdene og husenes bagbygninger, hvor man også holdt høns, imens gæssene ofte havde deres egen eng. Det store antal svin i Odense tyder på, at man her har sat produktionen i system. Fjerkræet er ikke optalt, men hønsehold var en integreret del af enhver husholdning. Man holdt naturligvis høns af hensyn til æggene, men det hændte også, at der var kylling på menuen. I en tid, hvor kosten fortrinsvis bestod af saltmad, var fersk kylling en stor delikatesse, som fortrinsvis blev serveret om søndagen. Julegrisen har også været en velkommen afveksling i den ensformige kost.

Dyrene i Den Gamle By

I forbindelse med Levende museum i Den Gamle By, er kærperkuskenes fire heste flyttet ind i hestestalden i Købmandsgården 1864 i Toldbodgade. En købmandsgård af denne størrelse havde typisk 4 heste til kørsel og markarbejde og 6-8 køer. Den Gamle By har længe ønsket at fylde staldbygningerne og gaderne med dyr for også at formidle denne del af købstædernes historie til museets gæster. Ud over hestene kan man besøge hønsene i hjemmet i Havbogade, hvor der er indrettet en hønsegård beboet af høns af gammel dansk landrace, som

To af Den Gamle Bys gas hygger sig med deres gæslinger på grønningen ved garveriet. Til venstre indgangen til gåsehuset. Til højre fodertruget, hvor gæssene ader deres grøntfoder, når de ikke græsser på de grønne arealer.

er Europas ældste bevarede hønserace. Man kan også møde gæssene, der bor på Grønningen ved garveriet, men det meste af tiden vandrer frit rundt i gaderne. Det er museets håb i de kommende år at kunne udvide husdyrholdet.

Noter

1. J.P. Trap: Fra fire kongers tid bd. I, 1870 side 8
2. Trap side 6
3. Trine Locht Elkjær:
<http://www.dengambleby.dk/cgi-files/landbruget/landbruget.asp>, 2002
4. Samme sted.
5. Rigsarkivet, Kommercekollegiet pk. 29: Relationer over de danske Stifters Tilstand 1735. Skanderborg
6. Trap side 8

Kampen om standsfællesskabet og den zünftige kultur i de danske byer 1660-1857

Af Thomas Bloch Ravn

I anledning af sin udnævnelse til adjungeret lektor ved Institut for Historie og Områdestudier ved Aarhus Universitet holdt museumsdirektør, mag.art. Thomas Bloch Ravn 28. november 2002 i universitetets aula en tiltrædelsesforelæsning om udviklingen inden for de danske håndværkerlav. Forelæsningen bringes her i sin helhed.

Jeg vil gerne indlede med at takke for udnævnelsen som adjungeret lektor i historie her ved Aarhus Universitet. Jeg er taknemmelig og beæret, og så er der det rare ved udnævnelsen, at den også vil få en praktisk betydning – både for Den Gamle By og for Dansk Center for Byhistorie, som museet jo, som de fleste nok ved, har oprettet sammen med Institut for Historie og Områdestudier her ved Aarhus Universitet.

Tema og disposition

Mit emne i dag er Kampen om standsfællesskabet og den zünftige kultur i de danske byer 1660-1857.

Dermed relaterer jeg mig til den tematik, der aktuelt udfoldes i forskningsnetværket om det lange 18. århundrede, altså enevældens Danmark, hvor en række forskere sætter fokus på blandt andet standsideologien, paternalismen og periodens forestillingsstrukturer.

Fokus er standsfællesskabet og den særlige zünftige kultur, der prægede håndværkerlavene. At håndværkerne organiserede sig i lav var et fænomen, der var udbredt over størstedelen af Europa, men her sætter jeg fokus på de danske byer, hvor København som bekendt var langt den største, mens provinsens købstæder med typisk mellem 1.000 og 5.000 indbyggere var ganske små set med nutidens øjne. Her i dag vil jeg især koncentrere mig om udviklingen uden for København.

Drikkebæger af smedejern. Århus smedelav. 1700tallet. Den Gamle By. Foto Knud Nielsen.

Kampen om standsfællesskabet og den zünftige kultur refererer til den økonomisk-kulturelle kløft og modsætning, der opstod mellem den opvoksende statsmagt og de traditionelt selvstyrende standsfællesskaber. Og perioden 1660 til 1857 er valgt, fordi der med enevældens indførelse 1660 for alvor blev etableret en selvstændiggjort magt, der kunne gribe ind i samfundsudviklingen, hvilket på det område, jeg behandler her i dag, skete endegyldigt med ophævelsen af lavene med næringsloven af 1857.

Kilder, der bringer os tæt på historiens græsrodsplan

Da jeg i sin tid sonderede terrænet for emner til mit hovedfagsspeciale, fik jeg lejlighed til at dykke ned i håndværkshistorien. Og jeg blev dybt fascineret af det store og i høj grad uudnyttede kildemateriale, der gemmer sig i lavsarkiverne.

For ét er lavenes skræer og vedtægter, der – i øvrigt ligesom landsbyfællesskabets vider og vedtægter – nok beretter om, hvordan forholdene burde være, men måske ikke så meget om, hvordan de faktisk var. Et andet er, at lavenes arkiver – til forskel fra landsbyernes grandelag – rummer både korrespondance og protokoller, for håndværkernes organisationer var skriftlige, med egen skriver. Det er baggrunden for, at vi i dag kan følge livet i lavene i mange detaljer, idet protokollerne rummer udførlige oplysninger om vedtægter og inventar, møder og interne skærmydsler, lærekontrakter og brevko-pier, indtægter og udgifter, stort og småt, der skete mellem år og dag.

Et ofte vanskeligt tilgængeligt og uoverskueligt kildemateriale, men på den anden side en fantastisk kilde, der allerede fra det sene 1500tal, og da navnlig fra 1600tallet giver et enestående indblik i datidens håndværkeres tankesæt og handlingsmønstre, og som dermed bringer os ganske tæt på historiens græsrodsplan.

Dertil kommer, at der også findes et godt overbliksmateriale i form af indberetninger indsendt af lavene og købstæderne til de statslige lavskommissioner fra 1800 og 1853.

Forskningen

Den danske forskning inden for håndværkerlavenes historie er ikke særligt omfattende, og det har i mange år været en let sag at følge med på området. Er man bekendt med Camillus

Nyrops talrige kildebaserede monografier fra årtierne omkring 1900, er man ganske godt med. Og har man læst Helge Søgaards disputats fra 1940 om Håndværkerlavene i Århus under enevælden, har man en grundig, kvalificeret og uomgængelig gennemgang af udviklingen i en enkelt købstad.

Siden er der kommet forskellige punktstudier, blandt andet Albert Olsens store artikel om Staten og lavene, som dog primært benytter lovstoffet, der som bekendt mere siger noget om, hvordan forholdene burde være, end om hvordan de faktisk var. I begyndelsen af 1980'erne udkom værkserien om Håndværkets Kulturhistorie, som dog ikke i denne sammenhæng bringer væsentligt nyt, idet fremstillingen er præget af en modernistisk tilgang, hvor håndværkerne betragtes som enkeltpersoner og ikke som medlemmer af standsfællesskaber.

Hovedværkerne i dansk håndværkshistorie er fortsat Nyrops monografier og Søgaards disputats.

I modsætning til Danmark, er der i Tyskland og Sverige gennem de seneste tyve år kommet en række væsentlige værker, hvor jeg navnlig vil fremhæve to svenske disputater. Nemlig Lars Edgrens store bog fra 1987 om Hantverk och hantverkare i Malmö 1750-1847, og Lars Magnussons afhandling fra 1988 om Forluggare och smideshantverkare i Eskilstuna 1800-1850. Begge bygger de på grundige studier i det originale kildemateriale, de har et godt overblik over den internationale forskning inden for området, og teoretisk og metodisk er de inspireret af nybruddet inden for de kulturhistoriske fag, hvilket giver en frugtbar kombination af historisk soliditet og teoretisk friskhed.

Udbredelse og hieraki

Håndværkerlavene bliver for alvor synlige i det middelalderlige bybillede i løbet af 1400'erne, og når vi når frem til 1600'erne, er det muligt at danne sig et overblik over lavene i de danske købstæder.

Man skal forestille sig et hierarki, hvor de store tyske lavsbyer er øverst i systemet. Herefter kommer København og så Aalborg, Odense og Flensborg, der alle havde mere end 15 lav.

Her neden under finder vi lavsbyer af en vis kaliber som for eksempel Viborg, Randers, Århus, Horsens, Kolding, Ribe, Svendborg, Holbæk, Roskilde, Køge, Helsingør, Næstved, Ny-

Organiseringen af byernes håndværkere i lav til værn om fælles interesser fandt sted i løbet af middelalderen, men først fra 16-1700årene er det muligt at få et nogenlunde klart overblik over lavsvænets udbredelse. Som kortet viser, eksisterede der et helt hierarki af lavsbyer. Tegnet af Jørgen Kragelund.

købing Falster og Nakskov – de var alle solide købstæder efter danske forhold og havde hver mellem 5 og 15 lav.

Nedenunder igen i dette hierarki lå et stort antal mindre købstæder med nogle ganske få lav, som endda ofte var underordnede lav i de lidt større købstæder.

Og allernederst i hierarkiet lå de små jyske – og enkelte andre – købstæder, der ikke havde lav overhovedet. Enkelte ambitiøse håndværkere herfra søgte dog optagelse i lavene i de nærliggende købstæder. Således var en del håndværkere fra Limfjordskøbstæderne organiseret i lavene i Viborg og Aalborg.

Lavene

Et lav består af tre grupper: mestre, svende og lærlinge. Lavene som rene mesterforeninger hører en senere tid til. Trods forskelle mellem de forskellige grupper var de alle en del af faget og indgik dermed i standsfællesskabet. De forskellige betegnelser mester, svend og lærling repræsenterede blot faser i håndværkerens normale livscyklus fra læredreng over svend til mester, og i denne periode var det reglen snarere end undtagelsen, at enhver læredreng, når tidens fylde kom, kunne sætte foden under eget bord som mester og borger i købstaden.

Lavene havde mange forskellige opgaver. De varetog den faglige uddannelse og førte tilsyn med oplæringen af læredreng og udførelsen af mesterstykker. Lavene havde egne domstole. De fastsatte priser på arbejde og materialer, fordelte svende og lærlinge mellem mestrene, forhindrede konkurrence mellem fagets mestre og havde i det hele taget vidtstrakte beføjelser til at forhindre, at nogen mestre voksede sig store på andres bekostning. Lavene fungerede som syge- og begravelseskasser for mestrene såvel som for deres svende, læredreng og hele husstand. Og endelig var lavene forum for et helt sæt af komplicerede ritualer, de såkaldte zünfartige skikke, der alle havde til formål at vise, at det pågældende lavs medlemmer var folk af stand.

Staten og lavene

I løbet af middelalderen havde statsmagten tildelt lavene monopol på at udøve håndværket. Til gengæld var det lavenes underforståede opgave at sikre en kvalificeret håndværkerstand, der arbejdede for rimelige priser og som omfattede et passende antal håndværkere.

Hvis denne balance blev brudt, for eksempel ved at mestrene i et fag forsøgte at holde nye mestre ude, og det skete med mellemrum, så kunne det hænde, at statsmagten greb ind. Det gjorde Christian IV med fynd og klem, da han i 1613 ophævede alle håndværkerlav i Danmark. Men det siger meget om de reelle magtforhold, at han i 1621 atter måtte acceptere, at håndværkerne organiserede sig i lav, og selv om hans lavsordninger på papiret sikrede en betydelig større kontrol med håndværkerne, så viser lavenes arkiver, at alt efter kort tid var ved det gamle.

Absolutisme og merkantilisme

I 1600tallet er merkantilisme og absolutisme to nært forbundne udviklingstendenser. Såvel merkantilismen som absolutismen havde baggrund i periodens konkurrence mellem staterne kombineret med den frembrydende vareøkonomi og den militærteknologiske udvikling. Målet var en stærk statsmagt, der formåede at gribe regulerende ind i samfundsudviklingen med henblik på skabelse af størst mulig selvforsyning og national uafhængighed. En talrig og velstående befolkning var vigtig, ud fra såvel skattemæssige og militære hensyn som ud fra et arbejdskraftsynspunkt. Men man ønskede vel at mærke en befolkning, der arbejdede, der skabte og producerede og ikke spildte tiden med lediggang.

Enevældens lavsreformer

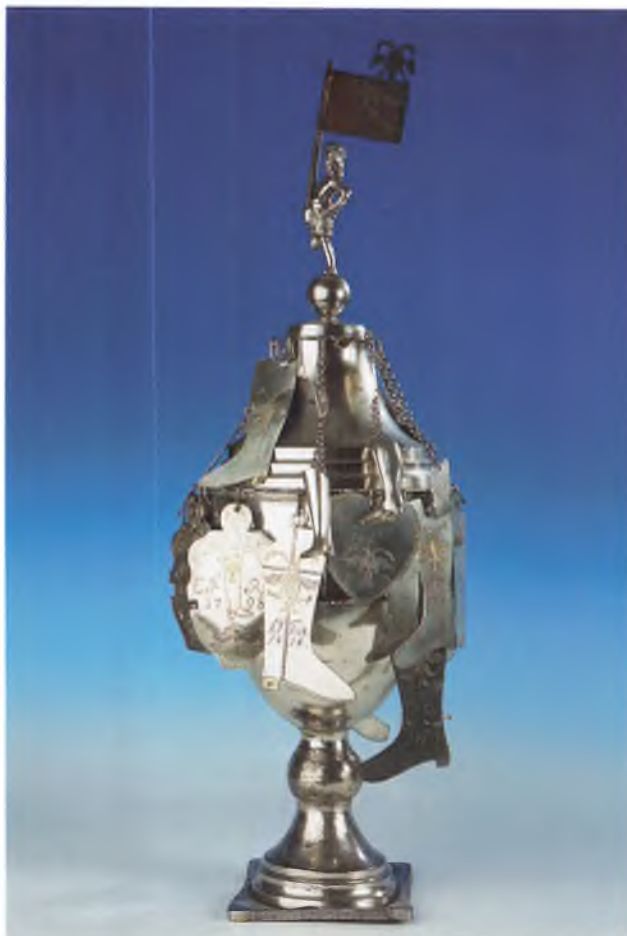
Disse synspunkter kolliderede på en lang række punkter med håndværkernes standsfællesskab og zünftrige kultur. Den unge enevælde tog flere tilløb, og med lavsreformen, der udmøntedes i to forordninger i 1681-82, forsøgte staten for alvor at gribe ind overfor lavskulturen. Reformen ophævede lavenes gamle skræer og udstedte nye vedtægter, der var formuleret fra oven. Derudover greb reformen især ind på tre punkter:

For det første lavenes selvrådighed – og her forbød man alle møder og sammenkomster, som ikke havde magistratens udtrykkelige tilladelse, ligesom man stillede krav om, at en repræsentant for byen skulle overvære forsamlingen.

For det andet greb man ind overfor lavenes forsøg på at begrænse konkurrencen – og det gjorde man ved at kræve, at byens styre skulle involveres i godkendelse af mesterstykker, som ellers alene blev godkendt af lavene, og det blev udtrykkeligt forbudt at kræve penge, gæstebud og drik af de nye mestre. Derudover ophævede man lavenes bestemmelser om, at hver mester højst måtte have, typisk, to-tre svende, nu skulle antallet være frit, og man forbød aftaler mellem mestrene om faste priser på deres arbejde.

Og for det tredje greb man hårdt ind overfor lavenes – og navnlig svendenes – zünftrige skikke. Konkret annullerede man alle svendeskræer, altså særlige vedtægter, man forbød krav om at svendene skulle dokumentere at være født i ægteskab, man forbød svendenes “kro og sammenkomst”, man

En velkomst af sølv blev i 1700tallet et statussymbol for svendene, som derved fik markeret deres stand. Det var kutyme, at en ny svend donerede et skilt til lavet i forbindelse med sin optagelse. Her velkomst fra Århus skomagervendes lav 1824. Den Gamle By. Foto Knud Nielsen.

forbød deres frimandage og deres mange forskellige traditionelle festligheder.

Umiddelbart efter lavsreformen begyndte man fra statens side at tillade håndværkere at arbejde selvstændigt, uden at være medlem af noget lav. Sådan nogle håndværkere kaldte man for frimestre. Op gennem 1700'erne blev adgangen til frimesterskab udvidet flere gange, men da frimesterskaberne først og fremmest tog sigte på at give diverse dårligt stillede personer mulighed for at ernære sig ved at klare sig selv, var systemet ikke nogen egentlig trussel mod lavene.

Reformens forskellige bestemmelser blev gentagne gange fulgt op i løbet af 1700tallet, og enevældens reformarbejde kulminerede med den store reform af de københavnske lav

fra 1800. Reformen forbød blandt andet – endnu engang – alle udenlandske “lavsfordomme, vedtægter eller skikke”, herunder frimandage og geburtsbreve. Den indførte det fri kontraktforhold mellem mestre og svende og et mere vidtgående frimesterskab, som nu for første gang kunne tænkes at blive til gene for lavsmestrene.

Denne reform, og da navnlig frimesterskabet, blev imidlertid afsvækket i de følgende år, hvor den florissante periodes økonomiske opgang blev afløst af depression. Da reformen i 1832 blev udbredt til også at gælde købstæderne i provinsen, var det i en så afsvækket udgave, at man vanskeligt kan tale om nogen gennemgribende lavsreform.

København og provinsens købstæder

Når man taler om enevældens periode, er det væsentligt at sondre mellem udviklingen i København og udviklingen i købstæderne.

I København havde staten sit magtapparat tæt på, mens der var meget langt til Kongens København for byfogeder og borgmestre i købstæderne ud over landet, hvor man ofte fandt det mere hensigtsmæssigt at leve i harmoni med byens borgere end at efterleve lovens bogstav. I København var der ekspansion og vækst; her etablerede man manufakturer og byggede nye kvarterer, mens landets købstæder frem til begyndelsen af 1800tallet generelt var præget af stagnation.

Jeg skal her koncentrere mig om købstæderne.

Egen domstol og politi

Det er en udbredt opfattelse, at laveste retsinstans i enevældens Danmark var de lokale tingsteder. Ser man imidlertid nøjere efter, viser det sig, at der under enevældens magtfuldkomne overflade eksisterede et helt net af lokale organisationer, som på græsrodsplan varetog en række betydningsfulde opgaver af forvaltningsmæssig, herunder retslig, karakter, som i en senere tid typisk ville høre under den offentlige forvaltning. Landsbyen havde sit grandelag, og i købstæderne havde man håndværkerlavene.

Oldermanden var formand for lavet, og oldermandsskiltet viste, hvor han havde sin bolig. Her foregik som oftest lavets møder. Herbergsskiltet viste, hvor de vandrende svende kunne indlogere sig, når de kom til byen.

Skafferstokken blev først og fremmest brugt som værdighedstegn ved møder og processioner. Her de århusianske skomagervendes skafferstok fra 1700. Den Gamle By. Foto Knud Nielsen.

I lavet var laden det samlede midtpunkt. Laden var lavets skrin eller kiste, hvori det opbevarede sine vedtægter, protokoller, segl, pengebøsse og andre værdigenstande. Oldermænden "klappede op" ved at banke på låget med skafferstokken, og laden blev åbnet. Fra nu af blev alt taget alvorligt. Laden symboliserede lavets værdighed, og "for åben lade" betød nu kort og godt: Retten er sat!

Typisk samledes oldermændene med sine bisiddere en dag om ugen for at afgøre sager mellem lavets medlemmer, hvad enten det drejede sig om mestre, svende eller læredrenge. Og på trods af den enevældige stats gentagne forbud mod lavenes selvrådighed, viser det sig, at de fleste uanfægtet fortsatte med at dømme i småsager mellem medlemmerne, også i 1700- og 1800'erne. Man gik nu blot mere stille med det end førhen. Det kunne typisk være sager, hvor en mester havde lokket en anden mesters svend, det kunne være sager, hvor en mester havde opkøbt et større parti råvarer uden at dele dem med sine fagfæller i lavet, eller det kunne være slagsmål og skærmydsler mellem svendene eller mellem en mester og hans svend, eller det kunne være sager, hvor en mester eller en svend havde undladt at møde op til en begravelse, selvom han stod for tur og var tilsagt.

Ud over at være domstol var lavene tillige en slags politimyndighed. Det vil sige, at lavets embedsmænd var den udøvende magt, der sørgede for, at de afsagte kendelser blev ført ud i livet. Magtmidlerne var først og fremmest ret til udpantning eller, i ekstreme tilfælde, udelukkelse af lavet. I Århus smedelavs artikler bestemmes således 1738, at om nogen lavsbroder "kendes i mulkt for nogen forseelse, og ikke betaler inden næsten lavssamling, da skal oldermændene have frihed til ved lavsbudet og tvende andre anordnede lavsbrødre at lade udpante hos ham for det, han er lavet skyldig". Vil skyldneren efterfølgende ikke løse pantet, er oldermændene berettiget til inden 12 uger at lade pantet vurdere og derpå sælge det på auktion.

I praksis var lavene ingen streng politimyndighed, idet det overordnede hensyn til fællesskabet ofte gjorde, at man gav afkald på millimeter-retfærdighed til fordel for en mindelig ordening, alle kunne leve med.

Da reformkommissionen år 1800 spurgte om forholdene i landets købstæder, veg de fleste byer og lav klogeligt uden

om spørgsmålet om lavsretternes fortsatte eksistens. Lavene var klar over, at deres egen retshåndhævelse var ulovlig, så der var bedst at tie stille på dette punkt, og de lokale kommissionsmedlemmer, der naturligvis vidste, hvad der foregik, så af hensyn til husfreden og det fremtidige samarbejde ingen grund til at bringe denne kundskab videre til centraladministrationen.

I Fredericia og Assens faldt man dog i, og i Assens oplyste man for en række lavs vedkommende, at "tvistigheder imellem mestrene indbyrdes samt imellem mestre og svende afgøres ved lavet efter flest stemmer . . . , og tvistigheder imellem svendene indbyrdes afgøres ligeså ved svendenes samling i tvende af mestrenes overværelse. Når tvistighederne ej der kan afgøres, henvises det til afgørelse på foranførte måde af mestrene".

Her får vi et par velkomne kig ind i lavenes virkelige verden. For selvom der mig bekendt kun findes disse to eksempler, er der næppe tvivl om, at det foregik på samme måde i landets andre købstæder.

Uddannelse og beskyttelse af faget

Mestre, svende og lærlinge havde en fælles interesse i at beskytte faget og dets udøvere, og lavet var forum for den faglige uddannelse og garant for, at kvaliteten var i orden.

Det var ikke den enkelte mester, der skrev kontrakt med en ny lærling. Det var et lavsanliggende, og lærekontrakten er ofte indskrevet i kopi i lavets protokol. Kendte man ikke den pågældende lærling på forhånd, blev han normalt afkrævet et bevis på at han var ægte født af ærlige og uberygtede forældre.

Helt tilbage fra 1620erne havde kongemagten forsøgt at sætte en stopper for håndværkerlavens krav om ægtebreve som bevis for, at de unge lærlinge var født i ægteskab af ærlige forældre. Men et var lov, et andet virkelighed, og helt op i midten af 1700årene er der fra tid til anden skriftlige vidnesbyrd om, at lavene ønskede sikkerhed for, at man ikke optog "horeunger", altså børn, der var født uden for ægteskab.

Det var også i lavet, svendene efter veloverstået behøvling fik udstedt deres lærebrev, beviset på at de havde gennemgået en zünfartig, lavsmæssig uddannelse, og dermed havde fået adgangskort til at gå på valsen over hele Europa. Det var her, den unge mester fik godkendt sit prøve- eller mesterstykke

*Bagerens udhængsskilt med
Frederik IVs kronede dobbelt-
monogram. Skiltet stammer
fra Århus. Den Gamle By.
Foto Knud Nielsen.*

med alt, hvad det indebar af beværtning og festivitas, ligesom han også skulle give et ordentligt gilde og et ikke ubetydeligt beløb til lavet i forbindelse med sin optagelse.

Netop dette punkt var en konstant kilde til konflikt, idet lavene i perioder var tilbøjelige til at skruer op for omkostningerne, så der ikke blev for mange mestre om næringen, og det ville myndighederne naturligvis ikke acceptere. Det var på den baggrund, at lavsreformen i 1681-82 greb ind og forsøgte at få hånd i hanke med disse uregelmæssigheder. Talrige notitser i lavenes arkiver viser dog, at systemet fortsatte i bedste velgående.

Lavet beskyttede faget ved at gribe ind – faktisk som en slags politimyndighed – mod de såkaldte fuskere og bønhaser, altså personer, der drev håndværket uden at være mestre i lavet. Som regel skete det ved, at lavet sendte tre mestre ud og konfiskerede vedkommendes værktøj – og så fik han utvivlsomt også en gang høvl. Med de stigende antal frimestre blev det legalt for en række personer at udøve deres håndværk uden om lavet, og 1700-årene igennem var der talrige konflikter mellem lav og myndigheder om disse frimestres rettigheder.

Forhindre konkurrence mellem standsfæller

Lighed var et nøgleord, og det var et af lavenes væsentlige formål at sikre alle inden for standen nogenlunde ensartede vilkår, så ingen steg for højt og ingen sank for dybt. Den engelske socialhistoriker E.P. Thompson har anvendt begrebet den moralske økonomi om dette system. Begrebet refererer til den i sit udgangspunkt middelalderlige holdning, at økonomisk virksomhed var en del af den personlige adfærd, der ligesom dennes øvrige sider var underkastet de moralske loves forpligtelser. Det var en holdning, der levede videre i brede kredse, på trods af enevoldsmagtens politik, der mere og mere satte vækst og konkurrence i højsædet.

I håndværkerlavene forsøgte man blandt andet i fællesskab at regulere økonomien på en sådan måde, at enhver inden for faget kunne leve standsmæssigt. Man holdt strengt igen over for tendenser til, at nogle kunne vokse sig store på andres bekostning. Derfor var al konkurrence forbudt, og priser og lønninger var ens for alle og fastsat efter det såkaldte justum pretium princip, som betød, at de nok skulle være erhvervsøkonomisk fornuftige, men de skulle også være retfærdige. Selvom reformen 1681/82 bestemte, at mestrene ikke måtte lave prisaftaler, er der dog masser af dokumentation for, at faste priser var normen langt op i første halvdel af 1800tallet.

Alle svende inden for de enkelte håndværk fik en ensartet løn, og det var forbudt svendene at tage afsked fra en mester for at gå i arbejde hos en anden af byens mestre. Tilsvarende var det forbudt mestrene at "forlokke" hinandens svende, og overtrædelser medførte, at lavets domstol idømte de formastelige passende bøder.

Når en fremmed svend kom til byen efter at have rejst i det store udland, var han et aktiv, som alle mestre var interesserede i. Men for at undgå konkurrence om, hvem af mestrene, der måtte ansætte den pågældende, havde man i de fleste lav en ordning, der sikrede, at alle mestre fra tid til anden fik mulighed for at få en sådan vidtberejst svend i sit brød. Ordningen kaldtes omskuening efter wallen, og gik i korthed ud på, at en fremmed svend straks efter sin ankomst til byen skulle melde sig enten hos oldermanden eller på svendeherberget, hvorpå han blev tilbudt til lavets mestre efter tur. Princippet var, som en indberetning fra Aalborg udtrykker det i 1800, at "en mindre formuende mester derved

*Udhængsskiltet fra hattemageren stammer fra Vejle. Den Gamle By.
Foto Knud Nielsen.*

ofte kunne forhjælpes til en svend”, således at det “i de små stæder, hvor der ofte er mangel på svende, undertiden kunne geråde en fattig, skønt duelig og god mand til hjælp”.

Dette system blev ophævet med reformen i 1800, og når ophævelsen rent faktisk synes at være slået igennem, så er det ikke fordi myndighederne formåede at gennemtrumfe den, men fordi oplysningstidens efterhånden mere selvstændige svende ikke længere ville finde sig i systemet.

Fri mandag og anden drikkedag

Fra gammel tid var det også vigtigt for lavene at afgrænse sig nedad i samfundet. Havde håndværkerne ikke gods og guld i større stil, kunne de markere sig som ærlige folk med en særlig, zünftig kultur. Endnu i midten af 1700tallet var det almindeligt at murersvende brugte paryk, rejsende svende gik med trekantet hat og kårde, lavene havde deres særlige skikke og traditioner. Og man var ekstremt ærekær over for beskyldninger om at være en skælm, en hundsfor, eller endnu værre en tyv eller uægte født. Håndværkere var folk af stand, og faget betragtede man som “das ehrsame Handwerck”.

I sine Uforgribelige Tanker om Kommerciens Tilstand og Opkomst fra 1735 beklagede den fremsynede embedsmand Otto Thott sig over håndværkersvendene, der alt for tit holder “fri mandag, som ofte tager sovetsdag og sygeonsdag med sig”. Otto Thott hørte til den kreds af statsebedsmænd, der for alvor havde ambitioner om at gribe ind og ændre på det, man blandt de reformivrige embedsmænd betragtede som en slendrian, der ikke blot hørte en ældre tid til, men som også ligefrem stod i vejen for den økonomiske udvikling, som man forsøgte at igangsætte for at skaffe øget rigdom til landet.

Oplysninger om frimandage er generelt meget begrænset. Frimandage var forbudt ved reformen 1681/82, og man skilte derfor ikke med denne skik. Men det vides, at det fra gammel tid var skik blandt købstædernes håndværkere, at man med mellemrum tog sig en fridag, og undersøgelser viser, at der ikke sjældent var tale om et endda meget stort antal arbejdsdage, der gik op i druk og zünftige skikke. Anledningen kunne være fastelavn, men det kunne ligeså godt være, at en læredreng var blevet optaget som svend, eller slet og ret, at der var møde på svendekroen – selvom det jo officielt var forbudt.

Lavsladen var et samlende midtpunkt for købstædernes håndværkere. Her opbevarede lavet vedtægter, protokoller og andre værdigenstande, og vigtige sager blev afgjort for åben lade. Her Århus bagerlavs lade, 1700årene. Den Gamle By. Foto Knud Nielsen.

Spredte notitser i lavenes arkiver giver fra tid til anden et kig ind bag den officielle overflade. Og i Sakskøbings indberetning til kommissionen år 1800, tager man bladet fra munden og oplyser direkte, at svendene kun arbejder så meget, at de kan klæde sig til nød – “og tilsætte den øvrige fortjeneste på kroerne”. “Det hænder ikke sjældent”, hedder det videre, “at de bortdrive således hele 4re dage om ugen uden at tage arbejde”. Tilsvarende antydes i en række andre indberetninger i det store materiale, der forefindes fra den store lavskommission af 1800. Og såvel engelsk, tysk som svensk forskning viser, at frimandagen i disse lande levede videre på trods af alle forbud og indgreb.

Til arbejdet var der endvidere knyttet en lang række skikke, lege og fester. Traditioner, som alle skulle illustrere, at håndværket og dets udøvere var noget særligt, og som samtidig havde til formål at skaffe et øjeblik hvile og en skænk. Svenskeren Lars Magnusson taler om, at arbejdstiden var “porøs”, modsat den moderne tids koncentrerede arbejdstid.

Kendt er nok indvielseskikkene, når en ny svend skulle optages. Men karakteristisk er også de såkaldte narrerier, hvor man sender den nye læredreng afsted efter alle mulige forrykte ting. Her er der mange morsomme eksempler, men lad mig blot nævne, at snedkerne og tømrerne sendte læredrengen af sted efter pebernøddetræ, og øjemål, mens malerne brugte opadmaling, smedene røde blå-søm, skomagerne skotskterner sytråd, og bagerne sendte drengene af sted efter dejhandsker eller en kurvfuld damp.

Det er karakteristisk, at man ikke betragtede arbejdet som et eksistentielt behov, sådan som man gør det her kort efter årtusindskiftet. Man arbejdede det, der var nødvendigt, og så heller ikke mere. Resten af tiden brugte man til at nyde livet og have det fornøjeligt.

Ringes effekt

Som standsorganisationer havde lavene i provinsens købstæder deres gyldne tid frem til hen imod år 1800, og selvom den enevældige kongemagt fra 1681 og fremefter gentagne gange greb ind over for mange sider af lavenes virke, så levede hovedparten tilsyneladende videre som en kulturel understrøm, stort set uanfægtet af tidens politik og økonomiske idealer.

Hvorfor virkede reformerne ikke?

Hvad var nu baggrunden for dette? Ja, der er naturligvis flere forklaringer.

For det første var myndighedernes forhold til lavene nok mere ambivalent, end reformernes principielle proklamationer lader ane. Lavene forvaltede jo en lang række forhold, som der ikke var andre til at tage sig af, og – i hvert fald på det lavere embedsniveau, hvor man ikke tænkte i gennemgribende samfundsreformer – kunne man jo se, at det faktisk gik meget godt. Der var styr på de urolige svende, nye håndværkere blev uddannet, og lavene sørgede for en væsentlig social forsorg, som myndighederne ikke uden videre kunne overtage. Samtidig kan man da som nutidig iagttagelse godt forestille sig, at borgmestre, byfogeder og rådmænd i provinsens købstæder måske var mere loyale over for borgerne i byen, end over for en fjern statsmagt i København.

Herbergsskilt for Århus Rebslagersvendenes lav. Skiltet hang uden for svendekroen og fulgte med, når en ny mester blev valgt som krosfader for svendene, og han hermed skulle sørge for herberget. En sådan skilteflytning foregik under stor festivitas. Den Gamle By. Foto Knud Nielsen.

For det andet kan man sige, at der i de forholdsvis stateriske bysamfund ikke var noget økonomisk incitament for håndværkerne til at bryde med standsfællesskabet. Kun i København foregik der en udvikling, der gjorde det attraktivt for den enkelte at forsøge at bryde ud af de traditionelle systemer til fordel for nye og ukendte.

For det tredje skal man ikke overse betydningen af håndværkernes internationale organisation, zünften, der med forskellige virkemidler arbejdede for at opretholde det gamle system. Navnlig svendene kom her til at spille en vigtig rolle. Dette har Ludvig Holberg givet en ganske udmærket beskrivelse af i en af sine epistler, hvor han påpeger, at svendene "er de eneste lemmer udi et societet, som ikke kan tvinges. De har ingen fast bopæl og kan uden uleilighed eller mindste tab flytte fra et sted til et andet. Hvorudover, når de truer med desertation, må man tro, at det er deres alvor, og må deres mestre da give sig på diskretion, med mindre de ville se deres arbejde og næring ligge. Thi hvor en håndværkskarl begiver sig hen, der er hans fædreland, og når han om aftenen kommer til et fremmed land og rige, haver han om morgenen straks tjeneste igen. Håndværkersvendene er således de eneste, der uden bekostning kan gøre udenlandske rejser, og med tomme hænder kan flakke hele verden igennem, når de alene have så mange skillinger, som de kan betale i et par kroer på vejen".

Ny tid på vej

I årene omkring 1800 begynder imidlertid en udvikling, der i løbet af få årtier kom til at ændre vilkårene for lavhåndværkerne grundlæggende.

For det første bliver administration og politikvæsen efterhånden mere effektivt, og der begynder – for første gang – at blive en tættere sammenhæng mellem de politiske proklamationer og den reelt førte politik. Frygten for at få revolutionære håndværkersvende ind i landet, spiller her en rolle, og myndighedernes kontrol med de rejsende svende forstærkes markant. Herved blev håndværkernes internationale netværk stærkt hæmmet.

For det andet betyder den økonomiske nedgang i de første årtier af 1800tallet, for første gang i mange år, at efterspørgslen på kvalificerede håndværkere falder, og at der ligefrem bliver tale om arbejdsløshed. De vandrende svende, der før-

Lavsforordning fra år 1800. I første omgang gjaldt den kun for København, men i 1832 blev den gældende for hele landet.

hen førte sig frem som kavalérer med trekantet hat og kårde i bæltet, blev nu mere og mere forhutlede arbejdere, der må kæmpe for at have til dagen og vejen.

For det tredje øgede landboreformerne arbejdsdelingen på landet, og navnlig fra 1820'erne og 30'erne voksede antallet af landhåndværkere eksplosivt – med eller uden bevillinger. Det betød, at købstædernes håndværkere, der før havde haft deres landlige opland nogenlunde for sig selv, nu blev udsat for en hidtil uset konkurrence fra håndværkere på landet.

Og endelig, for det fjerde, begyndte der i 1840'erne at komme vækst i provinsens købstæder, og det blev efterhånden en relevant overvejelse for lavmestrene, om det kunne betale sig at lægge om til en mere individualistisk, konkurrencebetonet driftsform.

For at gøre en lang og kompliceret forklaring kort, så var der i første halvdel af 1800'årene skabt et effektivt kontrolsystem og ikke mindst en række økonomiske incitamenter for en grundlæggende ændring af håndværkets organisering. Nu begyndte det at gå stærkt, og med næringslovens ophævelse af lavene med virkning fra 1862 kan man sige, at lovgivningen blev tilpasset en udvikling, der mere eller mindre allerede havde fundet sted.

Brud eller kontinuitet?

Man skal dog på den anden side ikke overse, at den danske udvikling mere var præget af kontinuitet end af brud.

Der lå ikke nogen voldsom industrialisering til grund for næringsloven. Merkantilismens manufakturer og det tidlige 1800'als fabrikker anfægtede ikke grundlæggende håndværket, og den håndværksmæssige organisering af fremstillingssektoren fortsatte helt op til 1890'erne, ja på nogle områder måske helt op til efter anden verdenskrig.

Det er også karakteristisk, at den første organisering af arbejdere og arbejdsgivere foregik inden for de fag, der tidligere havde haft stærke lavorganisationer, og i mange år havde disse faglærte håndværkere den afgørende indflydelse i både arbejdernes og arbejdsgivernes organisationer.

Ad frivillighedens vej genindførte man de fagprøver, der blev afskaffet ved næringsfriheden. Der indførtes et for Danmark helt specielt arbejdsretligt system med voldgift og arbejdsret, som ikke er helt forskelligt fra de systemer, man

havde haft inden for håndværkerlavene. Og inden for mange fag fortsatte man med at holde fanen højt på det sociale område med legater og stiftelser, hvoraf mange fortsat eksisterer den dag i dag.

Jeg skal ikke gøre denne del længere, men blot med den amerikanske arbejdsmarkedsforsker, Walter Galenson, som tilbragte nogle år i Danmark efter anden verdenskrig, påpege, at traditionerne fra lavene i Danmark levede videre i det moderne arbejdsmarkeds organisationer i en grad, som man ikke ser i andre europæiske lande.

Interessant er her Galensons påvisning af en særlig, traditionsbestemt modvilje over for økonomisk individualisme og fri konkurrence, og han konstaterer, at konkurrenceånden i Danmark aldrig har været så gennemgribende som i hans hjemland USA, eller for så vidt i noget andet land, han har kendskab til. Det belægger han med talrige eksempler på, hvorledes forskellige konkurrenceindkapslende foranstaltninger fra lavstiden umærkeligt blev indlejret i de nye organisationer og det sæt af spilleregler, der regulerede samspillet mellem disse.

Mens nogle af standsfællesskabets særlige træk således levede videre i de nye organisationer, må man sige at zünftens magt effektivt var knækket. Nok var der fortsat nogen der holdt fast i forskellige former for svendeindvielser, nok var der fortsat håndværkere, der gik på valsen, og nok var en frimandag ikke ualmindelig inden for byggefagene helt op i 1970erne. Men zünftens særlige skikke – og ikke mindst det internationale netværk, de baserede sig på – var definitivt borte.

Afslutning

Som afslutning vil jeg gerne sige, at jeg er glad for, at institutleder Anders Bøgh i sin præsentation af mig i den interne institutavis, peger på, at jeg har virket for at give Den Gamle By en mere markant og tungere forskningsprofil. Det har nemlig også været min hensigt. Dels vil jeg naturligvis gerne styrke forskningen, men dels vil jeg også gerne gøre opmærksom på, at museet faktisk altid har haft en ikke ubetydelig forskning – selvom den i hvert fald i pressemæssig henseende i en periode nok er blevet overskygget af stærk-mand-konkurrencer, Lions julemarked og åbning af Århus Festuge.

Velkomsten blev brugt som drikkepokal, når de nye svende skulle optages i lavet. Her Århus snedkerlav velkomst fra 1675. Den er udført i drejet træ og påmalet dette vers: "Snedicker Lauffs velkom Er mit Nauffn, Drick mig ud i Jesu Nauffn. Dricker du mig Ey ganske af, 8 skilling skalt du giffu til straff". Den Gamle By. Foto Knud Nielsen.

I Den Gamle By har vi altid haft det princip, at der skal være undersøgelser bag de ting, vi foretager os, og selvom det kun sjældent har udmøntet sig i forkromede publikationer, så er der årene igennem kommet en lind strøm af kvalificerede artikler og bøger fra den videnskabelige stab.

Højdepunkterne i museets forskning er de tre dr.phil.er, som museet har fostret inden for egne rækker og på basis af deres museumsarbejde – i øvrigt blev de alle doktorer ved Aarhus Universitet.

Først museumsinspektør Helge Søgaard, der i 1940 blev den første dr.phil. ved Aarhus Universitet med afhandlingen om Håndværkerlavene i Århus under enevælden – et arbejde,

som udsprang af museets intensive arbejde i 30'erne med at belyse håndværkets historie.

Siden hen museumsinspektør Erna Lorenzen, der i 1975 blev dr.phil. på afhandlingen *Folks tøj i og omkring Århus* – et arbejde, der baserede sig på Erna Lorenzens mangeårige virke som leder af museets samling af dragter og tekstiler.

Og sidst, men ikke mindst, museets stifter og første direktør Peter Holm, der i 1946 blev tildelt æresdoktorgraden for sit virke for at belyse de danske købstæders historie.

Man kan sammenligne forskningens funktion på et museum som Den Gamle By med den funktion, udviklingsafdelingen har hos Novo, hos Nokia eller hos Bang & Olufsen. Forskningen skaber nye erkendelser, ny viden, nye vinkler – og nye muligheder.

Forskning og formidling bør være naturlige følgesvende på vejen mod at give nutiden historicitet, så moderne mennesker får mulighed for at sætte deres liv og tilværelse i perspektiv – og at relativere nutiden er vel i grunden det, al historisk og humanistisk forskning drejer sig om.

Det er Den Gamle Bys helt specielle force, at museet når ud til et stort og meget talstærkt publikum. Det forpligter, og det er derfor vigtigt for os at sikre, at den historiske oplevelse, som museet tilbyder, baserer sig på den aktuelt set bedste viden. Ikke mindst set i det lys er vort samarbejde i Dansk Center for Byhistorie af stor betydning for museet.

Jeg tillader mig at betragte min udnævnelse til adjungeret lektor som en besegling af det samarbejde. Tusind tak for udnævnelsen.

Omtalt litteratur og kildemateriale vedrørende håndværkerlavene

Bilag til Ordre af 8.8. 1800 om Kommission ang. Lavene i

Danmark, Danske Kancelli, 5. Departement K7 A-B,
Rigsarkivet

Vagn Dybdahl m.fl. (red): *Håndværkets Kulturhistorie 1-4*;
Kbh 1982-84

Lars Edgren: *Lärling, gesäll, mästare. Hantverk och hantverkare i Malmö 1750-1847*; Lund 1987

Forordning af 23.12.1681 Om Laugene udi Kiøbstæderne i Danmark og Norge

- Forordning af 4.11. 1682 om Haandverks Svende og Dreng
 Forordning af 21.3. 1800 Om Haandverks Laugene i Kiø-
 benhavn
- Forordning af 3.11. 1832 Om Haandverks Lavene i Kiøbstæ-
 derne
- Walter Galenson: Arbejder og Arbejdsgiver i Danmark; Kbh
 1955
- Ludvig Holberg: Epistola CCLXI, i Epistler Befattende
 Adskillige historiske, politiske, metaphysiske, moralske,
 philosophiske, Item Skiemtsomme Materier, Tomus III;
 Kbh 1750
- Indberetninger fra Amtmændene om antallet af de i de
 enkelte købstæder bestående lav samt om disses tilstand,
 afgivne i henhold til cirkulære af 1.4. 1853; Indenrigsmini-
 sterioriet, Kontor for kommune- og Næringsager journal F
 857/1853, Rigsarkivet
- Lars Magnusson: Den Bråkiga Kulturen. Foräggare och Smi-
 deshantverkare i Eskilstuna 1800-1850; Vänersborg 1988
- C. Nyrop: Kjøbenhavns Tømmerlav. Industrihistoriske Med-
 delelser; Kbh 1887
- C. Nyrop: Træk af dansk Lavsordning. Lavenes Ophævelse i
 det Sekstende og Syttende Aarhundrede; Kbh 1893
- C. Nyrop: Haandværkerskik i Danmark. Nogle Aktstykker
 samt nogle Oplysninger om Handwärsgebrauch und
 Gewohnheit; Kbh 1903
- C. Nyrop: Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav. Historiske
 Meddelelser; Kbh 1907
- C. Nyrop: Kjøbenhavns Skomagerlav 1509-1909; Kbh 1909
- C. Nyrop: Den danske Enevoldsmagt og Lavene; Kbh 1909
- Albert Olsen: Staten og lavene; i Historiske Meddelelser om
 København 2. Rk., III Bd. 1927-28
- Thomas Bloch Ravn: Fra tømmermænd til lønarbejdere og
 kapitalister, eget tryk 1980
- Thomas Bloch Ravn: Fra svendelav til fagforening. Brud eller
 kontinuitet?; i Arbejderhistorie 18, 1982
- Thomas Bloch Ravn: Arbejdet mellem nødvendighed og dyd;
 i Den Jyske Historiker 26, 1983
- Thomas Bloch Ravn: Håndværks- og fabriksvirksomhed i
 Christiansfeld; i A. Pontoppidan Thyssen (red): Herrnhu-
 tersamfundet i Christiansfeld bd 1; Åbenrå 1984

- Thomas Bloch Ravn: Snapsting og markedshåndværk; i Fra Viborg Amt 1985
- Thomas Bloch Ravn: Oprør, spadsereregange og lønstrejker i København før 1870; i Flemming Mikkelsen (red): Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700. 1985; Århus 1986
- Thomas Bloch Ravn: Håndværk og købstadsliv, Viborg 1988
- Thomas Bloch Ravn: For åben lade; Skalk 6/1988
- Thomas Bloch Ravn: Fortiden i nutiden – mental interi og moralsk økonomi i Danmark fra middelalderen til i dag; i Vagn Wählin (red): Historien i kulturhistorien; Århus 1988
- Thomas Bloch Ravn: Byens mennesker. Befolkningsforhold og mentalitet; i Ib Gejl (red): Århus. Byens Historie 1720-1870; Århus 1997
- Helge Søgaard: Håndværkerlavene i Århus under Enevælden; Kbh 1940
- E. P. Thompson: The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century; i Past and Present 50, 1971
- Otto Thott: Uforgribelige Tanker om Kommerciens Tilstand og Opkomst, 1735; udgivet af Glamann og Oxenbøll: Studier i dansk merkantilisme 1983

Årsberetning

Dansk Center for Byhistorie

Af Søren Bitsch Christensen

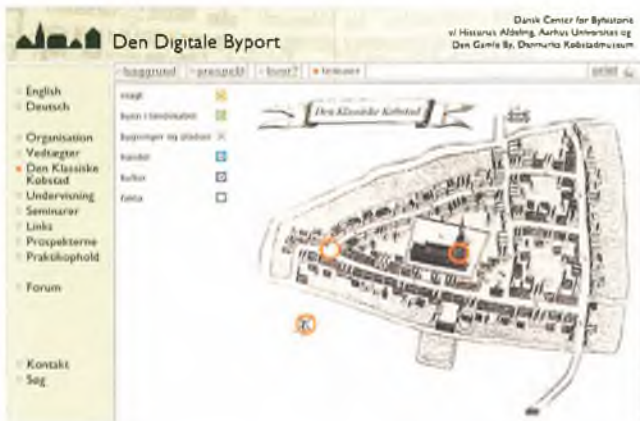
Lederen af Dansk Center for Byhistorie, lektor, ph.d. Søren Bitsch Christensen, giver i sin årsberetning en oversigt over centrets aktiviteter i 2004. Dansk Center for Byhistorie drives i fællesskab af Den Gamle By og Institut for Historie og Områdestudier, Aarhus Universitet. Centrets hjemmeside hedder www.byhistorie.dk

Med fornyet forskningsvirksomhed, publikationer, en udvidelse af det internationale samarbejde og et gennembrud for finansieringen af centrets internetprojekt Den Digitale Byport har 2004 været et godt og frugtbart år for Dansk Center for Byhistorie. Årets opgaver har således budt på lige dele forskning og formidling inden for kerneområderne for vores to moderorganisationer, Den Gamle By og Institut for Historie og Områdestudier ved Aarhus Universitet.

Den Digitale Byport

Økonomisk og organisatorisk har Den Digitale Byport haft god medvind i årets løb. I årsberetningen 2003 blev det varslet, at den endelige hjemmeside med et færdigt, brugervenligt design – det såkaldte interface – var lige på trapperne. Gennem flere år havde vi afsøgt forskellige støttemuligheder for at gøre det sidste arbejde færdigt, og med to bevillinger fra Kulturnet Danmark og EU-kommissionens Culture 2000-program blev dette mål opnået. Det har samtidigt betydet, at vi med flere udviklingsmidler har fået mulighed for at opnå en bedre og mere avanceret løsning, og af den grund vil man ikke finde et færdigt interface førend ved udgangen af 2005.

Kulturnet Danmark er Kulturministeriets støtteprogram for eksperimenterende formidlingsprojekter på internettet. I første omgang blev centret tildelt 50.000 kr. i udviklingsmidler for at forberede den endelige ansøgning. Der blev nedsat en projektgruppe under ledelse af en professionel

Udviklingskitse til formidlings- sporet i Den Digitale Byport.

web-projektleder, Thomas Rosendahl, og med deltagelse af arkitekturbureauet Kollision I/S med speciale i informations- og kommunikationsteknologier i rumlige og arkitektoniske sammenhænge. Endelig deltog undertegnede og flere af centers studerende.

Efter ønske fra Kulturnet Danmark handlede udviklingsfasen først og fremmest om at forbedre vores forslag, så det lagde op til at udforske hjemmesidens indhold på en mere fantasifuld måde, der både var befordrende for oplevelsen og for tilegnelsen af det faglige indhold. Det var ligeledes et ønske at afklare, hvordan det blev muligt at udvide hjemmesidens præsentationer med brugernes egne kommentarer og derved skabe en ægte interaktion på hjemmesiden.

Det nye forslag indeholdt en radikal omtænkning af interfacet. Den Digitale Byport vil nu få to spor, som vi kalder det. Det ene er formidlingssporet. Her dykker man ned i de byhistoriske samlinger ved at udforske et kort over en typisk købstad med angivelse af boliger, pladser og produktionshuse. Til hvert element i købstaden, for eksempel en købmandsgård eller et torv, er der knyttet en kort historisk fortælling, men samtidig bliver alle øvrige huse og pladser med beslægtede funktioner markeret på kortet, så man kan komme videre med at afsøge et tema – i dette tilfælde handel, der ikke alene er repræsenteret ved en købmandsgård, men også er knyttet til eksempelvis torvet og møllen. Ønsker man at trænge dybere ind i temaet, kan man vælge at skifte over i faktasporet. Her præsenteres så de databaser, vi på

centret har arbejdet med de seneste par år, og som er omtalt i tidligere årsberetninger.

Denne model er ganske tæt på at være en virtuel udgave af Den Gamle By, men med den forskel, at hvor man på museet altid skal gå ind ved indgangen og derefter følge gadernes forløb, kan man i den virtuelle model starte, hvor man har lyst. Man bliver ligeledes ikke præsenteret for ét apotek, men i princippet for alle apoteker fra alle købstæder og så fremdeles.

Det har hele tiden været en tanke, at en del af stoffet i Den Digitale Byport skal komme fra brugerne – hvad enten de er professionelle eller amatører. En stor del af det allerede indsamlede materiale er indsamlet ved hjælp af frivillige kontakter, og i den kommende model bliver denne mulighed udnyttet endnu bedre.

Forslaget faldt i god jord hos Kulturnet Danmark, der belønnede det med et tilskud på 631.000 kr. til at fremlægge den færdige hjemmeside ved årsskiftet 2005/06.

EU-støtte til internationalt samarbejde

EU-kommissionen støtter det europæiske kultursamarbejde med forskellige puljer, hvoraf nogle er øremærket til forskning og andre til bevaring og formidling. I disse år er interessen samlet om Culture 2000-programmet, der løber 2000-2006 og blandt andet yder støtte til forskning og formidling af den europæiske kulturarv. Det er et krav, at kulturprojekterne inddrager deltagere fra mindst tre EU-lande.

Dansk Center for Byhistorie modtog i maj måned besked om, at centret som projektansvarlig var bevilget støtte på cirka 550.000 kr. til at fremlægge en fælles præsentation på internettet af historiske oplysninger om byerne langs Østersøen. Projektets titel er The Early Modern Urban Cultural Heritage of the Mare Balticum. Beløbet skal deles med vore partnere, Historisches Institut ved Universität Rostock og Stads- og kommunhistoriska institutet ved Stockholms Universitet. Historikerne i Rostock har udviklet et informationssystem med et kort med aktive links til alle de byer, som projektet omfatter. Det er så de enkelte partners opgave at fremlægge oplysninger om byerne fra deres område. Det vil for vores centers vedkommende sige, at der linkes til Den Digitale Byport, mens man i Stockholm linker til sin egen hjemmeside kaldet CyberCity, og i Rostock linker man til

hjemmesiden kaldet Städtesystem und Urbanisierung im Ostseeraum in der Neuzeit.

Den største fælles opgave bliver at flytte en række databaser om byernes søfart, som både vores center og Universitat Rostock har varet beskeftiget med de seneste ar, over i et felles system, som kan betjenes af et internationalt publikum. Bag onsker om at samkore disse historiske oplysninger ligger den historiske kendsgerning, at stersoen isar i 1600- og 1700tallet, men i vrigt fra middelalderen og helt frem til Anden Verdenskrig, var et stort konomisk marked, der bandt byerne tat sammen konomisk og kulturelt. Vores projekt kan derfor ses som en del af bestrabelserne pa at genoplive historien om det felleskab mellem landene omkring stersoen, som under Den Kolde Krig blev afbrudt pa sa urimelig vis.

vrigt internationalt samarbejde

EU-projektet er den forelobige kulmination pa centrets indsats for at skabe kontakt til kolleger i det internationale byhistoriske miljo. Det svenske byhistoriske center, Stads- och kommunhistoriska institutet i Stockholm, har vi saledes besogt de seneste tre r. I 2004 angik besoget Soren Bitsch Christensens deltagelse i en session om de nordiske byer efter industrialismens tidsalder under det 25. nordiske historikermode, hvor han holdt foredrag om bykonkurrence og "byidentitet": Danmark 1960-2000. Med Historisches Institut i Rostock indgik centret i 2003 en samarbejdsaftale, der

Samtale mellem deltagere ved det internationale seminar om bykultur, august 2004. Fra venstre professor Ida Bull, Trondheim, professor Peter Clark, Helsinki, Soren Bitsch Christensen, dr.phil. Poul Enemark, rhus, og professor Alexander Cowan og hustru Michelle, Newcastle.

gør centret til partner i ovennævnte projekt om bysystemer og urbanisering i Østersøområdet. Søren Bitsch Christensen gav i den anledning et foredrag om dansk byhistorie og Den Digitale Byport på et seminar i Wismar i september 2003, efterfulgt af et foredrag om Danmarks handelsforbindelser til Østersøbyerne i 1700tallet, denne gang på et seminar i Rostock i november 2004.

Forskernetværket om byens rum

Siden centrets oprettelse i 2001 har vi anset det for meget væsentligt at samle forskere, studerende og andre med en professionel interesse i byhistorie til seminarer og andre arrangementer. Med det forskernetværk, som begyndte i 2003 med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd, fik vi en ideel platform til at fortsætte seminarvirksomheden.

Det første seminar i 2004 handlede om digital kartografi i det byhistoriske arbejde og blev afholdt på Aarhus Universitet i januar med cirka 70 deltagere. I seks foredrag fremlagde historikere, arkæologer og IT-forskere deres bud på, hvordan den nye IT-teknologi kan anvendes til at registrere data og museumsgenstande med henblik på at fremstille mønstre i byernes erhverv, bosættelse og infrastruktur. Fra Dansk Center for Byhistorie deltog studerende Jens Toftgaard Jensen og Garry Keyes med en præsentation om digital kartografi i udforskningen af fortidens byrum, et foredrag de i øvrigt tidligere havde afholdt på International Association for History and Computing's XVth conference i Tromsø i Norge i august 2003.

Det næste seminar handlede om de danske havnes historie og kulturmiljø 1800-2000. Det blev til efter initiativ af museumsinspektør Ole Mortensøn fra Langelands Museum og seniorforsker Jørgen Mikkelsen fra Landsarkivet for Sjælland og blev afholdt på dette landsarkiv i maj.

Baggrunden for seminaret var den store ombygningsvirksomhed, der finder sted i næsten alle købstadshavne i disse år, hvor gamle kajanlæg og produktionslokaler forsvinder til fordel for moderne, ofte eksklusive, boliger og virksomhedsdomiciler og rekreative områder. Det historiske kulturmiljø på havnen står ofte tilbage som taberen i det spil, og derfor var der interesse for at udforske havnenes historiske udvikling. Ni historikere, arkæologer og arkitekter fra Danmark,

Sverige og Tyskland fremlagde for 30 deltagere eksempler på denne udvikling, indledt af centrets studerende, Michael Bruus med et foredrag om købstadshavne omkring 1800 – typer, problemer og løsninger. De øvrige foredrag gav tilsammen et overblik over udviklingen, der har bevæget sig fra landbrugseksporthavne i 1800tallets begyndelse til industri- og fiskerihavne og nutidens containerhavne med sværvægtene som Esbjergs Havn med omfattende off-shore virksomhed. Seminaret blev afrundet med eksempler på museernes kamp for at definere de kulturhistoriske værdier, mens investorer utålmodigt venter på grønt lys til at ombygge havnearealerne til nye formål.

Netværket blev afrundet med et seminar 26.-27. august på Aarhus Universitet om urban kultur 1400-1850 – Danmark i internationalt perspektiv. Det var formålet med seminaret at trænge om bag borgerskabets kultur og livsformer. Disse århundreder var det førindustrielle borgerskabs gyldne tid. Med et fast greb om byernes økonomi og styre udgjorde borgerskabet og dets organisationer en af de længst varende og mest betydningsfulde magtgrupperinger i dansk – og europæisk – historie.

For 60 deltagere fremlagde 14 førende danske og europæiske forskere på den ene side deres forskning om emner som forbrug, boligkultur, standskultur og fællesskaber og diskuterede på den anden side, hvordan det danske borgerskab og de danske byer var vævet ind i internationale økonomiske og kulturelle netværk. Som repræsentant for centret gav Thomas Bloch Ravn et foredrag om lavskultur. Seminaret var med sine prominente forskere og foredrag på internationalt niveau en passende og glædelig afslutning på netværket.

Publikationer og forskning

Det første bind af centrets skriftrække Danske Bystudier (præsenteret i årsberetningen 2003) udkom i 2004 på Aarhus Universitetsforlag. Bindet har titlen Middelalderbyen, og det efterfølges af et bind om Den Klassiske Købstad, der i skrivende stund er under udgivelse. Heri bidrager Søren Bitsch Christensen med en oversigtsartikel om dansk byhistorie 1536-1850 og en artikel om købstædernes handelsrettigheder cirka 1450-1800. Museumsinspektør Elsebeth Aasted skriver om købstadsteatret i 1800tallet, og centret er ydermere

repræsenteret ved fire artikler skrevet af tidligere studerende med udgangspunkt i deres specialer. Den ene artikel beskriver købstadshavnens modernisering på grundlag af den store havnereform i 1798 og frem mod midten af 1800tallet, og en anden artikel undersøger forholdene for håndværkerne i Viborg, før og efter næringsfrihedsloven trådte i kraft i 1862 og dermed ophævede de gamle håndværkerlav. De to øvrige er studier af to byer i hver sin ende af udviklingen: Hobro, der voksede stærkest af alle jyske byer i de første fire årtier af 1800tallet, og Ærøskøbing, der havde den triste rekord at være den langsomst voksende købstad i 1800tallet.

De to bind af Danske Bystudier er et synligt udtryk for, at opfattelsen af byen som en meningsfuld forståelsesramme for historien har fået en renæssance. Centret vil gerne præsentere forskerne for nye metoder til at udfylde denne ramme, og det er årsagen til, at vi i 2004 har færdiggjort et manuskript om Århus' byudvikling 1800-1920. Forfatterne er ph.d.-studerende Jeppe Norskov og studerende Jens Toftgard Jensen og Garry Keyes, der blandt andet ved hjælp af digitalt fremstillede kort over bopæl og erhverv får den enestående byvækst til at fremstå klart og overskueligt. Bogen vil udkomme i 2005.

Centret har desuden ved Søren Bitsch Christensen deltaget i to andre bogprojekter. Det ene er organiseret af Ferskvandscentret i Silkeborg og er udmøntet i bogen *De ferske vandets kulturhistorie i Danmark* med to bidrag om vandets betydning for byudviklingen og for byernes rekreative områder og fritidsliv. Det andet bogprojekt står Landbohistorisk Selskab for. Temaet er det gamle etnologiske begreb bygder, det vil sige større regionale enheder med egen kultur. I en artikel i den kommende bog fra projektet er det forsøgt fremstillet, hvordan købstædernes rettigheder var så stærke, at de var med til at hæmme, at der i bondesamfundet udviklede sig en produktion, der gik uden om købstædernes fangarme.

Jeppe Norskov har ved flere lejligheder fremlagt sin forskning, blandt andet for medlemmerne af Dansk Forening for Økonomisk og Socialhistorie, København, Sammenslutningen af Lokalkiver i Århus Amt og Byplanhistorisk Udvalg, København.

Centrets tidligere praktikant Michael Bruus skrev i 2004 speciale om købstædernes havne. En forordning 1797 satte skub i udviklingen af moderne havnefaciliteter. Kortet fra 1817 viser, hvilke problemer man stod overfor i Nykøbing på Falster. Indsejlingen gennem Guldborgsund var nogle steder kun 5 fod dyb (en fod = 31,4 cm), og lignende problemer fandtes i næsten alle købstæder.

I 2004 er der desuden blevet arbejdet på en oversigt over danske byers mindesmærker over begivenhederne fra det sammenhængende forløb fra krigen i 1864 over Første Verdenskrig og frem til Genforeningen i 1920. Forskningsmedarbejder Jan Baltzersen har gennem hele året forestået denne undersøgelse, der afsluttes i begyndelsen af 2005.

De studerende ved centret

I 2004 har vi for første gang kunnet tilbyde undervisning til studerende på bacheloruddannelsen, det vil sige det indledende trin af historikeruddannelsen. Undervisningen begyndte i efteråret, og vi håber, at den vil sætte sig spor i form af kommende specialer og i det hele taget føre til, at interessen for de danske byers historie blandt de studerende bliver fastholdt. I foråret 2004 afviklede centret således fem møder i Byhistorisk Forum, hvor studerende og andre med tilknytning til centret fremlagde deres opgaver, specialer og projekter.

Praktikantordningen har været sat lidt på vågeblus i 2004, fordi det ikke tjener noget formål at indsamle alt for meget yderligere stof til Den Digitale Byport, mens vi arbejder på den endelige præsentation af denne. Den Digitale Byport har været det foretrukne arbejdsområde for de studerende, der tidligere har været i praktik. Ordningen har derfor været begrænset til en indsamling af oplysninger om afholdsloger, forestået af historiestuderende Bonnie Sørensen, ligesom den franske udvekslingsstudent Myriam Decaudin har skrevet en nyttig oversigt over borgervæbninger i andre europæiske lande, som skal supplere en webudstilling om danske borgervæbninger.

Prisopgave

Som et yderligere tiltag har centret udskrevet en præmiekonkurrence for specialer om købstadsstiftelser 1700-1940. Konkurrencen er annonceret for alle landets studerende i historiske tidsskrifter, og baggrunden er selvfølgelig genopførelsen af Eilschous Boliger i Den Gamle By. Stiftelserne gik igen i de fleste købstæder, hvor de var et betydningsfuldt bidrag til den sociale forsorg i tiden før velfærdssamfundet. Alligevel er deres historie aldrig blevet beskrevet sammenhængende,

og det er vores håb, at vi på denne måde kan fremkalde en viden, der også kan være museet til gavn. Præmiesummen på 20.000 kr. er venligst skænket af Den Gamle Bys stifter Peter Holms Mindefond.

Medarbejdere og organisation

Centrets leder Søren Bitsch Christensen har fra marts 2001 til juli 2004 været ansat som adjunkt ved Institut for Historie og Områdestudier, Aarhus Universitet. Fra 1. august er han ansat som lektor samme sted med tjeneste som leder af centret. Lektorateret indebærer, at der fra universitetet og Den Gamle By er stillet en garanti for stillingens kontinuitet.

Lederen er centrets eneste fastansatte medarbejder, men medarbejderstaben tæller heldigvis en række andre personer. Jeppe Norskov er ph.d.-studerende med et projekt om byplanlægning i den kommunale forvaltning cirka 1840-1940. Cand.mag.'erne Berit Guldmann Hornstrup, Thomas Rosendahl, Jan Baltzersen og Lisbeth Skjernov har således været projektansatte, og Per Bitsch Christensen, Svend Thielsen, Søren Poder, Kim Møller og Signe Wiese har været studentermedhjælpere og arbejdet med Den Digitale Byport. Per Bitsch Christensen er fra 1. august overgået til at være programmør og IT-designer. Tine Bro har været sekretær for forskernetværket, og Svend Korup har været frivillig medarbejder og arbejdet med den byhistoriske bibliografi.

Bestyrelsen har gennem hele året bestået af Thomas Bloch Ravn (formand) og lektor André Wang Hansen, udpeget af Den Gamle Bys bestyrelse, lektor Anders Bøgh og professor Bjørn Poulsen, udpeget af Institut for Historie og Områdestudier, og museumsleder Peter Dragsbo, Museet på Sønderborg Slot, udpeget af Dansk Komité for Byhistorie.

I centrets udgivelse Den klassiske købstad. Danske Bystudier 2 bringes flere artikler skrevet af tidligere studerende. Blandt andet beskriver Brian Wiborg årsagerne til, at Hobro hen over midten af 1800tallet var den stærkest voksende købstad i Danmark. Jens Christian Steensen: Prospekt over Hobro cirka 1870, Hobro Museum. Foto Knud Nielsen.

Links omtalt i teksten

Städtesystem und Urbanisierung im Ostseeraum in der
Neuzeit:

<http://www.uni-rostock.de/fakult/philfak/imd/forschung/homemare2/homeMaBa.htm>

CyberCity: <http://www.historia.su.se/urbanhistory/cybcity/index.htm>

*Vedrørende faglige huerv se under
årsberetningen for Den Gamle By.*

Årsberetning Den Gamle By

Af Thomas Bloch Ravn

I 2003 lykkedes det endelig at få opgraderet Den Gamle Bys offentlige tilskud, og selvom det ikke blev med det fulde beløb som ansøgt, har det alligevel betydet, at museet har kunnet tage fat på nogle af de væsentlige opgaver, som hidtil har været udskudt. Det drejer sig om større vedligeholdelsesopgaver, om en udbygning af det levende museum, særudstillinger og arrangement af særlige temadage.

I bevillingen blev der ikke plads til driftstilskud til det planlagte 1900tals kvarter, men da vi er overbevist om, at det er en opgave, som bør løses af Den Gamle By, står projektet fortsat højt på museets arbejdsplan.

Julen fik atter økonomien til at hænge sammen

Det har i de senere år været en klar tendens, at antallet af gæster i Den Gamle By er faldet i månederne maj, juni, juli, august og september, mens museet til gengæld har haft flere besøgende i årets øvrige måneder med december som den helt markante vækstmåned. Således var juni og juli i 2003 de svageste besøgs måneder i mere end 10 år og indtjeningen lå væsentligt under budgettet. Så prognosen var et betydeligt minus, men et godt besøgstal og ekstraordinær god indtjening i perioden op til jul betød, at det ventede underskud blev vendt til et mindre overskud.

Den gode julesæson kunne imidlertid ikke helt kompensere for sommerperiodens betydelige fald i besøgstallet. Årets samlede besøgstal endte på 307.007. Det er et tilfredsstillende resultat i et presset og stadig mere konkurrencepræget museums- og attraktionsmarked.

Den Gamle Bys regnskab for 2003 udviser en omsætning på kr 23.022.145 og et resultat på kr 13.439. Følgende resumé af museets regnskab for 2003 er angivet i tusinder:

<i>Indtægter</i>	
Offentlige tilskud	8.886
Entré	11.762
Salg af tryksager, souvenirs mv	1.462
Den Gamle Bys Venner, årbog mv	3
Forpagtningsafgifter	647
Diverse	262
Indtægter i alt	23.022
<i>Udgifter</i>	
Personale	15.806
Vedligeholdelse og drift af bygninger	2.542
Udstillinger og arrangementer	638
Administration og markedsføring	2.102
Øvrige driftsomkostninger	482
Restaureringsprojekter	850
Tilbagebetaling af lån, Århus Amt	364
Dansk Center for Byhistorie	225
Udgifter i alt	23.009
<i>Overskud</i>	<i>13</i>

Hvad der ikke fremgår af regnskabet er, at en række væsentlige opgaver ikke har kunnet løses på grund af manglende finansiering.

Det kan i øvrigt oplyses, at store projekter som Møntmestergården og Eilschous Boliger ikke indgår i driftsregnskabet, men i særlige projektregnskaber.

Ekstra offentlige tilskud

Det fortsatte arbejde gennem hele 2003 for at skabe bred politisk forståelse for behovet for en justering af Den Gamle Bys offentlige tilskud til et rimeligt niveau har båret frugt.

Den Gamle By havde ansøgt om i alt 8,1 mio kr ekstra årligt, og i forbindelse med budgetforligene for 2004 bevilgede, som oplyst i Årbog 2003, henholdsvis Århus Amt og Århus Kommune, hver 1 mio kr ekstra i driftstilskud til museet. Efterfølgende bevilgede Kulturministeriet 4 mio kr, hvilket

giver en samlet forøgelse af de offentlige driftstilskud med i alt 6 mio kr årligt.

Museet er yderst taknemmelig for dette betydelige økonomiske løft, men agter dog fortsat at arbejde på også at få bevilget de resterende 2,1 mio kr, som skal dække udvikling og siden hen drift af det store 1900tals projekt.

Donationer til særlige formål

CAC Fonden har i lighed med tidligere år stillet et beløb på 25.000 kr til rådighed for Den Gamle By til hasteindkøb af museumsgenstande, ligesom fonden planmæssigt fortsætter udbetalingen af de i alt 10 mio kr til genopførelse af Møntmestergården med 1 mio kr om året.

Sidste års donation fra KFK's 100 års-Jubilæumsfond på 6 mio kr til udbygning og færdiggørelse af S.M. Holsts Købmandsgård, er i år blevet suppleret med yderligere 2,3 mio kr til formålet.

Aage og Johanne Louis-Hansens Fond har givet Den Gamle By tilsagn om støtte på 2.060.000 kr til genskabelse af Møntmestergårdens såkaldte fugleloftssal. Projektet omfatter foruden selve loftet, der er omtalt andetsteds i denne årbog, opspændte hørlærreds-tapeter, dekoreret med arkadiske landskaber, samt gråmalede paneler med profiler i bladguld.

Fra Sportsgoods Fonden har museet modtaget 300.000 kr til istandsættelse af stubmøllen, fra Elly og Aage W. Jensens Fond har museet modtaget 250.000 kr til moderne AV-udstyr i Helsingør Theater, fra Vilh. Kiers Fond har museet modtaget 100.000 kr til etablering af udstillingslys i museets nye udstillingsbygning bag Møntmestergården, og fra Jysk Farmaceutisk Forum ved apoteker Peter Lund Nielsen 40.000 kr til apotekshistoriske formål i Den Gamle By.

Post Danmark sponsorerer, at der holdes åbent i Den Gamle Bys posthus, som en integreret del af det levende museum. Og i forbindelse med opløsningen af fonden De post- og telegrafhistoriske Samlinger i Aarhus har fonden overdraget et beløb på 351.000 kr til Den Gamle By til vedligeholdelse af posthuset og posthistoriske formål i øvrigt.

Foreningen Plan Danmark har velvilligt stillet midler til rådighed til aflønning af malersvende, der gennemgår et efteruddannelsesforløb i Den Gamle By. Forløbet gennemføres i samarbejde med Dansk Byggeri.

Taglægning på Eilschous Boliger i begyndelsen af juni 2004.

Kulturarvsstyrelsen har støttet dragt- og tekstilpuljens sekretariat med 30.000 kr i indeværende år.

Århus Kommunes 3. Magistrat har støttet udviklingen af et særligt tilbud til senil demente med 16.000 kr. I første uge af skoleferien har Århus Kommunes Fritids- og kulturforvaltning støttet sommerkurser for fire hold børn i Den Gamle By, ligesom Århus Kommunale Skolevæsen også støtter ansættelsen af museums lærerne Marianne Bager og Henning Lindberg.

I alt 271 medlemmer af Den Gamle Bys Venner har i årets løb betænkt museet med gaver til et samlet beløb af 26.838 kr.

Den Gamle By er meget taknemmelig for disse donationer, som er en afgørende forudsætning for museets fortsatte udvikling.

Hovedsponsorer og fadderskaber

Den Gamle By har i mange år haft aftaler med en række firmaer, organisationer og privatpersoner, der adopterer et hus, hvilket betyder, at de årligt giver et beløb til vedligeholdelse af dette hus. Det er et værdifuldt system, som både Den Gamle By og, er det vores indtryk, sponsorerne eller fadderne, som de rettelig burde kaldes, er glade for. Bag i årbogen kan ses en liste over de mange, der på den måde bidrager til vedligeholdelse af Den Gamle By.

Som en overbygning på dette system har museet i år indgået aftaler med to hovedsponsorer, Nykredit og Morgen-

Malerne arbejder på rekonstruktion af fugleloftet i Møntmestergården.

avisen Jyllands-Posten, som hver især årligt stiller et substansielt beløb til rådighed for Den Gamle By. Der er her tale om et forretningsmæssigt samarbejde, hvor parterne regner med gensidigt at kunne styrke hinandens image, værdier og forretningsgrundlag.

Den Gamle By og de to hovedsponsorer ser mange fælles træk hos hinanden. Nykredit, Jyllands-Posten og Den Gamle By hører til de førende aktører inden for hver deres område og har en meget bred berøringsflade til den danske befolkning, og alle tre foretagender forener på hver deres måde tradition med nytænkning og udvikling.

De store kulturinstitutioner kommer mere og mere til at konkurrere på kvalitet. Vi ser det i udlandet og i stigende grad også i Danmark. I Den Gamle By er vi overbeviste om, at museet kan have stor glæde af et tæt samarbejde med vore hovedsponsorer, der jo begge har gennemgået en markant udvikling de senere år.

Møntmestergården

I Møntmestergården er museets malerafdeling nu i gang med at genskabe Fugleloftsalen. Det originale fugleloft, der er klenodiet i den seks fag store sal i stueetagen, er i en sådan forfatning, at det ikke er et realistisk mål at restaurere det. Men de originale brædder kan stadig fortælle så meget, at der kan genskabes en troværdig kopi af fugleloftet. Samtidig med at fugleloftet genskabes, arbejdes der på at finde motiver til en vægdekoration, der kan spille op til det smukke loft. Se artikel herom andetsteds i denne årbog.

Genskabelsen af Fugleloftsalen bekostes af Aage og Johanne Louis-Hansens Fond.

På Møntmestergårdens førstesal har malerafdelingen arbejdet med at klargøre og male døre og paneler. Mange af brystpanelerne er i årets løb blevet malet færdige og står nu med deres oprindelige farve fra midten af 1700tallet. I den ene sal er profillisterne belagt med bladguld, sådan som indikeret af de foretagne farveprøver.

Der arbejdes fortsat på at finde dekorationer og farver til de lærreder, der skal sidde på væggenes øverste del. Disse lærreder er blevet forberedt efter studier af samtidige lærreder samt af bevarede dele af de originale lærreder fra Møntmestergården.

En del lærreder skal beklædes med det, som kilderne kalder "de nymodens papirstapeter", hvilket har ført til en række undersøgelser af, hvad dette vil sige. Resultatet er, at museet skal have trykt et stort antal ark tapet i datidens overraskende små arkstørrelser. Det undersøges i øjeblikket, om der fortsat findes nogen, der mestrer de gamle teknikker. Arbejdet udføres med velvillig støtte fra Augustinus Fonden.

Det er museets høje ambition, at alt så vidt muligt skal være korrekt i detaljen. Og det gør ikke mindst arbejdet langsomt; men også spændende og lærerigt for de involverede – hvilket naturligvis indgår i den erfaringsopsamling vedrørende gamle byggeteknikker, som løbende foregår i Den Gamle By.

Eilschous Boliger

2004 var året, hvor hovedparten af arbejdet med genrejsningen af Eilschous Boliger blev udført. I vinterperioden blev fundamenterne klargjort samtidig med at tømmerne afbandt bindingsværket. Publikum kunne følge dele af dette arbejde i gården bag Århus Mølle.

Rejsningen af den 35 meter lange bygning begyndte i det tidlige forår og blev efterfølgende fejret med et rejsegilde 30. april. I sommerperioden blev det meste af murerarbejdet udført, og råhuset stod klart og lukket til efteråret. Det lille sidehus bliver rejst i foråret 2005 og ved årets udgang er tømmerne og malerne i fuld gang med interiøret i de to øverste lejligheder, som skal færdiggøres i 2005.

Arkitekt Niels Meyer taler ved rejsegildet på Eilschous Boliger 30. april 2004. Til højre ses blandt andre fru Leise Mærsk McKinney Møller og direktør Ove Hornby fra Den A.P. Møllerske Støttefond.

Bygningen rummer fire lejligheder, hvoraf de to øverste, der ligger nærmest Helsingør Theater vil blive anvendt til publikumsformål.

Samtidig med byggearbejdet er der blevet istandsat møbler på snedkerværkstedet. Dels indkøbte møbler til den lejlighed, som skal indgå i det levende museum, og dels møbler fra Den Gamle Bys magasiner, som nu kan komme til skue og værdighed i den lejlighed, hvor man kun må se og ikke røre.

Genopførelsen af Eilschous Boliger har medført en del planændringer omkring indgangen til Den Gamle By. Den såkaldte slangevej, hvor varetransporter tidligere kunne køre ind på museet, er sløjfet. Til gengæld er der etableret en ny kørevej ad skrænten bagom teglværksladen, ligesom der er foretaget en regulering af området ved bækken nedenfor apoteket, så store lastbiler kan komme ind på museumsområdet fra alleen i Botanisk Have. Endelig er der etableret en ny trappe til publikum, der kommer til billetsalget fra parkeringspladserne på Eugen Warmingsvej.

Genopførelsen af Eilschous Boliger samt de ændrede adgangsvveje bekostes af Den A.P. Møllerske Støttefond.

Fortsat arbejde for et 1900tals kvarter i Den Gamle By

Som nævnt i artiklen Fremdrift og fokus i denne årbog er etablering af et kvarter, der viser 1900tallets historie et af museets fokusområder i de kommende år.

Baggrunden for projektet er en konstatering af, at 1900-tallet og industriperioden er ved at glide os af hænde, og at man interetsteds indsamler bygninger, boliger, forretninger med videre, der tilsammen kan give et troværdigt totalbillede af det liv, som millioner af danskere har levet i 1900årene.

Mange steder i udlandet er de store frilandsmuseer i fuld gang med at dokumentere vores nære historie til glæde for deres store publikum, og Den Gamle By anser det som sin opgave i den danske museumsverden at sikre, at vi også i Danmark tager substantielt fat på denne opgave.

På samme måde, som Den Gamle Bys stifter Peter Holm i begyndelsen af 1900tallet tog initiativ til at bevare bygninger, værksteder, butikker og boliger fra 17-1800tallet, så føler Den Gamle By i dag det som sin pligt, med respekt for stifterens idégrundlag, at være det museum i kredsen af danske

Eilschous Boliger i midten af februar 2004. Kalderen står færdig og fundamentet støbes til bygningen.

Eilschous Boliger 11. marts 2004. Bindingsværket er på vej op.

museer, der virker for sikringen af 1900tallets historie i form af helheder.

Det vil ske ved overflytning af bygninger fra perioden 1880-1940 til museet, hvorpå de vil blive indrettet med butikker, erhverv og boliger, så museets gæster her vil kunne komme tæt på livet som det formede sig for millioner af danskere i hele 1900tallet.

En række forhold vedrørende 1900tals kvarteret er nu ved at være bragt på plads.

Ved den seneste kommuneplan gav Århus Kommune Den Gamle By mulighed for at udvide med et sådant 1900tals kvarter, og i forbindelse med byggeri ved overflytning af

Eilschous Boliger i begyndelsen af juni måned 2004. Bygningens tagkonstruktion står færdig.

Eilschous Boliger 28. september 2004. Bygningen er lukket på tag og fag.

Dansk Plakatumuseum til Den Gamle By forventes dette areal udvidet, så der laves en samlet planløsning, der vil omfatte både pavillonen med plakatumseet og Den Gamle Bys 1900tals kvarter.

Museet har ved intern omprioritering ansat en ny museumsinspektør, Allan Leth Frandsen, der skal have realiseringen af dette projekt som sin hovedopgave. Og med et lån fra Århus Amts udviklingsfond er der skabt grundlag for udvidelse af museets magasinkapacitet, så der bliver plads til at hjemtage genstande og helheder fra 1900tals perioden.

Det er ikke muligt på nuværende tidspunkt at opstille et præcist budget for etableringen af et sådant 1900tals by-

kvarter. Men den bedste nutidige vurdering siger omkring 175 mio kr, hvoraf tilsagn om de 17 mio er skaffet til veje, uden at museet har været ude at søge om midler. Den Gamle By har haft positiv kontakt til vægtrige fonde, og det er museets bedste overbevisning, at de resterende midler vil kunne skaffes ad den vej på linie med de senere års store investeringer og genrejsning af bygninger.

Med arealet så godt som på plads til udvidelsen, magasinerne klar til at modtage indsamlede effekter, en tovholder på opgaven, et pænt stort millionbeløb som startkapital og forventning om, at den resterende anlægsfinansiering falder på plads, så mangler Den Gamle By kun to mio kr i årligt driftstilskud for at projektet vil kunne realiseres.

Disse midler skal i etableringsfasen primært anvendes til forskning og undersøgelser, til indsamling og registrering samt udarbejdelse af konkrete planer for indretning og udstilling af 1900tallet og industriperioden som den tog sig ud i de danske byer. Når etableringsfasen er overstået, er det tanken, at de 2 mio kr i årlige driftstilskud skal konverteres til drift og vedligeholdelse af 1900tals byen.

Selvom ikke alle finder tanken om et 1900tals kvarter i Den Gamle By ligeså oplagt som museet selv, fornemmer vi stor interesse for projektet fra mange sider. Og hvis vi i Danmark ikke er vågne i tide, er der risiko for, at en vigtig del af den historie, der fortælles i tv-serier og film som *Matador*, *Krøniken* og *Familien Gregersen* vil glide de danske museer af hænde – og dermed alene eksistere som filmisk fiktion. Og det vil være en bet for den danske museumsverden.

Samlinger

Årets største overraskelse og mest positive nyhed var tilbagekomsten af flere af de lommeure, der i september 2000 blev stjålet fra Det danske Urmuseum i Den Gamle By. Midt i april modtog museet via politiet i første omgang seks af de stjålne ure, og et par dage efter modtog museet samlingens mest værdifulde ur, der er vurderet til 1,5 mio kr. Uret kom med posten i en simpel kuvert og var heldigvis uskadt. Dermed er i alt syv af de ni stjålne ure tilbage, og museet håber fortsat at de resterende to ure vil dukke op.

Blandt de i årets løb hjemtagne genstande bør følgende nævnes. Et maleri af Roskilde set ude fra landet i nordvest og ind mod byen i 1842. Maleren er den 26-årige Frederik Rohde, der gengiver motiver med hele den danske guldalders opfattelse af land og by. Maleriet er et væsentligt supplement til museets samling af danske byprospekter.

Samlingen af byprospekter er endvidere blevet forøget med fire motiver fra danske købstæder: Kobberstik af Ribe, Tønder og Helsingør fra Daniel Meisners Sciographia Cosmica 1637-38 samt et kobberstik af Haderslev efter Francesco Valegio, førsteudgave 1590 men her fra genudgivelsen 1713.

På auktion er løbende indkøbt forskelligt inventar og møblement til indretningen af den højborgerlige lejlighed på Møntmestergårdens 1. sal, i år blandt andet adskillige dagligdags genstande til brug i husholdningen og til personligt brug, for eksempel ildkiker, transportable glødespande i messing, der kunne medbringes i kirken og give lidt varme under kvindeskørterne.

*Maleri af Roskilde udført af Frederik Rohde 1842.
Foto Knud Nielsen.*

Magasiner og konservering

Den Gamle By har i en lang årrække været i konstant bekneb for tidssvarende magasiner til de store museumssamlinger.

Med støtte fra Vilh. Kiers Fond kunne Den Gamle By i 2002 inddrage de to haller på hver 500 kvadratmeter, der hidtil havde huset materialerne til Møntmestergården, til regulære museumsmagasiner, ligesom der er blevet opført en mindre hal med værksteds- og konserveringsfaciliteter, der forbinder de to eksisterende halkomplekser, således at den samlede magasinkapacitet er kommet op på i alt 2.400 kvadratmeter.

Den ene af hallerne er forsynet med dæk, og der er opstillet kompakt- og pallereoler, ligesom fryse- og varmecontainer er etableret.

De markant forbedrede magasinforhold er indledningen til en større rocade og revision af museumsgenstande, der flyttes til de nye magasiner.

I år har museet erhvervet en grund på 2850 kvadratmeter i tilknytning til de eksisterende magasinhaler, hvorpå der via et lån fra Århus Amts udviklingsfond er skaffet finansiering til opførelse af moderne magasinfaciliteter på i alt 1.400 kvadratmeter til opbevaring af museumssamlinger og byggematerialer. Byggeriet af magasinerne forventes igangsat i vinteren 2004/05, så magasinerne kan stå klar i løbet af næste år. Museet vil herefter råde over i alt 3.800 kvadratmeter tidssvarende magasinplads, og dermed i eget regi have løst et problem, som de fleste danske museer lider under.

Brud og brudgom – og ny indsamling af bryllupstøj

Med udstillingsbygningen bag Møntmestergården har Den Gamle By fået nye, tidssvarende faciliteter til særudstillinger.

7. februar åbnede den første store udstilling under overskriften Brud og brudgom – bryllupstøj gennem 250 år. Udstillingen varede til 8. september og omfattede 50 dragter – først og fremmest brudekjoler. Den ældste dragt var købmand Mogens Blachs farvestrålende klædeskjol af fornemt uldklæde fra ca 1750. Den yngste var designeren Marianne Carøes bud på en hvid brudekjole anno 2003. Der imellem ligger tøj og kjoler i snart sagt alle farver, til alle sociale lag og i alle mulige udformninger.

Dragterne var hentet frem fra Den Gamle Bys meget store samling af dragter og tekstiler, som viser hvordan både menig-

mand og honnerte folk har gået klædt gennem de seneste århundreder. Man kunne blandt andet beundre grevindens cremefarvede brudekjole fra 1847, snedkermesterdatterens dueblå drøm med slæb fra 1885 og gårdejerens kjolesæt fra 1935.

Tekstiler er skrøbelige og vanskelige at bevare, og det slider hårdt på dem at blive udsat for de påvirkninger, som en udstilling uvægerligt giver. Derfor vil det formentlig vare mange år, før en række af udstillingens klenodier på ny vil blive vist for publikum. Det er baggrunden for, at museet til udstillingen har ladet trykke et stort katalog med farvefotos af alle de udstillede dragter. Kataloget kan fortsat erhverves i Butikken.

Adskillige af de viste dragter stammer fra den indsamlingskampagne, som den daværende leder af dragt- og tekstilsamlingen Erna Lorenzen lavede i 1967, foranlediget af den daværende prinsesse Margrethes bryllup med den senere prins Henrik. Indsamlingen den gang resulterede i at samlingen kunne suppleres med 35 hele brudekjoler og 10 hele sæt brudgomstøj, dækkende perioden 1838 til 1965. Nu 37 år senere og igen i anledning af et andet royalt bryllup har museet på ny sat fokus på denne markante side af dragthistorien med henblik på at forøge samlingen med karakteristiske eksempler på danskernes bryllupstøj inden for de seneste fire årtier.

Andetsteds i denne årbog fortælles om indsamlingskampagnen.

Danmark på Plakaten.

Dansk Plakatmuseum i Den Gamle By

I dette efterår tog Dansk Plakatmuseum og Den Gamle By fat på det samarbejde, der vil lede frem til, at Dansk Plakatmuseum i løbet af et par år flytter til nye lokaler i Den Gamle By.

Det nye og spændende samarbejde blev markeret med udstillingen Danmark på Plakaten – Dansk Plakatmuseum i Den Gamle By, der blev åbnet officielt af formanden for Folketingets Kulturudvalg Kim Andersen 24. september. Udstillingen kunne ses frem til og med søndag 7. november.

Udstillingen viste en række af de billeder og motiver, som inkarnerer Danmark og dansk mentalitet. For eksempel Aage Rasmussens elegante lyntogsplakat fra 1930erne, Viggo Vagnbys turistplakat fra 1953 med politibetjenten, der

Udstillingen Brud og brudgom – bryllupstøj i 250 år kunne opleves fra 7. februar til 8. september. Her ses en brudekjole fra 1872. Foto Knud Nielsen.

Aage Rasmussens plakat fra 1937 af DSBs lyntog kunne opleves fra 24. september til 7. november i udstillingen Danmark på plakaten, som blev til i et samarbejde mellem Dansk Plakatmuseum og Den Gamle By.

hjælper andemor og hendes ællinger over vejen eller Sikker Hansens kaffepige til FDB fra 1955. Der ud over viste udstillingen et udvalg af nogle af de bedste plakater af folk som Robert Storm Pedersen, Bjørn Wiinblad, Arne Ungermann, Hans Bendix, Valdemar Andersen, Ib Andersen og mange flere. Motiverne spændte vidt fra genforeningen over tobaksreklamer og turistplakater til Rådet for større Færdselssikkerheds plakater. Alle med temaer, der belyser Danmark og livet i Danmark i hele 1900tallet.

Det er nu besluttet, at Dansk Plakatmuseum om et par år vil indgå som en selvstændig samling i den vifte af samlinger.

som udgør Den Gamle By. Herved får Plaktmuseet adgang til Den Gamle Bys faciliteter og store publikum, og Den Gamle By får glæde af en anderledes samling, som kan tilføje købstadmuseet en ny profil – og samtidig være med til at fortælle den store historie om 1900tallet, som i de kommende år vil stå på museets dagsorden.

Vedligeholdelse

I sommerperioden har museets håndværkere istandsat dele af Aalborggårdens trestokværkhus, som var angrebet af omfattende råds-kader. Alle tagsten blev nedtaget, og lagt op igen på nye kraftige lægter. Store dele af gavlen, og dele af sydfacaden er blevet adskilt, murtavlene blev taget ud og en del tømmer er blevet udskiftet. Facaden er nu atter udmuret, og huset er tæt på tag og fag, men der mangler stadig en del småreparationer samt maler- og kalkearbejdet som må vente til 2005.

En istandsættelse af stubmøllen fra Varde har længe været på dagsordenen, og er nu blevet iværksat. Arbejdet, der afsluttes denne vinter, består i at udskifte vinger og aksel, samt noget af det bærende tømmer bag akslen og i krydsfoden. Delene, der udskiftes, har længe været svækket af råd, og har været genstand for en stigende bekymring, når stormene har raset på Møllebakken. De nye vinger udføres som traditionelle "laskede" vinger, og det er museets forventning, at vingerne vil kunne holde i mindst 30 år. Restaureringen af stubmøllen sker med støtte fra Sportsgoods Fonden.

Håndværksdage i Den Gamle By

Som noget nyt arrangerede Den Gamle By i september temadage, hvor museets gæster kunne se, høre om og prøve gamle håndværksteknikker.

Mange mennesker henvender sig til Den Gamle Bys håndværkere for at få svar på spørgsmål om, hvordan man vedligeholder gamle huse. Hvad er marmorering, hvad bruger man en bredbil til, hvordan murer man tavl i bindingsværk og så videre. Det kan ofte være svært at svare på i telefonen, eller mens man har travlt med det daglige arbejde.

Det er baggrunden for, at Den Gamle By i weekenden 11.-12. september arrangerede Håndværksdage, hvor alle museets håndværkere – sammen med nogle inviterede hånd-

I Den Gamle By er der mange løbende opgaver med vedligeholdelsen. På Trestokværkhuset måtte store dele af tømmeret i gavlen udskiftes.

Håndværksdage i Den Gamle By i weekenden 11. og 12. september. Her er børnearbejde tilladt – Hjælp os med at afbarke, proklamerede et skilt og børnene gik ivrigt til arbejdet.

Der var stor aktivitet i Aagade i temaweekenden Håndværksdage i Den Gamle By, hvor blandt andet tømrerne demonstrerede brugen af en langsav.

værkere udefra – stillede sig til rådighed for museets gæster og deres interesse for de gamle håndværksteknikker.

Der var masser af tilbud til publikum – blandt andet demonstrationer, tips og tricks til gør-det-selv folket, mulighed for at prøve gamle stykker værktøj, fortællinger om det gamle håndværk og en særlig udstilling om håndværksslavene, datidens fagforeninger.

Formidlingen af de gamle håndværk og den direkte kontakt og samtale med museets publikum var hovedformålet med weekenden, og mange besøgende gav klart udtryk for, at man gerne ser flere af den type arrangementer i Den Gamle By.

Teater

For sjette år i træk opførte Teaterselskabet Pulchra Semper Veritas en komedie af Holberg i traktørstedet Simonsens Have. 12. juli var der premiere på Jeppe på Bjerget. Selskabet opfører imidlertid også tragedier, og det foregår på Helsingør Theater. I år var der oven i købet tale om en Danmarks-premiere, idet Selskabet valgte at spille Euripides' tragedie Andromache, som ikke tidligere har været vist i Danmark. Forestillingen havde premiere 8. november.

Aarhus Sommeropera markerede deres 17. år på Helsingør Theater med en bemærkelsesværdig satsning, nemlig en dansk operatrilogi skrevet direkte til Helsingør Theaters scene. Det drejede sig om John Frandsens værk Tugt og Utugt efter Svend Aage Madsens roman. Forestillingerne

havde premiere 29. august med et rent maraton, der startede kl. 11 med operaens 1. del, fortsatte kl. 15 med 2. del for at runde af kl. 20 med 3. del af operatrilogien. Operaens 1. og 2. del har tidligere været opført på Helsingør Theater, mens 3. del blev opført for første gang.

Aarhus Symfoniorkester har som sædvanlig opført deres kammerkoncerter på teatret én gang om måneden i sæsonen. Også andre gamle kendinge har gæstet teatret med koncerter i årets løb således både Ensemble 2000, Aarhus Sinfonietta, Jutlandia Kvartetten og Det Jyske Musikkonservatorium.

Mange firmaer har ønsket at bruge Helsingør Theater som en utraditionel ramme for møder eller konferencer, og teatret er også blevet brugt til undervisning og foredrag for blandt andet Folkeuniversitetet i Aarhus og i forbindelse med Den Gamle Bys eget tilbud Ej Blot til Lyst til folkeskoler og for VUC.

I efteråret blev der installeret top-moderne AV-udstyr, således at Helsingør Theater i fremtiden bedre vil kunne anvendes til foredrag, film, power-point med videre. Moderniseringen er venligst bekostet af Elly og Aage W. Jensens Fond.

Tilbud til særlige grupper

Skoletjenestens årsplan rummer 29 forskellige tilbud; nogle af dem findes i aldersgraderede udgaver og det populære tema En skoledag i 1800tallet tilbydes flere gange i løbet af året. Det nye for denne sæson er lærerkurser, udarbejdelse af særlige tilbud til klasser på lejrskole, hvoraf mange ønsker at bruge en eller flere dage i Den Gamle By. Sidste års store satsning En dag som barn i 1864, hvor en klasse er på museet i fem timer og oplever mange aspekter af dagliglivet, er nu et tilbud til alle. Endvidere indgår Den Gamle By i det såkaldte Skole-Kirke-Samarbejde om udvikling af særlige juletilbud til skoler, ligesom udvikling af tilbud til H.C. Andersen året 2005 er i fuld gang.

Rundt omkring i landet bliver Den Gamle Bys skoletjeneste mere og mere kendt, og i årets løb har flere lærerstuderende fra seminarier i Jylland, København og på Fyn været i praktik på museet.

Sundhedsministeriet og Århus Amt sætter fokus på danskernes sundhed i de kommende tre år. Sammen med amtet og Gerlev Legepark arrangerede Den Gamle By 10. juni

Det mest omfattende kongresarrangement Den Gamle By har stået for til dato fandt sted 9. juni, da sammenslutningen af tandlæger EOS afholdt en kongres for 900 gæster, der blandt andet blev beværtet i og omkring Montmestergården.

2004 store legedag på museet. Tanken bag projektet var, at det gerne må være sjovt og underholdende at få motion, så på Torvet og ved traktørstedet kunne voksne og børn lege under kyndig instruktion fra aktørerne fra Gerlev Legepark.

Som noget helt nyt arbejder Den Gamle By og Århus Kommune på at udvikle særlige tilbud til demente ældre. Tilbuddene vil blive centreret om museets 1910-hjem, hvor det via interiører og genstande er tanken, at de demente skal komme i kontakt med erindringer, som sygdommen slører eller skjuler for dem i dagligdagen.

Stadig flere konferencer og møder i Den Gamle By

De senere år er der stadig flere, der efterspørger særlige arrangementer, ofte med spising, underholdning og som regel uden for museets normale åbningstid. Det er baggrunden for,

at Den Gamle By indretter sig mere og mere fleksibelt med henblik på at kunne servicere med særlige arrangementer, ligesom museet indgår i nye samarbejdsrelationer omkring særlige tilbud til konferencer, møder med videre.

Det har givet bonus, og året 2004 har været det år, hvor markant flest store særarrangementer er blevet gennemført. Det har samtidig været et lærerigt år, hvor en af konklusionerne er, at museet er en oplagt ramme for arrangementer med op til 225 deltagere, og at vi kan gå helt op til 500 deltagere, når alle faciliteter inddrages.

Øget synlighed

Det sker ofte, at man møder mennesker uden for Den Gamle By, der mener, at de da har set museet, da de besøgte det med skolen for 30 år siden. Så hvorfor skulle de besøge museet igen? Samtidig er det ikke ualmindeligt at møde museumsgæster, der dybt fascineret af museet blankt erkender, at et besøg i Den Gamle By rummer meget mere, end de havde forestillet sig.

Det er baggrunden for, at Den Gamle By har besluttet at gøre en større indsats for at gøre museet og dets kvaliteter synlige for mange flere mennesker. Det er derfor glædeligt, at museet med baggrund i hovedsponsoraterne fra Morgenavisen Jyllands-Posten og Nykredit har kunnet øge indsatsen på markedsføringsområdet ganske markant med tv-spots, annoncer med videre.

Der ud over er distributionen af informationsmateriale, som blev indledt sidste år, blevet yderligere forstærket. For-

Rumle Hammerich instruerer børnene i filmen "Unge Andersen". Udvalgte scener af filmen blev optaget i Den Gamle By, der umiddelbart rummede det miljø instruktøren søgte. Foto Erik Aavatsmark.

uden udsendelse af foldere i samarbejde med Jyllands Attraktioner omfatter distributionen omkring 1.000 turoperatører, foreninger, markedskontorer under Danmarks Turistråd, ambassader, biblioteker, banker med flere, der modtager materiale om museets aktiviteter to gange om året.

Nævnes bør også Den Gamle Bys deltagelse i den nye fælles kampagne for ferie i Jylland, iværksat af de jyske regionale turistsekskaber. I Den Gamle By mener vi, det er vigtigt, at Jylland markedsfører sig samlet over for udlandet, frem for at de forholdsvis få midler spredes ud på mange, små regioner, som næppe er synlige set ude fra den store verden.

Endvidere er der indgået en række samarbejdsaftaler med danske transportselskaber og overnatningssteder, ligesom der, med værdifuld hjælp af en af museets mangeårige venner, Flemming Ploug, samt annoncestøtte fra mange sponsorer, er skabt grundlag for at sende en juleavis på gaden med oplysninger om aktiviteter i Den Gamle By i juleperioden.

Året igennem omtales museet i talrige artikler i den trykte presse, ligesom også tv og radio jævnligt sætter fokus på emner og begivenheder i Den Gamle By.

Film om H.C. Andersen optaget i Den Gamle By

I foråret dannede museet ramme om Nordisk Films optagelser til filmen *Unge Andersen* om H.C. Andersens unge, plagsomme år. En stor del af de udendørs optagelser foregik i Den Gamle By, der har vist sig at være det sted i Danmark, hvor man kommer nærmest et ægte miljø fra H.C. Andersens tid.

Algade i Den Gamle By blev under optagelserne til "Unge Andersen" forvandlet til hovedgaden i Slagelse. Foto Preben Hupfeld.

*Under optagelserne i Den Gamle By til filmen "Unge Andersen" blev museets gårdmiljø bag tobaksspinderiet omdannet til et stemningsmattet gårdrum fra digterens ungdom i 1822. I midten af billedet ses Simon Dahl Thaulow som den unge H.C. Andersen.
Foto Erik Aavatsmark.*

Den 40 mio kr dyre film produceres i et samarbejde mellem Danmarks Radio og Nordisk film og instrueres af Rumle Hammerich. Manuskriptet er skrevet af den svenske forfatter Ulf Stark i samarbejde med instruktøren.

Unge Andersen er historien om den periode, hvor forfatteren H.C. Andersen blev skabt og giver et indblik i talentets unge og sarte sjæl. Samtidig viser filmen, hvordan den tyranniske rektor Meislings forsøg på at knægte den irriterende og flyvske knægt bliver Meislings Waterloo, og hvordan H.C. Andersen som følge af opgøret med Meisling får kontakt med sit egentlige publikum: barnet i os selv.

Flere medlemmer af Den Gamle Bys Venner og nyt rejsetilbud

Mange kender ikke Den Gamle Bys Venner og de fordele, der knytter sig til medlemskab heraf. Det er baggrunden for, at museet i foråret iværksatte en kampagne for at gøre opmærksom på Den Gamle Bys Venner.

I løbet af få måneder steg antallet af venner fra 5.000 til i skrivende stund 5.697, og da det er indtrykket, at potentialet er meget større, vil museet fortsat arbejde for at øge graden af kendskab til Den Gamle Bys Venner.

En del af filosofien bag Den Gamle Bys Venner er, at de, der ønsker at besøge Den Gamle By ofte, også skal kunne komme ind for en billig penge. Dertil kommer, at venner også modtager museets årbog og inviteres til en særlig vennedag, således at de er bedre klædt på til at være ambassadører for museet.

Flere venner har udtrykt ønske om i regi af Den Gamle Bys

Venner at kunne besøge nogle af de museer, der har inspireret til de senere års nye initiativer i Den Gamle By. Det bliver nu muligt, idet der er indgået et samarbejde med IFA Kulturrejser, der i foråret tilbyder en rejse til Tyskland og Holland, hvor blandt andet Nederlands Openluchtmuseum i Arnhem samt Zuiderzeemuseum i Enkhuizen vil blive besøgt.

Særlige gæster 2004

Mellem år og dag modtager Den Gamle By adskillige prominente gæster og mange faglige besøg.

Op til jul 2003 aflagde Hendes Majestæt Dronningen og Hans Kongelige Højhed Prinsen 21. december et privat besøg sammen med to private venner fra Hong Kong.

Under stor pressebevågenhed aflagde de nygifte kronprins Frederik og kronprinsesse Mary 26. juli et besøg i Den Gamle By. Under besøget fik de dels en præsentation af Den Gamle By, dels deltog de i Århus Kommunes frokost, som var arrangeret i salslejligheden i Møntmestergården.

En række udenlandske ambassadører har i årets løb besøgt Den Gamle By. Således Italiens Roberto Di Leo 10. marts 2004, Japans Gotaro Ogawa 30. marts 2004, Israels Ephraim Ben-Matityahu 31. marts 2004, Vietnams Vu Quang Diem 1. april 2004 samt Egyptens Mona Umar 2. april 2004.

Ligesom Den Gamle By har hentet stor inspiration udenlands, oplever museet i disse år stadig større interesse fra

*Hendes Majestæt Dronningen
ved et privat besøg i Den Gamle
By ved museets julemarked.
Foto Seen Karup.*

udenlandske frilandsmuseer, der aflægger studiebesøg i Den Gamle By. Fra det store flamske frilandsmuseum Bokrijk i Belgien kom således 19. oktober besøg af museets leder, domeinbeholder Paul De Ceuster. Juleudstillingen blev besøgt af tre museer. Fra Gamla Linköping i Sverige 17. november museumsdirektør Gunnar Elfström og forvaltningschef Catarina Thuning. Fra Nederlands Openluchtmuseum i Arnhem i Holland kom 13. december museumsdirektør Jan Vaessen med tre kolleger. Og fra Maihaugen i Lillehammer i Norge kom 17. december marketingschef Trude Arnesen med tre kolleger.

Og fra Skansen i Stockholm havde Den Gamle By 16.-17. juli besøg af kulturhistorisk chef Cortina Lange og bygningschef Martin Wulff med syv kolleger.

Endvidere har museet 3. juni haft besøg af professor, fil.dr. Lars Nilsson, Historiska Institutionen, Stockholms Universitet.

Faglige hverv 2004

Museumsdirektør Thomas Bloch Ravn

Adjungeret lektor i historie ved Aarhus Universitet. Formand for Foreningen af Specialmuseer i Danmark og for Dansk Center for Byhistorie. Medlem af bestyrelserne for Association of European Open Air Museums, De post- og telegrafhistoriske Samlinger i Århus og Tourist Århus. Medlem af Dansk Komité for Byhistorie, af Turistpolitisk Debatforum og af Århus Byhistoriske Fond. Medlem af projektgruppen for forskningsnetværket Byens rum og det rummelige bysamfund – et forskningsnetværk under Dansk Center for Byhistorie. Medlem af bedømmelsesudvalg til besættelse af lektorat ved Dansk Center for Byhistorie.

Overinspektør Birgitte Kjær

Medlem af bestyrelsen for De post- og telegrafhistoriske Samlinger i Århus, af Dansk Komité for Byhistorie, af museernes dragt- og boligpulje samt af programudvalget for Folkeuniversitetets i Aarhus.

Museumsinspektør Elsebeth Aasted Schanz

Medlem af bestyrelsen og repræsentantskabet for Aarhus Sommeropera, af Eksperimenterende Danske Brændevinsbrændere, af museernes håndværks- og industripulje samt af Det Lærde Selskab i Aarhus. Censor ved Institut for Dramaturgi på Aarhus Universitet og ved Institut for Kunsthistorie og Teatervidenskab på Københavns Universitet.

De nygifte kronprins Frederik og kronprinsesse Mary besøgte Den Gamle By 26. juli, hvor de blandt andet oplevede det igangværende byggeri på Eilschous Boliger, var på besøg hos skomagermadammen og i Købmandsgården. Fotos Klaus Gottfredsen, Andreas Sxlavik, Rasmus Baaner, Henning Bagger.

I juni blev Stubmøllens vinger nedtaget og den mægtige aksel blev hejst ud af møllehuset.

Museumsinspektør Benno Blæsild

Medlem af museernes søfartspulje, af bestyrelsen for Søhistorisk Selskab i Århus, af Museologisk Netværk under Nationalmuseet, af Museumsformidlere i Danmark og af Dansk Komité for Byhistorie.

Museumsinspektør Tove Engelhardt Mathiasen

Sekretær for De danske Museers dragt- og tekstilpulje, medlem af museernes boligpulje, medlem af ICOM Costume, af BIN-Norden, af Museumsformidlere i Danmark, af NetCoam (europæisk netværk for frilandsmuseer) samt af Århus kommunes netværk på børnekulturområdet.

Museumsinspektør Niels Meyer

Medlem af museernes møllepulje.

Museumsinspektør Trine Locht Elkjær

Medlem af museernes landbrugspulje og af Ekspertpanelet for Kvalitetsmærkeordningen for turistattraktioner.

Museumsinspektør Jens Ingvordsen

Medlem af Århus Amts Museumsråds udvalg for nyere tid.

Museumsinspektør Allan Leth Frandsen

Formand for Historisk Forening for Herning Kommune.

Lektor Søren Bitsch Christensen

Projektansvarlig for EU-Culture 2000-projektet The Early Modern Urban Cultural Heritage of the Mare Balticum. Koordinator af forskernetværket Byens rum og det rummelige bysamfund i historisk perspektiv. Bestyrelsesmedlem i Jysk Selskab for Historie. Medlem af Landbohistorisk Selskab. Medlem af følgegruppen for Digitalt Atlas over Kulturmiljøer, Kartografisk Dokumentationscenter, Syddansk Universitet. Medlem af Byhistorisk Udvalg under Århus Byhistoriske Fond. Sekretær for Dansk Komité for Byhistorie.

Konferencer, studierejser og foredrag 2004

Museumsdirektør Thomas Bloch Ravn

Konferencer og studierejser: Deltagelse i Danmarks Turistråds efterårskonference på Holmen i København 20. november 2003; i Turistkonference for Århus amt i Musikhuset i Århus 14. januar 2004; turismekonference i Ry Kommune 1. februar; bestyrelsesmøde i Association of European Open Air Museums i Szentendre i Ungarn 13.-14. marts; i generalforsamling i Foreningen af Specialmuseer i Danmark på kunstmuseet Trapholdt 29. april; i Kulturarvsstyrelsens årsmøde på Hotel Nyborg Strand 27. maj; studietur til Linköping og Stockholm 3.-7. august; i seminaret Urban kultur 1400-1850 – Danmark i internationalt perspektiv, Århus Universitet/Den Gamle By 27. august; møde for nordiske frilandsmuseer på Jamtli Historieland i Östersund i Sverige 29. august-1. september; årsmøde i Dansk Komité for Byhistorie i Den Gamle By 15. september samt studietur til Rom 7.-12. oktober.

Foredrag: Kombinationen af museer og attraktioner – erfaringer fra Den Gamle By, Foreningen af Danske Naturhistoriske Museers årsmøde på Molslaboratoriet 4. november 2003; Den begavede idyl, Danmarks Turistråds efterårskonference på Holmen i København 20. november; Kravene til historieformidling på nutidens museer, Institut for Historie og Områdestudier, Aarhus Universitet 11. december; Tendenser i kulturturen, Turismeseminar i Ry kommune 1. februar 2004; Festtale ved Aarhus Malerlavs stiftelsesfest 20. februar;

Den Gamle By på vej ind i fremtiden, Århus Rotary syd-vestre 2. marts 2003; Århus – en by i provinsen eller Jyllands hovedstad, Nordeas årsmøde i Musikhuset Aarhus 22. marts; Community and zünfzig culture in Danish craft guilds, Dansk Center for Byhistories konference om Urban culture – exchange and societies på Aarhus Universitet 27. august; Den Gamle By på vej ind i fremtiden ved VLGMøde i Den Gamle By 15. september.

Overinspektør Birgitte Kjær

Konferencer og studierejser: Studierejse til Skansen i Stockholm og Jamtli Historieland i Östersund 10.-13. august 2004; deltagelse i seminaret Urban kultur 1400-1850 – Danmark i internationalt perspektiv, Århus Universitet/Den Gamle By 26. august.

Foredrag og rundvisninger: Om Møntmestergården for Erhvervsarkivets personale 17. september 2003; Julen i Den Gamle By for Magistratens 1. afdelings medsam-gruppe 28. november; Indretning af Møntmestergården, Folkeuniversitet i Aarhus 27. april; kommentator på TV2 i anledning af kronprinsparrets besøg i Den Gamle By 26. juli.

Museumsinspektør Elsebeth Aasted Schanz

Konferencer og studierejser: Deltagelse i håndværks- og industripuljens møde på Cathrinesminde Teglværksmuseum 10.-11. maj 2004.

Foredrag: Helsingør Theater, Folkeuniversitetet i Aarhus 19. oktober 2004.

Museumsinspektør Benno Bläsild

Konferencer: Deltager i konferencen Nationellt Uppdrag: Friluftsmuseer och deras verksamhet för barn och ungdommar på Jamtli i Östesund i Sverige 5.-6. februar 2004.

Foredrag: Gæstelærer i historieformidling på Aarhus School of Business 14. januar 2004 og Historisk Afdeling, Aarhus Universitet 6. maj.

Gennem året har Benno Bläsild endvidere afholdt talrige foredrag om julen og andre historiske emner.

Museumsinspektør Tove Engelhardt Mathiasen

Konferencer og studierejser: Studierejse til Nørrebro Erindringscenter 30. september 2003; deltagelse i tekstilseminaret Aspekter af tekstilarkæologi på Aarhus Universitet 25. februar 2004 samt arrangør af dragt- og tekstilpuljemøde i Århus 23.-24. marts med indlæg om særudstillingen Brud og brud-

Den ny vej fra Eugen Warmings Vej, der fører ned til området ved Gartnerhuset. Det var nødvendigt at trykke en spunsvej ned i skrånten for at holde på terrænet.

gom. Desuden deltagelse i dialogseminar i Børnekulturens Netværk i Århus 20. april; studierejse til Skansen i Stockholm og Jamtli Historieland i Östersund 10.-13. august; deltagelse i Århus Kommunes Fritids- og kulturforvaltnings netværksmøde 20. august og arrangør af dragt- og tekstilpuljemøde i København 1. september med præsentation af forskningsprojekt om bryllupstøj i de sidste 40 år.

Foredrag: Alle tiders skole – alle tiders legetøj 16. september 2003 og Broderier og mennesker 23. september i Folkeuniversitet i Aarhus; Moder, myter og mennesker samt tekstilimport til Danmark mellem 1750 og 1850 ved Drakt og samfund i Fagernes i Norge 13. november.

Museumsinspektør Niels Meyer

Konferencer og studierejser: Studierejse til Skansen i Stockholm og Jamtli Historieland, Östersund 10.-13. august 2004.

Foredrag: Talrige foredrag og omvisninger om Møntmestergården og om bindingsværk for blandt andet Folkeuniversitetet i Aarhus samt for forskellige faggrupper og foreninger.

Museumsinspektør Trine Locht Elkjær

Konferencer og studierejser: Seminar ved forskningsnetværket under Dansk Center for Byhistorie i Århus 29. januar 2004; temakonference ved Danmarks Turistråd 3. februar i Århus; turismekonference ved Jyllandssamarbejdet i Randers 11. marts; turistikonference ved Østjyllands Turistudviklingsfond i Århus 22. april.

Foredrag: På borgernes mark, Slægthistorisk Forening for Trekantsområdet i Fredericia 9. februar 2004; Agerbrug og

Julemarked i Den Gamle By, hvor både markedsboderne og de mange mennesker i gadebilledet giver en glad stemning. Foto Steen Karup.

husdyrhold i de gamle købstæder, Viborg Slægthistoriske Forening i Viborg 2. september samt Agerbrug og husdyrhold i de gamle købstæder, Slægthistorisk Forening for Århus og Omegn i Århus 4. oktober.

Museumsinspektør Jens Ingvordsen

Konferencer og studierejser: Deltagelse i Komiteen for Det danske Urmuseums årlige møde i Den Gamle By 17. maj 2004 samt i Århus Amts Museumsråds nyere tid udvalg i Ebeltoft 11. juni.

Foredrag: Købstadens bedre borgerskab, Slægthistorisk Forening for Storkøbenhavn 4. oktober 2003; Det danske Urmuseum, Folkeuniversitet i Aarhus 28. september 2004; Den Gamle Bys apotek, Folkeuniversitet i Aarhus 5. oktober samt Fajance og porcelæn; Folkeuniversitet i Aarhus 26. oktober.

Lektor Søren Bitsch Christensen

Konferencer og studierejser: Planlægning og ledelse af følgende tre seminarer i forskernetværket Byens rum og det rummelige bysamfund: Digital kartografi i det byhistoriske arbejde, Aarhus Universitet 29. januar 2004; De danske havnes historie og kulturmiljø 1800-2000, Landsarkivet for Sjælland 24. maj; Urban kultur 1400-1850 – Danmark i internationalt perspektiv, Aarhus Universitet og i Den Gamle By 26.-27. august. Deltagelse i Det 25. Nordiske Historikermøde i Stockholm 4.-8. august; projekteringsmøde, The Early Modern Urban Cultural Heritage of the Mare Balticum i Rostock 17.-18. august; repræsentantskabsmøde i Dansk Center for Byhistorie i Den Gamle By 15. september; Forstaden i forstaden – Forstaden i byen, Center for Bystudier på Roskilde Universitetscenter 21. oktober.

Foredrag: Bykonkurrence og "byidentitet": Danmark 1960-2000, Det 25. Nordiske Historikermøde i Stockholm 6. august 2004 samt Trade between Denmark and the urban network of the Baltic Sea in the 18th century, Städtesystem und Urbanisierung im Ostseeraum in der Neuzeit 3. Tagung på Universität Rostock 15.-16. november.

Ph.d.-studerende Jeppe Norskov

Foredrag for Byplanhistorisk Udvalg 2. april i København. Deltagelse i konferencen The 11th International Planning History Society. I øvrigt deltaget i Dansk Center for Byhistories seminarer.

Studieturen for Den Gamle Bys personale gik i år til Legoland og Billund Lufthavn med henblik på at lære to top-professionelle jyske virksomheders måde at håndtere markedsføring, servicering af publikum, skiltning, renholdelse med mere. Der ud over interne personalekurser om præsentation af europæiske frilandsmuseer samt brand- og førstehjælpskurser for publikumspersonalet.

Forskning og publikationer 2004

Blæsild, Benno: Juletræet med sin pynt, Bureau Frydensberg og Den Gamle By 2004.

Christensen, Søren Bitsch: De danske middelalderbyers fremkomst, udvikling og udforskning – et bud på nogle hovedlinier. Middelalderbyen. Danske Bystudier 1, Dansk Center for Byhistorie og Aarhus Universitetsforlag 2004 side 13-62.

Christensen, Søren Bitsch (red.): Middelalderbyen. Danske Bystudier 1, Dansk Center for Byhistorie og Aarhus Universitetsforlag, 2004.

Christensen, Søren Bitsch: Byudviklingen fra middelalder til nyere tid 1536-2000, i Erik Hoffmeister (red): De ferske vandes kulturhistorie. Ferskvandscentret, 2004 side 236-247.

Christensen, Søren Bitsch: Promenaden og badeetablissemnet: Det rekreative rum i byen, i Erik Hoffmeister (red): De ferske vandes kulturhistorie, Ferskvandscentret 2004 side 310-315.

Elkjær, Trine Loch: Byens dyr. Den Gamle Bys årbog 2004. side 44-49.

Frandsen, Allan Leth: "Op' i æ Herning-Hal og ud' i æ Herning-haller", Herning 2004.

Frandsen, Allan Leth: Herning og Gjellerup Valgmenigheder 1904-2004, Herning 2004.

Frandsen, Allan Leth: Østbirk Bys historie 1904-2004, Egtved 2004

Ingvorsen, Jens: Urmagere i Danmark før år 1900, I-II. Den Gamle Bys skriftrække VII, 2004.

Ingvorsen, Jens: Århus Postkontors historie 1927-1980. Århus Stifts Årbøger 2003 side 93-131.

Kjær, Birgitte og Tove Engelhardt Mathiassen: Brud og brudgom. Bryllupstøj gennem 250 år. Katalog. Den Gamle Bys skriftrække bind VIII, 2004.

- Kjær, Birgitte: Bryllup og bryllupstøj i danskernes liv. Kronik i Morgenavisen Jyllands-Posten 8. maj 2004.
- Kjær, Birgitte: Frederik Visby og Århus. Den Gamle Bys årbog 2004 side 10-16.
- Lindhardt, Lea og Nynne Raunsgaard Sethia: Møntmestergårdens flyvende kunstværk. Den Gamle Bys årbog 2004 side 17-28.
- Mathiassen, Tove Engelhardt og Birgitte Kjær: Brud og brudgom. Bryllupstøj gennem 250 år. Katalog. Den Gamle Bys skriftrække bind VIII, 2004.
- Mathiassen, Tove Engelhardt: Det er så yndigt at følges ad – især i sin fineste stads, i Håndarbejde i Skolen, 39. årg. 2004 side 4-7.
- Mathiassen, Tove Engelhardt: I lyst og nød – indsamling af bryllupstøj fra de sidste 40 år. Den Gamle Bys årbog 2004 side 29-33.
- Ravn, Thomas Bloch: Kampen om standsfællesskabet og den zünftrige kultur i de dansk byer 1660-1857, i Land og by i Danmark i det lange 18. århundrede – og mission i Japan i det 19. Tre tiltrædelsesforelæsninger. Institut for Historie og Områdestudier, Aarhus Universitet 2004 side 25-40.
- Ravn, Thomas Bloch: Historie der smager af noget. Samvirke. Juli 2004 side 24.
- Ravn, Thomas Bloch: Fremdrift og fokus. Den Gamle Bys årbog 2004 side 7-9.
- Ravn, Thomas Bloch: Kampen om standsfællesskabet. Den Gamle Bys årbog 2004 side 50-71.
- Sethia, Nynne Raunsgaard og Lea Lindhardt: Møntmestergårdens flyvende kunstværk. Den Gamle Bys årbog 2004 side 17-28.
- Schanz, Elsebeth Aasted: Teaterforeningen i Aarhus. Aarhus Stifts Årbøger 2004.
- Schanz, Elsebeth Aasted: Dansk Plakatmuseum og Danmark på plakaten. Den Gamle Bys årbog 2004 side 34-43.

Personale 2004

Mag. art. Thomas Bloch Ravn er direktør for Den Gamle By, og han udgør sammen med overinspektør, cand. mag. Birgitte Kjær og administrationschef, civiløkonom Jørgen L. Pedersen museets daglige ledelse.

Museumsinspektører er ph.d. Elsebeth Aasted Schanz,

cand.mag. Benno Blæsild, cand.phil. Tove Engelhardt Mathiasen, arkitekt m.a.a. Niels W. Meyer, som samtidig er leder af museets tegnestue, cand.mag. Jens Ingvordsen, cand.mag. Trine Loch Elkjær samt cand.phil. Allan Leth Frandsen.

På Den Gamle Bys tegnestue er i øvrigt ansat teknisk leder Jesper Bloch-Sørensen, arkitekt m.a.a. Karen Marcmann, museumsassistenterne Kurt Vedel Degn og Erik Bjerre Fisker, driftsassistent Kjeld Torben Jørgensen og elektriker Ivan Carsten Petersen.

Lektor, ph.d. Søren Bitsch Christensen er ansat som daglig leder af Dansk Center for Byhistorie, hvor også cand.mag. Jeppe Norskov er ansat som ph.d.-studerende. Anne-Grete Roed Jensen er Den Gamle Bys bibliotekar.

I Den Gamle Bys skoletjeneste er ansat lærerne Marianne Bager og Henning Lindberg.

Leder af Den Gamle Bys kostumeværksted er kostumier Hanne Melvej Lyngbye.

Administrationen består af bogholder Malene Mønsted og af kontormedhjælperne Sonja Due, Lisbeth Poulsen, Lisbeth Baden Sørensen og af Finn Haim. Der ud over af korrespondent Irmelin Kielsgaard, direktionssekretær Fritse Meyer og af kontorassistent Marianne Toft Hansen.

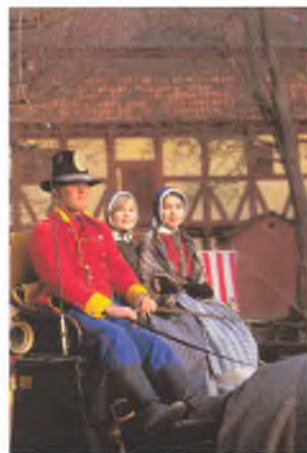
Den Gamle Bys murerafdeling ledes af formand Hans Bendix Weiss. Mikkel Ankerbo og Johnny Kjær Laursen er ansat som murersvende, Niels Kure Jensen som murerarbejdsmand.

Tømmerafdelingen ledes af formand Ejvind Maltesen. Lasse Ebbe Reffsøe Ebbesen, Lars Jakobsen, Gert L. Rasmussen og Thomas Bordal er ansat som tømnersvende. Emil Nielsen er ansat som tømrelærling.

Malerafdelingen ledes af formand Tove Sloth Lave. Didde Marie Skjødth, Ole Jørgensen og Hans Erik Olsen er ansat som malersvende. Susanne Nielsen og Heidi N. Reelsbo er ansat som malerlærlinge.

Gartnerafdelingen består af formand Gitte Kidmose Røn og af gartnermedhjælperne Rasmus Holm Pedersen, Edith Sommer Henriksen, Laurits Nørgaard Petersen og Frank Kristensen.

Konserveringsafdelingen består af konserveringsteknikerne Nynne Raunsgaard Sethia, Karen Woer og Ole Hertzum, af konserveringsassistent og snedker Torsten Meinert

Ved julemarkedet er det også muligt at få en tur i en af kapervognene. Foto Steen Karup.

Johnsen, af konserveringsassistent og smed Svann Nielsen, af kontorassistent Gunhild Jakobsen, af konserveringsmedhjælper Astrid Lea Lindhardt samt af museumsassistent Edith Palermo.

Museumsassistenter er Finn Andersen, Jane Brügger, Connie Hoffmann, Lorents Larsen, Helle Maagaard Olsen, Hanne Kristensen, Solvei Kristensen, Lise-Lotte Nielsen, Dorte Søgaard, Kirsten Tøttrup, Birgitte Havndal, Karen Flaskgaard og Ingrid Dal, hvoraf de to sidstnævnte også er aktører i Levende Museum.

It-assistent er Christoffer Rasmussen og informationsassistent er Kamma Mogensen.

Guidepersonalet består af formand Maren Nørgaard Holm og af guiderne Peter Ilsøe Vinter, Inge Marie Sveje og Trine Malling Petersen. Fast personale i butikken er assistent Ruth Larsen, indkøbsassistent Jytte Jørgensen og lagermedhjælperne Jytte Nielsen, Ole Lindgaard Nielsen og Kaj Egelund. Både guide og butikspersonalet suppleres i sommer- og juleperioderne med et større antal medhjælpere.

Vagtafdelingen består af vagtmester Jan Thingvad Olsen og vicevagtmester Michael Calaminus. Derudover er ansat driftsassistenterne Henrik Løhde Nielsen og Anker Møller Svendsen.

Rengøringsformand er Inge-Marie Sørensen, og assistenter er Ane-Marie Kofod, Anne Ravn, Bodil H. Petersen, Jette Olesen og Tove M. Sørensen. Rengøringsgruppen suppleres i sommer- og juleperioderne med et antal medhjælpere.

Den Gamle Bys bestyrelse 2004

Den Gamle Bys bestyrelse består af bestyrelsesformand, direktør Peter Jensen og næstformand, bankdirektør Torben Jørgensen (afgået ved døden 20. september 2004), som sammen med murermester og formand for Århus Håndværkerforening Kaj Buch Andersen har udgjort museets forretningsudvalg.

Der ud over består bestyrelsen af formand for LO-Århus Hans Halvorsen, rektor Niels Christian Sidenius, Aarhus Universitet, formand for Århus Amts Erhvervsudvalg Christian Møller-Nielsen, forretningsindehaver Hanne Bunde, socialrådgiver Birgit Mikkelsen, begge udpeget af Århus Byråd, samt malerformand Tove Sloth Lave, som repræsentant for Den Gamle Bys personale.

Fra Butikken

Butikken i Den Gamle By har som sit vigtigste formål at give museets gæster en oplevelse, der supplerer museumsbesøget. Til forskel fra de historiske handelssteder er Butikken et moderne salgsområde, og det er ønsket, at Butikken kan medvirke til at gøre museet mere synligt, ligesom museet også gerne ser, at den giver indtjening. Mange gæster, herunder mange medlemmer af Den Gamle Bys Venner, benytter Butikken som gaveshop, og her gives nogle smagsprøver på varer med fortællerværdi.

Som det eneste sted i landet forhandler Den Gamle By fajancestellet Tower Pink fra den engelske fabrik Spode. Fabrikken blev grundlagt i 1700tallet og den producerer fortsat mange af de gamle mønstre. Tower Pink stammer fra 1835 og er et mønster i røde nuancer med motiv fra Salarno-broen i Rom. I Butikken sælges både et spisestel og et restel. Priserne på det her gengivne fajance er 1140 kr for det store sad, sovekande med bakke til 812 kr, tekop 342 kr, sukkerskål 426 kr og flodekande 398 kr.

Den Gamle By. Et vindue til historien, er en rigt og smukt illustreret bog skrevet af museets direktør Thomas Bloch Ravn med fotos af Knud Nielsen. Bogen er på 251 sider og den giver en bred introduktion til museet og den Danmarkshistorie, der her fortælles. Pris 249 kr.

Sorring lertøj stammer fra en landsby øst for Silkeborg. På grund af store forekomster af ler i området blev Sorring i begyndelsen af 1800tallet kendt som potte-egnen. Lertøjet findes i en blå og en råhvid bundfarve med dekorationer efter gammel tradition i form af s-formede borter, stiliserede blomster, prikker og spiraler. I dag findes kun ét enkelt pottemagerværksted i Sorring. Det på billedet viste lertøj koster 165 kr for det lyse dejjfad samt 115 kr for det blå fad. Blå marmeladekrukke til 148 kr og lys sennepskrukke til 138 kr, saltkar 68 kr og 48 kr for den lille sennepsske af horn.

Den Gamle Bys julekurv består af en dekorativ spånkurv med følgende lækkerier: 2 stk. overgæret øl samt 2 stk. mørk hvidtøl, et glas Samsø solbærmarmelade og Samsø jordbærmarmelade, 2 stk. Christiansfelder honninghjerter og en pose Java kaffe. Pris 148 kr.

Butikken rummer også mange spændende og lækre produkter til glæde for ganen for eksempel bitterdrammen Riga Balsam. Riga Black Balsam er Letlands mest kendte spiritus med en alkoholstyrke på 45%. En blanding af 25 forskellige krydderurter, bær, rødder og blomster giver drammen en søregen og karakteristisk smag. Rigabalsam er siden midten af 1700tallet blevet fremstillet efter samme opskrift. Tidligere blev den brugt både indvortes og udvortes som medicin og den hævdes fortsat at være god mod mavepine og tømmermænd. En stor flaske (0,35l) koster 207 kr og en lille flaske (0,2l) koster 143 kr. På billedet ses også Den Gamle Bys egen sennep og honning – Købmandsgaardens sennep til 36 kr og Købmandsgaardens Blomsterhonning til 60 kr.

I Butikken findes forskellige former for gammeldags legetøj. Her ses for eksempel et solidt sæt af pusleklodser, der kan formes til flere forskellige motiver alt efter hvordan klodserne vendes. Pusleklodser er kendt som et populært legetøj allerede i 1800tallet og klodserne er fortsat almindeligt brugt helt op i 1950'erne. Pris 60 kr. Den lille røde og blå snurretop er forsynet med en snor, så den kan dreje rigtig hurtigt. Snurretoppen koster 40 kr.

På en kold vinterdag er det godt at have en god, varm trøje. I Butikken kan man få en både slidstærk, smart og varm Læsø striktrøje med lynlås i halsen af 100% ren ny uld. Den er fremstillet i Danmark af Læsø Garnspinderi A/S. Læsø trøjerne fås i flere forskellige mønstre samt i en helt lys eller en gråmønstret model. De findes i flere forskellige størrelser og koster 698 kr.

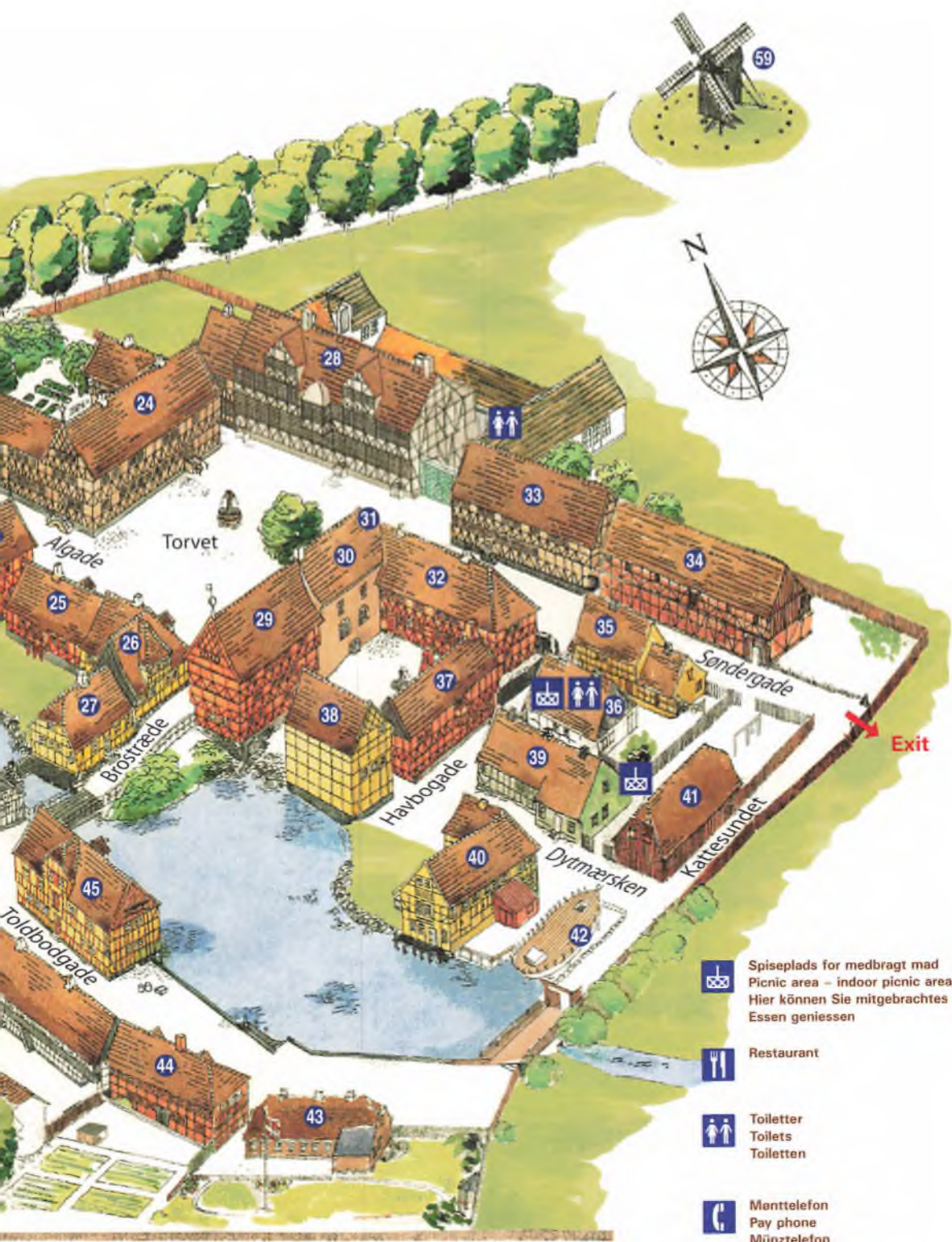
Rav har i hundredvis af år været eftertragtet og det er fortsat populært hos både turister og danskere. Her ses en lang ravkæde til 125 kr. og et ravarmbånd til 55 kr. Det er yderligere muligt at købe en solvindfattet ravring til 268 kr.

Fotos Knud Nielsen.

Miniguide

Viborgvej

- Spiseplads for medbragt mad
Picnic area – indoor picnic area
Hier können Sie mitgebrachtes Essen geniessen
- Restaurant
- Toiletter
Toilets
Toiletten
- Monttelefon
Pay phone
Münztelefon

- ❶ Accisebod, kopi af bygning fra Korsør, billetsalg
- ❷ Drivhuse fra Bernstorff Slot og Geelsgård på Sjælland, ca 1850, Blomstergartneriet
- ❸ Lille Rosengården fra Randers. Længe med lejeboliger, 1741, indrettet med værksteder for lystemøber, sæbesyder, bødker og skomager samt boliger for skomageren og en fattig familie
- ❹ Hus fra Viborg, 1830, indrettet med værksted og bolig for cykelsmeden, ca 1930
- ❺ Renæssancegården. Forhus til købmandsgård fra Århus, 1593, anvendes til skole-tjeneste og børneaktiviteter
- ❻ Huse fra Haderslev, 1700-tallet, indrettet med værksteder for maler, tømrer og snedker
- ❼ Hus fra Århus, 1700-tallet, indrettet med tobaksspinderi og tobaksbutik
- ❽ Tobakslade fra Fredericia, 1800-tallet
- ❾ Reberbane fra Nyborg-egnen, 1800-tallet
- ❿ Retirader fra København, 1800-tallet
- ⓫ Hus fra Svendborg, 1761, indrettet med skrædderværksted og bolig, ca 1890; i kælderen mod Aagade kobbersmed
- ⓬ Renæssancehus fra Aalborg, 1571, indrettet med apotek, ca 1750
- ⓭ Lysthus fra Aalborg, 1700-tallet, apotekerhave med lægeurter
- ⓮ Stampemølle fra Fåborg-egnen, 1824
- ⓯ Sprøjtehus fra Århus, 1818
- ⓰ Hus fra Kalundborg, 1700-tallet, indrettet med hattemagerværksted
- ⓱ Mansardhuset. Pakhus fra Aalborg, 1600-tallet, indrettet med museumsbutik
- ⓲ Renæssancehus fra Århus, 1600-tallet, indrettet med værksteder for urmager og guldsmed; på 1. og 2. sal Det danske Urmuseum
- ⓳ Smedje fra Haderslev-egnen, 1800-tallet
- ⓴ Renæssancehus fra Aalborg, 1600-tallet, indrettet med bageri og brænderi
- ⓵ Fedestald fra Kerteminde-egnen, 1700-tallet
- ⓶ Gavlhus fra Århus, 1600-tallet, indrettet med gravørværksted og bogbinderi
- ⓷ Lysthus fra Århus, 1700-tallet
- ⓸ Borgmestergården. Købmandsgård fra Århus, 1597, indrettet som købmandsgård, ca 1780; via indgangen fra Torvet en kavalkade over borgerlige stuer, 1600-1848; renæssancehave
- ⓹ Hus fra Aalborg, 1600-tallet, indrettet med farveri
- ⓺ Hjørnehus fra Århus, 1700-tallet, indrettet med værksteder for glarmester, fotograf og xylograf samt butik og bolig for farveren
- ⓻ Hus fra Århus, 1800-tallet, indrettet med bogtrykkeri
- ⓼ Møntmestergården. Beboelseshus fra København, 1683; i udstillingsbygningen bag gården skiftende udstillinger; i sidefløjen toiletter med pusle-plads

- 29 Aalborggården. Tre-stokværks-
huset, 1585
- 30 Aalborggården. Stenhuset,
1634
- 31 Aalborggården. Empirehjørnet,
1807, med indgang til udstil-
linger af sølvtrøj og fajance
- 32 Aalborggården. Renæssance-
huset, 1500-tallet, indrettet
med boglade og handskemager-
værksted og butik, ca 1910
- 33 Renæssancehus fra Aalborg,
1600-tallet
- 34 Pakhus fra Næstved, 1600-
tallet, indrettet som legetøjs-
museum
- 35 Hus fra Sønderborg, 1700-
tallet, indrettet som et hjem
i 1910
- 36 Hus fra Sønderborg, 1700-
tallet, spisestedet Madkassen,
toiletter med pusleplads
- 37 Aalborggården. Bryggeriet,
1500-tallet
- 38 Højstolpehus fra Aalborg,
1500-tallet
- 39 Hus fra Aabenraa, ca 1700,
indrettet med skipperbolig
og posthus
- 40 Renæssancehus fra Randers,
1600-tallet, indrettet med
garveri
- 41 Vognlade fra Christiansfeld,
1800-tallet
- 42 Skibsværft med skur fra
Troense, 1848, og fiskekvasen
Fylla, bygget i Assens, 1888
- 43 Hus fra Lemvig, 1839, med
Frk Wahlstrøms modefor-
retning og bolig, ca 1920, til-
hørende have
- 44 Hus fra Århus, 1700-tallet,
indrettet med uldspinderi og
dampværeri; i gården sten-
huggeri
- 45 Toldbod fra Århus, 1700-
tallet, indrettet med told-
kontor, vejerbod samt søfarts-
historisk udstilling
- 46 Købmandsgården fra Århus
1723, indrettet som en køb-
mandsgård fra 1864 med butik,
bolig, stalde og gårdsplads
(åben 1. april - 30. december),
tilhørende pryd- og nyttehøve
- 47 Skole fra Kerteminde, 1741
- 48 Vandmølle fra Djursland,
1843
- 49 Traktørstedet, som består
af bygninger fra Alling,
Middelfart og Svendborg,
kiosk fra Himmelbjerget
samt musiktribune
- 50 Århus Møllegård med
bygninger fra 1650-1782
- 51 Bullade fra Koldingegnen,
1700-tallet (under genop-
førelse)
- 52 Teglværkslade fra Vendsyssel,
ca 1900
- 53 Gartnerhus fra Randers-
egnen, 1800-tallet
- 54 Pakhus fra Hobro, 1814
- 55 Eilschous Boliger, hus fra
Munkemøllestræde i Odense,
1760erne, indrettet som en
stiftelse for præsteenker og
borgerlige jomfruer, 1833
- 56 Helsingør Theater, 1817
- 57 Kiosk fra Århus, 1900
- 58 Restaurant Prins Ferdinand,
opført 1933
- 59 Stubmølle fra Varde, 1792

Adoptionsaftaler med hussponsorer 2004

BDO ScanRevision A/S Statsautoriserede revisorer Åboulevarden 11-13 8100 Århus C	Aalborggaarden, Stenhuset
BDO ScanRevision A/S Statsautoriserede revisorer Åboulevarden 11-13 8100 Århus C	Sadelmagerens Hus
Bryggerigruppen A/S Ceres Allé 1 8100 Århus C	Hvidtølsbryggeriet
Bureau Frydensberg & Co. Lille Voldgade 7 8900 Randers	Aarhuskiosken
C.A.C. Fonden Agerøvej 49 8381 Tilst	Helsingør Theater
C.A.C. Fonden Agerøvej 49 8381 Tilst	Møntmestergården
Chas. Hansens Eftf. ApS Øster Kringelvej 21 8250 Egå	Hobrohuset
Danisco A/S Edwin Rahrs Vej 38 8220 Brabrand	Brændevinsbrænderiet og Bageriet

Danske Bank Kannikegade 4 8100 Århus C	Kannikegadehuset
Den danske Boghandlerforening Siljanganede 6 2300 København S	Bogladen
EL:CON Elinstallation A/S Finlandsgade 20 8200 Århus N	Svendborghuset/ Fichs Gaard
Energi Danmark NRGI a.m.b.a. Grenaavej 55 8200 Århus N	Uldspinderiet og Dampværriet
Falck-Securitas A/S Jens Baggesens Vej 53 8200 Århus N	Aarhus Mølle, Maltmøllen
Frisko Is A/S Stationsparken 25 2600 Glostrup	Allinghuset, Simonsens Have
Grundfos Poul Due Jensens Vej 7 8850 Bjerringbro	Vandmøllen
Handskemagerlauget i Danmark Grøndals Parkvej 26 2720 Vanløse	Handskemageren
Hørning Parket Fabrik A/S Sylbækvej 10 8230 Åbyhøj	Tværgadehuset
Jens og Fritse Meyer Jacob Adelborgs Allé 32 8240 Risskov	Aabenraahuset

Julemærkefonden Brolæggerstræde 14 1158 København K	Aabenraahuset
Morgenavisen Jyllands-Posten Grøndalsvej 3 8260 Viby J	Povl Pops Hus, Apoteket
Danske Guldsmede og Urmagere Kongevejen 270 2830 Virum	Guld, sølv og urmager- samlingerne
Lions Klubberne Lystrup og Århus-Marselisborg Postboks 77 8520 Lystrup	Mansardhuset
Mammens Emballage A/S Axel Kiers Vej 13 8270 Højbjerg	Lille Rosengaarden, Lysestøber
McDonald's Familierestauranter Viby Ringvej 17 8260 Viby J	Hattemageren
Nordea Sankt Clemens Torv 2-6 8100 Århus C	Empirehuset, Aalborggården
Nykredit A/S Domkirkeplads 1 8100 Århus C	Randershuset med Garveriet
OK a.m.b.a. Åhave Park Vej 11 8260 Viby J	Sønderborghuset, Havbogade 29
Knud Pedersen A/S City Vest 8220 Brabrand	Renæssancehus fra Århus/ Frands Hansens Hus

Post Danmark Postområde Århus Banegårdspladsen 1A 8100 Århus C	Postladen
Post Danmark Postområde Århus Banegårdspladsen 1A 8100 Århus C	Levende Museum i posthuset
Primagaz Danmark A/S Sandvadsvej 11 4600 Køge	Gaslys
Realkredit Danmark Åboulevarden 69 8100 Århus C	Århus Mølle
Skandinavisk Tobakskompagni's Gavefond Tobaksvejen 4 2860 Søborg	Tobaksspinderiet, Tobaksladen
Steff Houlberg Tulip Food Company Bragesvej 18 4100 Ringsted	Musiktribunen, Simonsens Have
Stribo A/S Søren Nymarks Vej 1 8270 Højbjerg	Bogtrykkeriet
BioMar Holding A/S Vestergade 48H, 3. 8000 Århus C	Købmandsgården/ S.M. Holsts Gaard
AS Vesterbro Træløst Daugbjergvej 17 8100 Århus C	Aarhus Mølle, Kostald og hestestald

Viby Jern Danmark A/S Fabriksvej 14 8260 Viby J	Smedjen
Aarhus Brandkorpsforening Ny Munkegade 15 8000 Århus C	Sprøjtehuset
Aarhus United A/Ss fond for almene Formål M. P. Bruunsgade 27 8000 Århus C	Valkemøllen
Aarhusianske Haandværkerlaug Aarhus Haandværkerforening Klostergade 30 8000 Århus C	Haderslevhusene
Aarhusianske Haandværkerlaug Aarhus Haandværkerforening Klostergade 30 8000 Århus C	Lille Rosengaarden, Fattigbolig og skomager
Århus og Omegns Biavlerforening Tranebærvej 11 8220 Brabrand	Bistaderne
Århus VVS Laug Præstekravevej 20 8541 Skødstrup	Sønderborghus med Madkassen
Aarhus Stiftstidendes Fond Frue Kirkeplads 4 8000 Århus C	Borgmestergaarden